T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

MİLLET KÜTÜPHANESİ ALİ EMİRİ MANZUM 558 NUMARADA KAYITLI HİCİVLER MECMUASI (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SÜMEYYE NUR BAYRAK

İSTANBUL 2023

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

MİLLET KÜTÜPHANESİ ALİ EMİRİ MANZUM 558 NUMARADA KAYITLI HİCİVLER MECMUASI (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN:

SÜMEYYE NUR BAYRAK

DANIŞMAN

PROF. DR. ÜZEYİR ASLAN

İSTANBUL 2023

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ II

ÖZET V

ABSTRACT VI

KISALTMALAR VE İŞARETLER VII

1. BÖLÜM: HİCİV 1

1.1. HİCVİN ANLAMI 1

1.1.1. Hiciv 1

1.1.2. Yergi ve Satir 11

1.1.3. Hezel, Latife ve Mizah 19

1.2. HİCVİN SEYRİ 28

1.2.1. Arap Edebiyatında Hiciv 28

1.2.2. Fars Edebiyatında Hiciv 37

1.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Hiciv 42

2. BÖLÜM: HİCİVLER MECMUASI 54

2.1. NÜSHA TAVSİFİ 54

2.2. MECMUADA YER ALAN ŞİİRLER VE ŞAİRLERİ 56

2.3. MECMUANIN ÜSLUP VE MUHTEVASI 73

2.3.1. Şahıs Hicivleri 73

2.3.2. Makam, Mevki ve Çeşitli Meslek Sahiplerine Yönelik Hiciv 79

2.3.3. Zafernâme 85

2.3.4. Zafernâme'ye Reddiyye ve Karşılık 89

2.3.5. Siyasî ve İçtimaî Meseleler 92

2.3.6. Hezel, Letâyif ve Diğerleri 96

2.3.7. Hakaret Unsurları 100

SONUÇ 102

SÖZLÜKÇE 107

TRANSKRİPSİYONLU METİN 109

KAYNAKLAR 183

ÖN SÖZ

Farklı yazar ve şairlere ait metinlerin bir araya getirilmesiyle oluşan mecmualar, klasik Türk edebiyatımızın en önemli kaynaklarındandır. Yazılı kaynaklarımız arasında nicelik olarak da önemli bir yer tutan bu mecmualar, yapılan çalışmalarla bizlere edebiyat tarihi ve edebî ürünlerimiz hakkında yeni ve/veya tamamlayıcı bilgiler sunmaktadır. Tezimizin konusu olan "Seçme Gazeller ve Hicivler Mecmuası" yahut sadece "Hicivler Mecmuası" adıyla bilinen İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 558 numaralı mecmua hem nispeten yakın geçmişteki şairlere yer vermesi hem de hiciv ve hezel ağırlıklı şiirlerden oluşması yönüyle oldukça dikkate değerdir. Bu mecmuanın tez konusu olarak seçilmesi en başta hiciv literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Hiciv, üslup ve muhtevası yönünden klasik edebiyatımızın çizdiği estetik sınırların dışında kalır. Bu sebeple pek çok şair hicivlerini divanına almamış ve bu şiirlerinde mahlas kullanmamıştır. Tezkirelerde heccavlık yönü vurgulanan bazı şairlerin bu türdeki şiirleri kayıt altına alınmamıştır. Edebiyat kitapları bir tür olarak hicvi tanıttıklarında genel özelliklerine kısaca değinmekle kalmış, antolojilerde de örneklerine pek yer verilmemiştir. Zengin bir hiciv geleneğine sahip olmamıza rağmen bu alanda yapılan incelemelerin yeterli sayılamayacağını ve kullanılan dil ve müstehcen göndermeler sebebiyle konunun birçok araştırmacının ilgisinden bir nebze uzak olduğunu söyleyebiliriz. Oysa dil ve edebiyatın bu daha serbest ve üzerindeki sınırlamaların daha esnek olduğu alanında yapılacak her çalışma, döneme, topluma, insanlara ve iletişim yollarına dair pek çok şey gösterecektir. Gülme estetiği, mizah, kara mizah, argo ve hakaret gibi unsurlar, kültür ve zihniyeti aydınlatan önemli verilerdir. Bu anlamda, hiciv türünden şiirleri derleyen bir mecmua, elimizde önemli bir birincil kaynaktır.

Mecmua içindeki metinleri anlama diye tarif edebileceğimiz ilk aşama temelde "Şair bu şiiri neden yazmış?", "Bu şiir neden böyle yazılmış?" ve "Ben bu hicivlerden ne anlıyorum?" sorularına bir cevap arayışıdır. Böylelikle şair, eser, muhatap ve okuyucu eksenlerinde bir anlamlandırma süreci başlar. Bu soruların cevabı, hiciv türünün dil, üslup ve geleneğine bir nebze aşina olmayı gerektirir. Geleneğin anlaşılması mecmuayı bu gelenek içinde değerlendirmemizi sağlayacaktır. Bu sebeple çalışmamızın Hiciv başlıklı ilk bölümünde, kelimenin anlamı, türün özellikleri ve hiciv geleneği hakkında bilgi vermeyi amaçladım. Hicvin anlamına bakarken öncelikle hiciv tanımlarına ve türün genel

özelliklerine, daha sonra ise kelimeyle eş veya yakın anlamlı kullanılan diğer kavramlara odaklandım. "Yergi ve Satir" kısmında bu kavramların doğrudan hiciv yerine kullanılıp kullanılamayacağını sorguladım. Bu bölümde özellikle Doğu ve Batı edebiyatlarında hicvin niteliğine dair kıyaslamaları da ele almak istedim. Bu istek, kavramların üretildiği ve kullanıldığı bağlamları incelemeyi gerektirdi. Bu bölümdeki değerlendirmelerimizi Zafernâme'nin incelenmesinde ve yorumlanmasında da kullandım. Daha sonra hicivle yakın anlamda kullanılan "hezel" ve yine bu kelimelerle bağlantılı olan "latife" ve "mizah" kavramlarını inceledim. Bu inceleme kelimelerin sözlüklerdeki tanımı, farklı araştırmacıların yorumları ile bu türde verilen eserlerin niteliği arasında mukayese ve mütalaa yapma imkanı sağladı. Kelimelerin kapsamı, iç içeliği ve türlerin ayırıcı özelliklerinin olup olmadığı bu bölümlerde araştırıldı ve tartışıldı. Bu araştırmanın mecmuadaki hiciv ve hezellerin niteliği hakkında bir ön bilgilendirme işlevi görmesini hedefledim.

Genelde Türk edebiyatında hicvin, daha özelde ise mecmuanın içeriğinin daha iyi anlaşılıp çözümlenmesi, beslendiği geleneği kaynaklarıyla ve tarihiyle tanımamızı da gerektirir. Hicvin Seyri kısmında Arap edebiyatı, Fars edebiyatı ve klasik Türk edebiyatında özet niteliğinde bir hiciv tarihi vererek hem hicvin farklı toplumlarda nasıl ve niçin üretildiğini görebilmeyi istedim hem de mecmuamızın üslup ve içeriğine dair incelememize hazırlık yapmayı planladım. Bu özetlerde farklı yer ve zamanlarda, farklı bir kültürün içinde hicvi üreten şairlerin hayatı ve karakteri, hiciv söyleme maksadı, hicvinin dil ve üslup özellikleri gibi unsurlara kısaca değinmeye çalıştım. Ayrıca siyasî ve sosyal değişikliklerin bu unsurları nasıl etkilediğini de ele aldım. Bu unsurların birlikte incelenmesinin bu türü anlama açısından önemli veriler sağlayacağını düşünüyorum.

Hicivler Mecmuası bölümünde ise mecmuanın nüsha tavsifi, eserde yer alan şiirlerin biçim özellikleriyle şairleri ve bu şiirlerin üslup ve muhtevası üzerine incelemeler yer almaktadır. Mecmuamızda saldırma yahut güldürme amacıyla yazılan hicivlere, atışmalara, müstehcen hezel ve latifelere yer verildiği için tezimiz, hiciv hakkında yapılan çalışmalara eklenecek, böylelikle türün tanımı, işlevi, üslubu, kullanılışı ve etkisi örnekler üzerinden bir kez daha görülecektir. Mecmuada şairlerin bazı siyasi ve sosyal olaylar üzerine yazdıkları şiirler de mevcuttur. Bu sebeple incelenen şiirler içtimaî olayları yansıtması bakımından da değerlendirilebilir.

Sonuç bölümünde ise her iki bölüm birlikte ele alınmıştır. Hicvin anlamı ve seyrine dair bilgi ve karşılaştırmalar tekrarlanmış, mecmua özelinde yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca tezde neler üzerinde durulduğu ve ne yapılmaya çalışıldığı da özetlenmiştir. Bunlara ek olarak her ana başlıkta o bölümdeki amaç ve sorularım yeniden belirtilmiştir. En sonda ise mecmuanın ilk 20 yaprağının çeviriyazısı yer almaktadır.

Çalışmam sırasındaki tüm yardımları ve emeği için danışmanım Üzeyir Aslan'a teşekkür borçluyum.

Maddi desteklerinden dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Bana klasik şiirimizin dünyasını tanıtan ve lezzetini tattıran Osman Kemal Kayra hocama teşekkür ederim. Balaban Tekkesi'ndeki derslerimiz ve sohbetlerimizin bu alanı seçmemde çok büyük tesiri olmuştur. Beni klasik edebiyat alanına yönlendiren tüm hocalarıma, arkadaşlarıma ve bilhassa lisans hayatımın en değerli yoldaşı Şule Nur Akbaş'a teşekkür ederim. Yollarımızı kesiştirene şükürler olsun.

Karşılaştığım tüm sıkıntılarda elinden geleni yapmak için koşturan, maddi manevi desteğini her daim hissettiren sevgili arkadaşım Şeyma Nur Ateş'e de çokça teşekkürler. Çalıştığım mecmuanın muhtevasına her ne kadar şaşırsa da zorlandığım anlarda hep yanımda oldu ve o anları kolaylaştırdı.

Çalışma arkadaşlarıma; bize rahatça çalışabilmemiz için evini açan Lübeyne'ye, sürekli şiirlerden örnekler isteyen Gülsüm'e ve dertlerimi dinleyen Tûba'ya destekleri için teşekkür ederim.

Ve aileme… Anneme ve babama yaptıkları tüm fedakarlıklar ve kardeşim Ahsennur'a hayatım boyunca hissettiğim desteği için teşekkür borçluyum.

Bu çalışmayı öfkelerinde haklı ve sesini şiirle yükselten tarihin tüm korkusuz doğru söyleyicilerine ithaf ediyorum. Var olsunlar ve artsınlar!

والعهدة على الراوي و استغفرالله مما قلت و اتوب اليه

Sümeyye Nur BAYRAK

Üsküdar 2023

ÖZET

Bu tezin konusu, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Koleksiyonu 558 numarada kayıtlı olup kütüphane kaydında "Hicivler Mecmûʿası" başlığıyla yer alan şiir mecmuasıdır. Derleyicisi ve yazılış tarihi belli olmayan ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığını tahmin edebileceğimiz 43 varaklı bu mecmuanın dikkat çeken yönü ise içerdiği şiirlerin hiciv ve hezel ağırlıklı olmasıdır.

Çalışmamızda mecmuanın tanıtılması, şiirlerin üslup ve içerik olarak incelenmesi ve hiciv türü hakkında genel bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir.

Bu tez iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş mahiyetindeki ilk bölümde hiciv hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüm hicvin anlamına ve tarihî seyrine odaklanan iki alt başlıktan oluşur. Hicvin anlamı incelenirken hiciv, hicivle aynı anlama gelen yergi ve satir, hicivle yakın anlamlarda kullanılan hezel, latife ve mizah kavramları üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise Arap, Fars ve klasik Türk edebiyatında hiciv tarihinden kısaca bahsedilerek hiciv geleneği anlatılmıştır. Bu bölüm mecmuamızdaki şiirleri bir geleneğin parçası olarak nasıl ele alacağımızı belirlemeyi ve bir bağlam içinde düşünmemizi sağlamayı amaçlar.

"Hicivler Mecmuası" bölümünde ise mecmua tanıtılmış, şiirler biçim, üslup ve içerikleri açısından incelenmiştir. Daha sonra ise mecmuanın ilk 20 yaprağının çeviriyazısı verilmiştir. Böylelikle klasik Türk edebiyatı ve mecmua çalışmalarına katkıda bulunulması ve mecmuanın ele aldığı özel konuların hiciv literatürüne eklenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: mecmua, hiciv, hezel, latife

ABSTRACT

The subject of my study is an Ottoman miscellany (mecmūʿa) which is registered in the Istanbul Millet Library Ali Emiri Manzum Collection, number 558, and is included in the library record with the title of "Hicivler Mecmûʿası". There is no direct information about the compiler of the miscellany and the date it was written but we can guess that it was compiled in the second half of the 19th century. The striking aspect of this 43-leaf miscellany is that the poems it contains are mainly hazl and hajw -humorous and satirical.

In this work, I aimed to introduce the Hicivler Mecmuası, to analyze the poems in terms of style and content, and to make a general assessment about the hajw/satire genre.

This dissertation consists of two main parts. In the first chapter, which is an introductory part, I gave information about hajw. This part consists of two sub-titles focusing on the meaning and historical course of the word and genre. While examining the meaning of hajw, I looked at the concepts of “hiciv”, it’s synonyms "yergi" (also means hajw in Modern Turkish Literature) and satire, and some closely related words such as "hezel", "latife" and "mizah”. Then, the hajw tradition is explained by briefly mentioning the history of hijā/hajw in Arabic, Persian and classical Turkish literature. This part aims to determine how to think about the poems in our miscellany in a context and how to treat them as part of a tradition.

In the section of "Hicivler Mecmuası", I introduced the miscellany and examined the poems in it in terms of form, style and content. At the end, there is the transcription of the first 20 leaves of the Hicivler Mecmuası. Thus, it is aimed to contribute to the studies of classical Turkish literature and mecmūʿas and to add the special issues that our miscellany deals with to the satirical literature.

Keywords: mecmūʿa, miscellany, hijā, hajw, satire, hazl, humour

KISALTMALAR VE İŞARETLER

age	adı geçen eser
agm	adı geçen makale
akt	Aktaran
bk	Bakınız
bs	Baskı
bty	basım tarihi yok
c	cilt numarası
çev.	Çeviren
ed.	edited by
G	Gazel
haz.	Hazırlayan
HM	Hicivler Mecmuası
Hyr	Hayriyye
K	Kaside
m.	Miladî
md	madde başlığı
ND	Nef'î Divanı
ö.	Ölümü
s	sayfa numarası
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb	ve benzeri
[ ]	Metne yapılan eklemeleri ve metindeki boşlukları gösterir. Dipnotlarda Hicivler Mecmuası'nın sayfalarını belirtmek için kullanılmıştır.
.	Vezinlerde kısa heceyi gösterir.
-	Vezinlerde uzun heceyi gösterir.

1. BÖLÜM: HİCİV

"Ben seni hicve tenezzül mü
ederdim böyle/ Neyleyim terk
edemem kâide-i eş'ârı" (HM/2a)

Bu bölüm hicvin anlamı ve farklı toplumlardaki seyri hakkında bilgi vermeyi amaçlar. Bu sayede klasik Türk edebiyatında hiciv hakkında bilgi sahibi olunacak ve mecmuadaki şiirler değerlendirilirken buradaki bilgi ve tartışmalar yorumlarımıza eklenecektir. Böylelikle tezimizde genelde hiciv türü ve özelde Hicivler Mecmuası incelenerek "Şair kime, neden ve nasıl hiciv yazar?", "Yazma amacına uygun olarak nasıl bir gelenekten ve kelime kadrosundan beslenir?", "Hicvin etkileri ve içtimaî yönü nelerdir?" gibi sorular üzerinde düşünülecektir.

1.1. HİCVİN ANLAMI

Bu bölümde hiciv nedir, hicvin özellikleri nelerdir, hicvin bu özellikleri nasıl değerlendirilmiştir, hiciv hakkındaki görüşler nelerdir, hicivle yakın anlamlı ve bağlantılı kelimeler hangileridir gibi sorulara cevap aranacaktır.

1.1.1. Hiciv

Arapça (ه ج و) kökünden gelen hiciv kelimesinin Arap edebiyatındaki karşılığı olan "el-hicā" terimi "Bir adamı şiir ile zemm ve şetm eylemek"[1] manasındadır. Terim, kötülüğünü söyleme, kusurlarını sayma, yerme, çekiştirme, dedikodusunu yapma, küfretme ve sövme gibi anlamları ihtiva eder. Kubbealtı Lugatı'nda ise "hiciv" kelimesi "1. Bir kimse veya toplumun kusurlarını, hatâlarını, gülünç taraflarını nazım ve nesir yoluyle ortaya koyma, kötüleyip taşlama, yerme 2. Bu tarzda yazılmış yazı, yergi" şeklinde tanımlanmıştır.[2] Bu iki tanımdan ilki, hicvi şiirle sınırlandırırken ikincisi, gerek nazım gerek nesir şeklinde yazılan tüm yergileri "hiciv" kapsamına dahil eder. Kelime sadece bir edebiyat terimi olmayıp günlük hayatta kötüleme ve yermeye de karşılık geldiği için edebî eserler açısından "hiciv", hem özel bir tür hem de eleştiri, alay, hakaret veya küfür içeren metinlerin bir özelliği olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan hicvin,

[1] Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît: Kâmûsu'l Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, c.VI, s.6045. Kelime, bir lafzı harflerine ayırarak, heceleyerek okumak anlamına da gelir. bk. İbn Manẓūr, "hcv" md., *Lisānu'l-ʿArab*, Beyrūt 1300.

[2] İlhan Ayverdi, "hiciv-hicv" md., *Kubbealtı Lugati*, http://lugatim.com/s/hiciv.

sadece şiirle sınırlı kalmadığını, dinî-tasavvufî, ahlakî, ilmî ve tarihî pek çok mensur eserde yer aldığını, halk hikayelerinden türkülere, latifelerden darbımesellere kadar geniş bir kapsamı olduğunu da söyleyebiliriz. Ayrıca alay ve ince hakaretle ustaca yazılmayı gerektirmesi açısından "edebiyat türleri arasında, başarılması ayrı koşullara bağlı, ayrı nitelik taşıyan ince bir sanat" [3] olarak da düşünülebilir.

Hicvi sadece kötüleme ve küfretme gibi ağır özellikleriyle değil de "alaylı tarzda eleştirme" şeklinde ele almak da mümkündür. Ayrıca "tenkitte de belirli ölçüde bir mizah ve hiciv unsuru bulunduğuna göre, sosyal tenkidi mizah ve hiciv eserleri ile birlikte mütalaa etmek yerinde olur."[4] Alay unsuru, şahıslara yönelik hicivlerde gülünçleştirme[5] ve küçültme işlevi görürken sosyal tenkitlerde ise aksaklıkları çarpıcı bir şekilde göstermeye yarar.

En genel manasıyla ise hiciv, yine bir tür, üslup, sanat veya özellik olarak değerlendirebileceğimiz medhin zıttıdır.[6] Zira bir insanı överken her ne söyleniyorsa hicvederken de bu özelliklerin aksi söylenir. Kâbûsnâme'de hicvin bu özelliği şöyle belirtilir:

> "(...) hiciv ve medih birbirinin aksidir. Ve eğer nice ayıdalar bilmezsen, medihte biregüyü öğsen gerek, hicivde yermek gerek. Meselâ medihte hoş-hû dedin, hicivde bet-hû de, pes methin aksi oldu."[7]

Tahir Nadi'nin kendisinden bir mektupçuyu hicvetmesini isteyen Paşa'ya verdiği şu cevap hicvin ne olduğunu çok güzel ifade eder:

> "Malumu devletinizdir: Hiciv; mevzuu olan şahısta maddî ve manevî ne kadar güzellikler ve iyilikler varsa onların hepsini de yok eder; her birinin aksi olan ne kadar kötülükler ve münasebetsizlikler varsa onları isnat eylemekten ibarettir. Ben bu zata bütün dikkatimi üzerinde toplayarak bakıyorum. Onda maddî ve manevî güzellik ve iyilik nâmına hiçbir şey

---

[3] Agâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* 18, (1970), s.37.

[4] Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı,* Vilayet Yayınları, İstanbul 1981, s.138. Sosyal tenkidin mizah ve hicivle bağlantısı için bk. "Hezel, Latife ve Mizah" bölümü.

[5] Nitekim Devellioğlu hicvi doğrudan bu yönüyle "biriyle, şiir yoluyla alay etme, şiir yoluyla birini gülünç hâle koyma, yerme" olarak tanımlar. bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2017, s.422.

[6] İbn Manẓūr, "hcv" md., *age.*

[7] Mercimek Ahmet, *Kabusname*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966, s.255.

göremiyorum ki bunları teker teker selbedip de zıtları olan çirkinlikleri ona isnat edebileyim."[8]

Hicvin geniş çerçevesi, oldukça kaba ve bayağı ifadeler içeren metinleri de barındırır. Bu durum ise şair, yazar ve ilim adamlarınca farklı değerlendirmelere sebep olmuştur. Hicve rağbet etmeyen, onu edebiyatın alanında görmeyen isimler olduğu gibi, hicvi çeşitli gruplara ayıran ve bunlardan sadece ahlaka uygun olmayan ve sanat yönü düşük olanları dışlayanlar da vardır. Yaygın bir kanaat de kelam ehlinin ara sıra hicve ve hicivli sözlere de başvurabileceği ancak bu konuda ölçünün kaçırılmaması gerektiğidir. Hem Arap hem Fars hem Türk edebiyatında "الهزل في الكلام كالملح في الطعام (Kelamdaki hezel, yemekteki tuz gibidir.)"[9] sözünün pek çok şair ve hatta ahlak öğreticisi tarafından tekrarlanıp bir darbımesel haline gelmesi bunun en güzel örneğidir. Tuzun yemekte fazlaca olması pek sağlıklı olmadığı gibi hiç olmaması da tercih edilmez. Her iki durumda da yemeğin lezzeti azalır. Hiciv de ölçüsü tutturulduğunda sözün lezzetini arttırırken fazla olursa zararlıdır ve kimsenin hoşuna gitmez.

Araplarda tarihi oldukça eski olan medih ile hiciv, şiirin en temel konularından ikisi olagelmiştir. Nitekim Delâilü'l-İʿcâz'da şiiri kınayanların muhtemel delillerinden biri "şiirde alay ifadeleri, seviyesiz sözler, yergi ve sövgü, yalan ve batıl şeyler[in konu edilmesi]"[10] olarak gösterilir. Anlaşılan hicviyeler, 'şiir' dendiğinde akla ilk gelen örneklerdendir. Klasik kaynaklarda İslam'ın şiire bakışıyla alakalı değerlendirmelere, ister olumlu ister olumsuz olsun, çoğunlukla hiciv ve heccavlar üzerinden delil getirilir. Şiir hakkındaki olumsuz rivayetlere rağmen kendilerini savunmak isteyen şairlerin ve şiir severlerin ellerindeki en kuvvetli delil elbette şair sahabeler ve bilhassa Hassan b. Sâbit'in hicivlerine karşı Peygamber'imizin ﷺ teşvik ve övgüleridir.

---

[8] Hilmi Yücebaş, *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*, Milliyet Dağıtım, İstanbul 1976, s.8.

[9] Hezelin anlamının mizah veya hiciv olarak düşünülmesi yahut bu ikisinin arasında değerlendirilmesi sözün farklı bağlamlarda farklı noktaları vurgulamasını sağlamıştır diyebiliriz. Bu ifadenin "Sözdeki mizah yemekteki tuz gibidir." şeklinde söylenen bir versiyonu olduğunu da hatırlamak gerekir. Hezelin anlamı için bk. "Hezel, Latife ve Mizah" bölümü.

[10] Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz (Sözdizimi ve Anlambilim)*, çev. Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, s.12.

Fars edebiyatında da hiciv ve hezel, zamanla şiirin bir gerekliliği olarak görülmüş ve pek çok şair, az veya çok, hicve yer vermiştir. İranlı şair Kemâleddîn-i Isfahânî gerektiği yerlerde hicve başvurulmasında bir sakınca olmadığını şöyle savunur:

> "Hiciv söylemek beğenilmemişse de, hiciv aletine sahip olmayan kimse olmasın. Hiciv söyle(ye)meyen şair, tırnağı ve dişi bulunmayan aslan gibidir. (…) Allah, Ebû Leheb'i lanetlediğine göre, biz hiciv söylemekten pişman olmayız."[11]

Hicivlerdeki kabalık tenkide uğramıştır ama artık gelenek haline gelen hiciv söyleme işinden şairlerin kaçması da mümkün değildir. Hiciv bir yerde hem şairliğini ispat hem kendini savunma aracıdır. Bu kabiliyete sahip olmayanlar diğer şairlerin taarruzundan kendilerini koruyamazlar ve toplum nezdinde zayıf düşerler.

Tüm bunlara rağmen sözleri ağırlaşan, nezaket ve terbiye sınırlarını çiğneyen, kaba ve çirkin ifadelere başvuran hicivlerin pek savunucusu olmamıştır. Latîfî, tezkiresinde, Attar'ın "Peygamberlerin önderi dedi ki: Şairlerin dili altında Hakk'ın sayısız hazineleri vardır. Onun sırrını binde bir kişiye vermemişlerdir." sözü hakkında şunları söyler:

> "Maʿlûmdur ki bundan ġaraż ehlu'llâh-ı ḥaḳîḳat-güftâr ve evliyâ'ullâh-ı kerâmet-şiʿârdur ṣanma ki muzaḫrafât-ı ḫayâl ve bîhûde maḳâl ile hezel-gûyân-ı erâzil-i rûzgârdur. ʿUlemâ-i müteşerriʿîn ḳatında şiʿr iki ḳısma münḳasımdur. Bir ḳısmı tevḥîdât u ilâhiyyât ve mevâıẓ u naṣâyiḥ u ḥisniyyâtdur. ʿInde'l-ʿulemâ ve'l-fuḳahâ kitâb ve sünnet ile ṩâbit olmaġın mubâh u meşrûʿdur ve ṣol ki *hezeliyyât u hicviyyat ve medâyiḥ-i memnûʿât u menhiyyâtdur. Aḳlen ve naḳlen menhî ve memnûʿ ve meslûb u nâ-meşrûʿdur.* Nitekim ol ḳâʾil-i cevâmiʿu'l-kelâm buyurmışdur الشعر كلآم فحسنه حسن و قبيحه قبيح (…)"[12]

"Şiir, güzel olanı güzel, çirkin olanı çirkin sözdür." hadisi şiir konusundaki hükmü tam olarak belirler. Şiir, iyiye, güzele ve doğruya götürebilir, bundan dolayı şairler sözleriyle sırlarla dolu hazine taşır. Ancak şiiri savunmak, şiirin bütün türlerini savunmak anlamına gelmez. Hiciv şiirleri insanı kötüye, çirkine ve yanlışa götürür. Bu sebeple Latîfî, hezel ve hiciv şiirlerinin yasaklanmış olduğunu söyler.

---

[11] Akt. Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.66.

[12] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s.71. (Vurgu bana aittir.)

Tarihçi Na'îmâ, "Katl-i Nef'î-i şâ'ir" bahsini şu sözlerle kapatır:

> "Hak budur ki hiciv bir fi'l-i münker fazîh ve tahayyülât u evkâtı buna sarf etmek dahi ziyâde zemîm ü kabîhdir. Ve bu vâdiye sülûk edenler behre-mend ü kâmyâb olmayıp ekserinin âkibet-i hâli dünyada harâb ve âhiretde dahi müstahakk-ı azâb olduğunda irtiyâb yokdur. Elsine-i şîrîn-beyânı mefâtîh-i künûz-ı gaybiyye olan şu'arâ-i mu'ciz-nümâ safha-i cinân ve hâme-i zebânı mesâlib ü mesâvî ile telvîs etmeyi revâ görmezler."[13]

Hiciv, dinen makbul olmayan bir iş olduğu gibi insanın vaktini buna ayırması da ayıp ve çirkindir. Bu yolda olanlara baktığımızda ahirette görecekleri azabın yanında bu dünyada da rahat ve mutluluk bulamadıklarını fark ederiz. Şiir, yüce ve kutsaldır, şairler ise özel insanlardır. Bu sebeple hiciv, böyle yüce şairlerin yapabileceği bir şey değildir. Olağanüstü hal ve davranışlar gösteren şairler, kalemlerini böyle bir kötülük ve pislikle kirletmezler. Nef'î'nin katlini oldukça sevinçli bir üslupla veren tarihyazıcımızın hiciv konusundaki tavrı, görüldüğü üzere, oldukça serttir. Aslında bu tavır gelenekçilerin genel duruşunu da temsil eder. Öyle ki hem ahlak kitaplarında hem tezkirelerde üslup ve içerik olarak ahlakdışı bulunan hicivlerden uzak durulduğu görülebilir. Ahdî Gülşen-i Şu'arâ'da Atâ hakkında "Meẕkūruñ ṭarīḳ-ı hicvde maʿānī-yi rekīk ile muḳaṭṭaʿāṭı çoḳdur yazmasını terk-i edeb bilüp tesvīd olmadı"[14] diyerek şiir örnekleri vermekten kaçınır.

Edebî bir terim olarak "hiciv (hecv)" tanımları da bize hicvin mahiyeti ve kullanımı hakkında bilgi verir. Örneğin Agâh Sırrı Levend hicvi, methin aksi olarak tanımlar ve her ikisi için mübalağa sanatının aşırı kullanımına dikkat çeker:

> "Hakikatte (hecv), (medh) zıttıdır ki yermek demektir. Divan şairleri, lütfunu bekledikleri kimseleri nasıl mübalâğalarla övmüşlerse, sevmedikleri yahut zarar gördükleri kimseleri de o nisbette yermişlerdir. Bunlar, yermekte mübalâğaya kaçmakla kalmamışlar, yererken ağız dolusu küfretmekten de çekinmemişler ve bu vâdide küfrün son haddine varmışlardır. Utanmadan okunacak bir hecve rastlamak güçtür. Daha fenası, bugün methettiklerini yarın hicvetmekten bile çekinmemişlerdir."[15]

---

[13] Na'îmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn),* haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, c.III, s.800.

[14] Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, haz. Süleyman Solmaz, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s.232.

[15] Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1943, s.511.

Levend'in bahsettiği bu hiciv türü, şahsî kin ve menfaat duygularıyla yazılmış, rakibini yahut beklediğini bulamadığı memduhunu en ağır şekilde cezalandırmak isteyen heccavın tercihidir. Bu tarz hicivlerde itibar zedeleme niyeti ön plana çıktığı için mübalağayla kötüleme ve sözlerini iftira raddesine vardırma hususunda tereddüde düşmeyen pek çok şair vardır. Bu hicivlerde hicvin tesirini ve rakibe zarar verme derecesini arttırmak isteyen heccavlar küfrü etkili bir araç olarak kullanmışlar ve maksatları gereği ahlak ve edep sınırlarına riayeti öncelememişlerdir. Geçimini şiirlerinden temin eden şairler için ise methettikleri kimselerden bekledikleri karşılığı görememek, büyük bir hayal kırıklığına sebep olduğundan, oldukça geçerli bir hiciv sebebidir. Maişetini caize geleneğinden beslenerek elde eden şairler bu konuda gerektiği zaman tehdit yoluna dahi başvurmuşlardır:

> "Tamahkâr şairlerin üç şiir söylemesi âdettir; biri medih, ikincisi istek, verirse övgü vermezse hiciv. İkisini söyledim, üçüncü için ne dersin?"[16]

Nef'î'nin üzerinde de büyük etkisi olan, İran edebiyatının meşhur kaside şairi Enverî, önceden övdüğü kişileri hicvetmekten çekinmez ve kaleminin gücüyle göz korkutur:

> "Eğer ihsanda bulunmazlarsa medihten sonra, hiciv şiiriyle böylesi memduhun canına okurum."[17]

Bir heccavın kızdığında "Benim bir hiciv divanım vardır, orada yalnız hiciv edilecek kimsenin adı yoktur. Senin adını yazar, berbat ederim." şeklindeki tehditi hicvin mahiyetini ve içeriğinin gerektiğinde herkese uyarlanabilirliğini gösteren güzel bir örnektir.[18]

Hicvin farklı türlerine odaklanan ve böylelikle sebep ve sonuçları konusunda daha müspet yaklaşımları olan araştırmacılar da vardır. Tâhirü'l-Mevlevî, hicvin tanımını doğrudan amacı üzerinden yapar:

> "Teşrîh-i rezâil ve teşhîr-i erâzil için yazılan yazılardır. Maamâfih bunlarda nezâhet-i beyâna riâyet zarûrîdir. Çünki tarz-ı ifâde dâire-i edebi tecâvüz ederse âdeta nazmen sövülmüş ve terzîl yerine rezâlet edilmiş olur. Nezîh olmak şartiyle hiciv, hak ve hakîkatin müdâfii, gadr

[16] Akt. Hasan Çiftçi, *age*, s.236.

[17] Akt. Hasan Çiftçi, *age*, s.212.

[18] *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1981, c.4, s.224.

ve fezâhatin mâniidir. Bir zâlim-i müteazzımı Allâh'ın kahr-ı imhâlkârisinden ziyâde hicvin te'sîr-i ânîsi titretir."[19]

Bu açıklamaya göre hicvin utanılacak işleri ortaya çıkarma, kötülüğü meydana serme, adi kimseleri herkese duyurma gibi özel görevleri vardır. Hiciv, amacına uygun olarak nezih bir dille bunu yaptığında hakkın savunucusu ve zulmün, hainliğin, rezillik ve edepsizliğin önleyicisi olur. Hicivler dilden dile aktarılıp yeri geldiğinde seneler ve nesiller boyu dolaşımda kalabildiği ve özellikle kendi zamanında oldukça tesirli olabildiği için zalimler için korku vericidir. Ancak hiciv bu maksadına, sadece söylenişinde belli başlı ahlaki kurallara riayet edildiğinde ulaşabilir.[20] Eğer söyleyen kişi üslubuna dikkat etmiyorsa ve edep sınırlarını aşıyorsa bu durum, rezalet sıfatını, hicvedilene değil doğrudan hicvedene götürür. Bu açıklamaya göre hiciv ve kaba sövgü birbirinden ayrıdır. Ancak ikisi arasında geçişi kolaylaştıran bir zemin de vardır.

Bununla beraber küfrü, hicvin tabii bir parçası olarak gören ve bunu bir mecburiyet olarak değerlendirenler de vardır. Fars edebiyatının ağır hicivleriyle bilinen ve kötü dilli diye anılan şairi Sûzenî, kendisini şu sözlerle savunur:

"Hicivde küfür etme (verme) dersin, peki ne vereyim? Kızarmış tavuk mu vereyim, kuzu kebabı, helva ve muhallebi mi?

Hiçbir rakip, rakibine bunları veremez, hiçbir şeyh, müridine bu işi emretmez.

Bilge kişi hicve, küfürle maya verir (çalar) ta ki (o küfür), hicivle yoğrulsun ve ekşimiş hamura dönüşsün.

Küfürsüz hiciv, mayasız ekmek gibidir; mayasız ekmek de insanın karnını sancılatır."[21]

Hiciv acıtıcı, incitici, kırıcı ve yıkıcıdır. Âşık Çelebi'nin şu tasviri heccavların tesirini oldukça güzel ifade eder:

---

[19] Tahir-ül Mevlevi, *Edebiyat Lugati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s.53.

[20] Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde de hicvin aynı görev ve benzer bir hassasiyetle ele alındığını görürüz: "Toplumun ruhî ve fikrî birikintilerinden izler taşıyan ve sözlü olarak ağızdan ağıza dolaşan hicivler idareye başkaldırma, intikam alma edası taşırlar. Diktatörleri korkutan da bu tür hicivlerdir. Böyle hicivler bir noktada hak ve hürriyetin müdafiidirler. Hicvin güldürücü olması ve bayağılığa düşmemesi ilk şartıdır. Bayağılaşan hiciv, hiciv olmaktan çıkar ve küfre dönüşür. Zekaya dayanan bu sanatın başarısı, içindeki zeka unsuru ile kişinin beklenmedik şekilde alaya alınmasıdır. Kişinin elinde olmayan çirkinlik, kamburluk, şaşılık, körlük, sağırlık, tutukluk, topallık gibi hallerin hicvedilmesi Allah'ın yarattığı ile alay edilmesi demektir ki dinen yasaklanmıştır." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler,* c.4, s.223.

[21] Akt. Hasan Çiftçi, *age*, s.201

> "(...) beẕle-gūy ve hezl-cūy fettāk u hettāk, heccāv-ı bī-bāk kimesne idi. Bir müderrisüñ girībān-ı ʿırżı ḳalmadı ki bunuñ dest-i taʿarrużı ile çāk olmaya ve bir ḫāṭır yoġidi ki bunuñ tīġ-i hicviyle zaḫmnāk olmaya."[22]

Hicvin bu şekilde insanı yaralayan bir kılıca veya oka benzetilmesi oldukça yaygın bir teşbihtir. Sihâm-ı Kazâ ve Sihâm-ı İlhâm gibi eserlerimizde bu benzetme eser ismine taşınmıştır. Peygamber'imiz ﷺ Hassan b. Sâbit'i "Müşriklere karşı senin şiirin oktan daha tesirlidir."[23] diyerek övmüştür.

Hicvin yaralayıcı yönü sadece hicvedileni değil, hicveden şairi de hedef tahtasına oturtur. Kâbûsnâme'de hiciv konusunda şu ikaz vardır:

> "Ve hicvetmeği âdet edinme ki yendek seğek sudan dürüst gelmez. Yani bir gayret ehline uğrayasın, intikam ede."[24]

Hiciv, iki ucu keskin bıçak gibidir. Bir şairi hicveden ondan daha ağır bir karşılık alabilir. Bazen de şair makam ve mevki sahibi birini hicveder yahut önceden hicvettiği bir kimse yükselerek itibar kazanır. Testi sudan daima sağlam dönmez. Bu tarz durumlarda şair, bazen işinden, bazen yerinden yurdundan, bazen ise canından olur. Edebiyatımızda bunun en meşhur örneği Nef'î'dir. Hicvetmeyi alışkanlık haline getiren şairler, her an zaafını kollayan düşmanlar biriktirirler ve bir süre sonra da incittikleri kişilerden oluşan bir topluluğa karşı koymak zorunda kalırlar.

Kötü sözlere ve iğnelemelere yer veren sert hicivleri yüzünden zindana atılan ve bir süre sonra orada ölen Abbasiler dönemi şairi Abbâs b. Turhan, hapishanede kendisini ziyarete gelenlere şöyle der:

> "Ben Ebu'l-Yenbağî'yim; yaraşmayan sözler söyledim, işte böyle yaraştığı gibi zindana atıldım."[25]

Şairler hiciv amaçlarına uygun bir dil ve üslup tercih ettikleri gibi hicvettikleri kişiye göre de gerektiği yerde mübalağayla kötüleme gerektiğinde ise imayla tariz yolunu seçerler.

---

[22] Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s.398.

[23] Müslim, "Fedâ'ilü's-Sahâbe" 157; Nesâî, "Menâsik", 121.

[24] Mercimek Ahmet, *age,* s.254.

[25] Nimet Yıldırım, "İslam Sonrası İlk Dönem Fars Şairleri", *Doğu Esintileri*, 6, (2017), s.187-188.

Bazen üstü kapalı bir şekilde nükteli hicivler ortaya koyarken bazen ise rakiplerinin ağzından yazdıkları tehzillerle onları küçük düşürmeye çalışırlar. Hicvin rakibe saldırma, düşmanı zayıf düşürme, incitme, hakkını arama gibi ciddi amaçlarının yanında eğlendirme ve güldürme gibi işlevleri de vardır. Bu tarz hicivler mütayebe ve mütalafa şeklinde de düzenlenebilir.[26]

Hem tahkir hem eğlenme maksatlı yazılan hicivlerin en yaygın yöntemlerinden biri de hicvedilen kişinin fizikî kusurlarıyla alaydır. Kanunî dönemi şairlerinden Meâlî "laṭīfe-cūy u beẕle-gūy, eṣnāf-ı eṣʿarda leṭāʾife ḳābil ve hezle māʾil, ḫande-rū vü küşāde-şemāil"[27] mizacıyla öne çıkmış ve kendisiyle dahi eğlenmekten çekinmemiş bir kişiliktir. Şairin kendi köseliğini hicvettiği bir beyti şöyledir:

meʿālīyi görüp didi ḳarılar
abu bizden daḫı ḳāżī olurmış[28]

Bir başka beytinde ise burnunun büyüklüğünü "burnu Kaf Dağı'ndadır" şeklinde ifade eder. Böylelikle hem mübalağa sanatıyla burnunu hem de gönderme yaptığı deyimle kibirli oluşunu hicveder:

şöyle gönüllidür meʿālī kim
ḳaf ṭaġındadur anuñ burnı[29]

Görüldüğü üzere Meâlî bir güzel mazmun bulduğunda kendisini dahi hicvetmekten geri kalmamıştır. Onun bu beyitleri başkasına yazılsa araya kin ve düşmanlık sokabilecek niteliktedir. Ancak şair kendisiyle eğlenerek insanları güldürür. Arap edebiyatında da Abbasîler döneminde hiciv güldürme ve eğlendirme yönüyle öne çıkmış ve şairler yeri geldiğinde kendilerini dahi hicvetmişlerdir. Dönemin alaycı şairlerinden Ebû Dülâme en iyi hicvin güldüren hiciv olduğunu belirterek "Hicvedince güldür." demiştir.[30]

---

[26] Hikmet Feridun Güven, "Hiciv Söyleme Amaçları ve Bu Amacın Hiciv Dili ve Söyleme Tarzını Belirlemedeki Rolü", *Hicve Revâ Mizaha Mâyil: Güldürücü Metinleri Anlamak* içinde, haz. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Ali Emre Özyıldırım, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s.51.

[27] Âşık Çelebi, *age*, s.322.

[28] Âşık Çelebi, *age*, s.325.

[29] Âşık Çelebi, *age*, s.325.

[30] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, (1998), s.448.

Hiciv geleneği hakkında eklememiz gereken bir diğer madde ise ölçü ve özelliği hakkında yumuşak tutumların da her zaman olduğudur. Nitekim Kudâme b. Câfer "Hiciv ancak rakibin ahlakî kusurlarına saldırınca kabul edilebilir, fizikî bozukluklarına değil." diyerek onu kaba hakaretten arındırır ve "teşrîh-i rezâil" vasfını dile getirir. Ebû Amr b. Alâ'ya göre ise en iyi hiciv bakire bir genç kızın bile çekinmeden okuyabileceği nezih hicivdir.[31] Osmanlı'da da aynı şekilde hiciv için "Bir genç kızın yüzünü kızartmayacak" ayarı vardır. Türün öne çıkan örneklerinde ve nicelik olarak da üstünlüğü sağlayan üslubunda bu ölçüye riayet edilmez. Ancak bu ifadeler, hicvin tamamen nezih bir dile ve yumuşak yerme araçlarına da sahip olabileceğini gösterir.

Hiciv konusunda Fars edebiyatı Arap edebiyatından, Türk edebiyatı ise Fars edebiyatından etkilenmiştir. Bu etkilenmeyi tezkirelerde hicivleriyle meşhur şairlerimizin İranlı heccavlarla mukayesesinden anlayabiliriz. Âşık Çelebi'nin 16. yüzyılın meşhur hiciv ve hezel şairi Mehmed Gazâlî'yi anlatırken kullandığı şu ifadeler buna güzel bir örnektir:

> "Merḥūmuñ ġazeliyyātı çendān keṣīr ü dil-peẕīr degüldür ammā hezlde ʿUbeyd-i Zākānī'ye ḳuşum dimez ve Bisāṭī'nüñ bisāṭın divşürürdi ve müsevvedāt-ı hicvi beyāżıyyāt-ı Beyāżī'yi reşkden siyāh-pūş itmişdi. Sūzenī'ye igneden iplige dek ġalabe idüp igne yurdularına ḳoyup aşurı gitmişdi."[32]

Özellikle Ubeyd-i Zâkânî, hiciv sahasındaki şöhretiyle pek çok kıyaslamanın başında gelmiştir.[33] Bahsi geçen isimlerle kıyastan da anlaşılabileceği gibi klasik edebiyatımızda bir genç kızın yüzünü hayli kızartacak hicivler vardır ve hiciv dendiğinde akla gelen ilk örnekleri bunlar oluşturur.

---

[31] G. J. H. van Gelder, "hijā'" md., *Encyclopedia of Arabic Literature*, edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London-New York 1999, c.I, s.285.

[32] Âşık Çelebi, *age*, s.700. Tezkire yazarı oldukça benzer ifadeleri Emîrek'i anlatırken de kullanır: "Merḥūm hicv ü hezlde Bisāṭī'nüñ bisāṭın divşürtüp Sūzenī'nüñ gözüne ṣaḥrā-yı hicvi igne yurdusundan teng gösterüp ʿUbeyd-i Zākānī'ye ḳuşum dimezdi." bk. *age*, s.159.

[33] Âlî'nin Germî'yi anlatırken "ve heccāvlıḳda daḫi ʿubeyd-i zāḳānīyi ebu'l-ʿubeydi yirine ṣaymaz", Gazâlî'nin hicvinin üstünlüğünü vurgularken "ḥaḳ budur ki besāīye ve ʿubeyd-i zāḳānīye ġālib yerler idüp", Sânî'nin (Cân Memi) heccavlığından bahsederken "üslūb-ı hicvüñ ʿubeyd-i zākānīsi yaʿnī ki ş̱ānī şöhreti ile ol semtüñ bī-ş̱ānīsi idügi" ifadelerini kullanması buna örnektir. bk. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

1.1.2. Yergi ve Satir

And I will satirize them and shame them, so that through the spell of my art they will not resist warriors.[34]

Kaynaklarda hiciv, taşlama, satir ve yergi kelimeleri eş anlamlı olarak gösterilir. Divan edebiyatında *hicv*in karşılığı, halk edebiyatında taşlama, Batı edebiyatında satir, modern Türk edebiyatında ise yergidir. İsimlendirmedeki fark bu şekilde kelimenin kullanıldığı yer ve döneme bağlanır.

TDK Sözlüğü hem "hiciv"i hem "satir"i *yergi* olarak tanımlar. Yergi'nin tanımını ise "Bir kimseyi, bir toplumu, bir düşünceyi, bir nesneyi, bir göreneği yermek için yazılmış yazı veya söylenmiş söz, hicviye, hiciv, satir"[35] şeklinde verir.

Kötülüğünü söylemek, kusurlarını ortaya koymak ve beğenmemek anlamındaki yer- kökünden türeyen yergi kelimesi, bu açıdan hicvin tam karşılığıdır. Hiciv Arap edebiyatında "medhin zıttı" şeklinde tanımlandığı gibi yergi de sözlükte "övgü karşıtı" olarak gösterilir. Bununla beraber hiciv ile yergi ve satirin farklı olduğunu belirten araştırmacılar da mevcuttur:

> "Hiciv kök olarak Batı'nın *satir*'ini karşılar. Ancak bir hicviye ile satir örnekleri arasında büyük benzemezlikler söz konusu. Türkçe'de hiciv, yergi sözü ile karşılanmak isteniyor. Yergi, hicvin yalnızca saldıran, karalayan yönünü karşılamaktadır. Hicvin mizah yapısını ise karşılamıyor."[36]

Genel kanaat ise yergide de alaylı bir dil kullanımı olduğu ve sahip olduğu mizahî yönüyle eleştiriden ayrıldığıdır. Yergi ile eleştiri arasındaki en belirgin farklardan biri de eleştirinin incelediği kişi, nesne veya konunun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte göstermeyi hedeflemesidir. Yergi ise sadece kötü, çirkin, gülünç, eksik ve olumsuz olana odaklanır. Eleştiride inceleme, değerlendirme, bir şeyin iyi ve kötü taraflarını bir arada

---

[34] Ve onları hicvedeceğim ve utandıracağım. Böylece sanatımın büyüsüyle savaşçılara karşı koyamayacaklar. *The Second Battle of Moytura*'dan. akt. Robert C. Elliott, "The Satirist and Society", *ELH*, c.21/3, (1954), s.240.

[35] *Güncel Türkçe Sözlük*, "Yergi" md., bs.11, 2011.

[36] Ferit Öngören, *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s.140.

verme[37] ön plana çıkarken yergide kötülüğü söyleme, gülünç olanla alay etme, eksik yönleri parmakla gösterme ağır basar.

Hicivle yergi arasında tanım olarak bir farklılık bulunmasa da modern Türk edebiyatı diyebileceğimiz dönemde hiciv içerikli metinlerin nitelik olarak divan edebiyatındaki hicviyelerden farklı olduğu gözlemlenebilir. Bu dönemde hiciv, sosyal ve siyasî konulara ağırlık verirken üslubundaki ağır sövgü ve açık saçıklıktan büyük oranda arınmıştır.[38] Benzer bir karşılaştırma satir için de yapılabilir.

Batı edebiyatında "hiciv" kelimesinin karşılığı olarak *satire* kullanılır. Dilimize de satir olarak geçen ve akılsızlığın, ahlaksızlığın ve kusurların alaya alındığı ve yerildiği sanat biçimi olarak tanımlayabileceğimiz bu kelimenin hicvin tam karşılığı olup olmadığı ise tartışma konusudur. Çalışmaları daha çok klasik Arap edebiyatı üzerine yoğunlaşan G. J. H. van Gelder, satir için Arapçada doğrudan bir karşılık olmadığını, hicā'nın "satire" diye tercüme edilmesinin sadece bazı durumlarda doğru olabileceğini belirtir. Bu noktada Gelder'ın yaptığı ayrım, hicā'nın daha çok şiirle sınırlı ve ahlakî boyuttan yoksun olmasından kaynaklanır. Hakaret içerikli bu şiirler hor görür, alay eder ve aşağılamayı hedefler; satirin özü ise bu değildir. Siyasî ve ahlakî yönü olan hicālar dahi satirle ilişkilendireceğimiz zeka ve ince kavrayıştan yoksundur.[39] Gelder, Arap hiciv edebiyatıyla ilgili yaptığı çalışmalarında ise *satire* yerine doğrudan invective (sövgü) tercümesini kullanır ve bunun sebebini şöyle belirtir:

> "Genellikle 'satire' olarak tercüme edilen hicā terimi, yüce, ahlakî ve ciddi olandan kaba, ahlakdışı, ahlaksız, müstehcen ve küstaha; eğlence ve nükteden yavanlık ve sıkıcılığa; tarafsız ve mesafeliden öfkeli ve duygusala; incelik ve dolaylılıktan açık sözlülük ve pervasızlığa kadar geniş bir yelpazeyi kapsamak için pek yeterli değildir."[40]

Hicā'yı eski sözlükler ve Arap edebiyatındaki örnekleriyle "şiirle zemmetmek" olarak sınırlayan bu görüş merkezinde Gelder, 'invective', 'lampoon', 'abuse' kelimelerini

---

[37] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "Eleştiri" md.

[38] M. Orhan Okay, "Hiciv/ Yeni Türk Edebiyatı" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, (1998), s.453.

[39] G. J. H. van Gelder, "Satire, Medieval" md., *Encyclopedia of Arabic Literature*, edit. Julie Scott Meisami, Paul Starkey, Routledge, London-New York, 1998, c.II, s.693.

[40] G. J. H. van Gelder, *The Bad and the Ugly: Attitudes Toward Invective Poetry (Hijā) in Classical Arabic Literature*, E.J Brill, Leiden 1988, s.1.

çoğunlukla daha doğru tercümeler olarak önerir.[41] Satirin kapsamı ise çok daha geniştir ve bu geniş kapsam farklı edebi türleri, çeşitli üslupları ve daha yüce gayeleri de içerir.

Britannica'da edebî ve sanat değeri taşıyan yönüyle satir, gülünç nahoşluğun insanda uyandırdığı eğlenme ve tiksinme duygusunun belirgin bir mizah unsuruyla ve edebî bir biçimde ifade edilmesi olarak tanımlanır. Üslup odaklı bu tanıma göre "mizah olmadan satir hakarettir, edebî biçim olmadan ise sadece soytarıca yuhalamadır." Bununla beraber satirin ilk uygulamalarının insanların kusurlarıyla dalga geçmek olduğu da şüphesizdir. Bu alayı ahlakî bir araç veya şiirin bir parçası haline getirmek edebî sanatlarda dikkate değer bir ilerleme olarak ele alınmalıdır.[42] Bu ilerlemeyi ve satirin niteliğini anlayabilmek için kelimenin kökeni ve Batı edebiyatında hicvin seyri hakkında da bilgi sahibi olmamız gerekir.

Kelimenin kökeni ve edebî bir türe tekabül eden anlamı hakkında farklı yaklaşımlar vardır.[43] Kabul edilen görüşe göre *satire*, Latince (lanx) satura'dan (dolu tabak, çeşitli meyvelerle dolu tabak – yani bir çeşit karışım) türetilmiştir. Satura'nın ise "dolu" anlamına gelen satur'dan geldiğini ve tarihinin bir döneminde "doluluk" ile ilişkilendirildiğini düşünebiliriz.[44] Bir süre sonra satura'nın anlamı tüm tamlamayı kapsamış ve kelime karışım için kullanılmaya başlanmıştır. Edebî metinler için baktığımızda başlangıçta nesirle şiirin bir karışımı veya karışık şiirler anlamına geldiğini ancak bu karışımın metnin içeriğiyle bir alakası olmadığını söyleyebiliriz.

Roma'da satirin "satura" adı verilen popüler dramatik performanstan yükseldiği fikri, en çok kabul edilen görüşlerdendir ve Webb'e göre, karşısında yer alan argümanlar olmasına rağmen, en makul açıklamayı sunar. Ennius'ta somutlaşan Roma satirinin temel unsurları, şartların baskısı ve şairin de dehasıyla yerel dramanın yeni bir edebî biçime doğru doğal

---

[41] G. J. van Gelder, *age*, s.1.

[42] *Encyclopedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge*, "satire" md., c.20, 1768, s.5.

[43] Satir kelimesinin kökeni esasında bu tezin kapsamının dışındadır. Bizim için ilgi çekici olabilecek nokta kelimenin kökeniyle alakalı tahminlerin kelimenin anlamı ve algılanışı hakkında neler söylediğidir.

[44] Kelime etimolojisi için bk. B. L. Ullman, "Satura and Satire", *Classical Philology*, c.8/2, (1913). Ullman satura'nın eski metinlerdeki kullanımını verip orijinal anlamını sorgularken bir yandan da bizi eski etimolojilerin eleştirel olarak test edilmesi konusunda uyarır. Ancak bu etimolojiler kelimenin kullanımına ilişkin şahitlik etmesi bakımından önemlidir.

bir büyümesidir.[45] Nitekim İtalya'da erken bir tarihten itibaren görülen bağın ve hasadın kaba ve şehvetli neşesini ifade eden ve nazarı önlemek için yapılan Fescennini mısraları kaba bir hiciv biçimi olarak görülebilir.[46]

Uzun bir müddet kelimenin kökeninin Yunan mitolojisindeki yarı insan yarı keçi biçimindeki *satyr*'le bağlantılı olduğu düşünülmüştür. Satirin bir antik Yunan drama türü olan satyr'den geldiğinin düşünülmesi de türün niteliğinin bu dramanın özellikleriyle birlikte değerlendirilmesine sebep olmuştur. Diomedes'ten beri gelen bu etimoloji doğru değildir ve 18. yüzyıldan itibaren bu görüş terk edilmeye başlanmıştır. Ancak keçi adamlar korosuyla oyundaki kaba-komik tavır, bu tür hakkında İngilizlerin fikirlerini etkilemiş ve karıştırmıştır.[47]

Eski Yunan'da ilk büyük hiciv ustası Arkhilokhos'tur. Şair, gündelik dilde, şahıs eleştirisi içeren ağır iambik şiirler yazmıştır. Hakaret ve taşlamayı etkili kullanan şairin bu şiirlerinde husumet duygusu kendisini belli eder. Amorgoslu Semonides ve Hipponaks gibi Yunan şairleri de kişilere yönelik sert saldırılarıyla onu takip ederler. Bu sivri dilli saldırgan şiirler, rakipleri üzerine oldukça derin etkiler bırakmıştır. Eski Yunan hiciv literatüründe fablların da önemli bir yeri vardır. Temelde güldürme ve ders verme amaçlarına odaklansalar da bu hikayelerin hicvetme araçlarına dönüşebilmesi zor olmamıştır.[48]

Hicvin daha yüksek bir edebî form niteliği kazanması da önemli bir adımdır. Bu noktada kendisini Atinalılara, doğru ve adil bir öğüt verici olarak tanımlayan Aristofanes'in komedilerinin büyük payı olduğu söylenebilir. Bu siyasî ve ahlakî hicivler, toplumun ahlaksızlığını ortaya çıkarıyor ve insanları bundan arındırma gayesi taşıyordu.[49] Hiciv

---

[45] Robert Henning Webb, "On The Origin of Roman Satire", *Classical Philology*, c.7/2, (1912), s.189.

[46] *Encyclopedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge*, "satire" md., s.5.

[47] *Encyclopedia Americana*, "satire" md., c.24, 1980, s.294.

[48] *Encyclopedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge*, "satire" md., s.5.

[49] Burada bir parantez açıp Aristofanes hicivlerinin kabul edilegelen bu niteliklerini sorgulamamız gerekir. Antik Yunan komedisi üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Stephen Halliwell, bu hicivlerin teknik ve uygulamalarının didaktik bir işleve dayanmadığını belirtir. Komik hiciv, gündelik hayattaki hiyerarşiyi kıran bir festival ahlakı ve ona has sunulan bir ifade özgürlüğü içinde kendisine yer buluyordu. Festivallerin bu yapısı, hicvin getirdiği aşağılanma hissini izale ediyor, onu müsamaha gösterilebilir kılıyordu. Aristofanes bu atmosferde abartma ve tipleştirme yoluyla komedi üretmiştir. bk. Stephen Halliwell, "Aristophanic Satire", *The Yearbook of English Studies: Satire Special Number*, c.14, (1984). Elbette Aristofanes özelinde bu konunun tartışılması tezimizin konu ve kapsamından uzaktır. Ancak dikkat

böylelikle kendisine lirik şiir, drama ve hitabette yer buldu. Ancak bildiğimiz kadarıyla, bu dönemde, ayrı bir tür olarak değerlendirilmiyor, üslup ve komedideki bir unsur olarak görülüyordu.

Satirin belli bir edebî tür ve üslubu ifade eden anlamını ne zaman ve kiminle kazandığı konusunda da değişik görüşler vardır. Hendrickson Latin edebiyatında Horatius'a kadar "satura"nın edebî bir tür olarak kullanılmadığını belirtmiştir.[50] Ancak bu görüşe katılmayan ve satura'nın bir tür olarak Horatius'un öncesinde bilindiğini belirten isimler de vardır. Satura'yı edebî bir biçim olarak ilk kez kullananın Ennius ve en eski Romalı hicivci ve edebî hicvin mucidinin Lucilius olduğu da ileri sürülen görüşlerdendir. Lucilius'un satura'yı şiir karışımı için bir başlık olarak kullanması ancak şiirlerin içeriğinin zamanla satura'nın anlamını etkilemiş olması da ihtimaller arasındadır.[51] Böylelikle kişilere, toplum ahlakına ve siyasete yönelik saldırgan eleştiriler edebî bir türün öncülüğünü yapmış olur. Horatius'un ise türün içeriğini açıklamaya yönelik katkıları olmuştur. Kelimenin yerleşmesinde bu isimlerin ve diğer yazarların etkisi olabilir. Bununla beraber, satura'nın en başta karışık şiirleri ifade ettiği ancak daha sonra, Horatius zamanında, satir niteliğindeki şiir mecmuası ve satir türü için ve nihayetinde Juvenal'la birlikte satir niteliğindeki tek bir şiir için kullanıldığını da söyleyebiliriz.[52]

Büyük uygulayıcılarına bakılarak satir, Batı edebiyatında, Horatian, Juvenalian ve Menippean tarzı olmak üzere genelde üç kategoriye ayrılarak incelenir. Horatian tarzı satir daha kibar ve yumuşaktır. Yazar veya şair insanların zaaflarına öfkelenmeden gülümser. Juvenal ise serttir, bu tarz satirlerde ahlaksızlıkları ve yozlaşmaları kınayan öfkeli bir ahlakçı görülür.[53] İroni ve iğnelemeye de sıkça başvuran Juvenalian satir, Horatian'a nazaran yıpratıcıdır. Horatius alay ederek toplumu eleştirir ama satiri espirili ve hoşgörülüdür. Roma dönemindeki diğer satura yazarlarından Persius daha felsefi ve

---

edilmesi gereken nokta, edebiyat ürünlerinde yazar ve eserin üretildiği ortamın, onun amacı ve tesiri hakkında bize neler söyleyebildiğidir. Özellikle mizahî yönü olan edebî eserlerin etkisini ölçebilmemiz için en başta iki farklı soruyu göz önünde bulundurmalıyız: "Ne kadar ciddi ve ne kadar gerçek?"

[50] G. L. Hendrickson, "Satura-The Genesis of a Literary Form", *Classical Philology*, c.6/2, (1911), s.131-133.

[51] B. L. Ullman, "agm", s.188-189.

[52] B. L. Ullman, "agm", s.192.

[53] *Encyclopedia Americana*, "satire" md., s.295.

vaiz havasında yazarken Iuvenalis ise toplumdaki doğal olmayan bozulmaları işler. Varro ise Menippos'tan oldukça etkilenmiştir. Yunan filozof Gadaralı Menippos'la isimlendirilen tarzda satir ise, daha çok nesirde kullanılır ve belirli şahıslardan ziyade insanların zihniyetini veya tutumlarını eleştirir.[54]

Avrupa'da Orta Çağ'da "Reynard the Fox" fablı, 16. yüzyılın sonunda Satire Ménippée, 17. yüzyılda pek çok oyun yazarının ve bilhassa Molière'in eserleri, Samuel Butler'ın Hudibras'ı, John Dryden'ın Absalom ve Achitophel'i, 18. yüzyılda Jonathan Swift'in dindeki yolsuzluklara sert saldırıları, Alexander Pope'un şiirleri, Fransa'da Voltaire'den Montesquieu'ya pek çok yazar ve fikir adamının eserleri, 19. yüzyılın başlarında Byron ve 20. yüzyılda Mark Twain'den Benjamin Franklin'e birçok yazarın eserleri satir literatürünü oluşturan başlıca örneklerdir. Günümüzde de edebiyat ve drama başta olmak üzere filmlerden karikatürlere pek çok yerde satir örneklerine rastlamak mümkündür. Satirin amacı ise "toplum veya kurumlardaki aksaklıkları, haksızlıkları, çarpıklıkları, insan yaşamının kötü, hoşa gitmeyen yönlerini, görüşlerini alaya alarak yermek, tenkit etmektir. [Satiri] herhangi bir tenkit yazısından ayıran en belirgin özelliği onun ağır basan mizah, güldürücü yönüdür."[55]

Gelder'ın hicā ile satir arasında yaptığı ayrım satirin Avrupa'daki bu seyri, türün akla gelen ilk örnekleri ve özellikleri ile Arap edebiyatındaki sövgü şiirlerini nitelik olarak çok farklı bulmasından kaynaklanır. Bu sebeple Arap edebiyatında Horace veya Juvenal tarzında resmi bir satir geleneği olmadığını savunur. Yazara göre Arap edebiyatında satirin en yaygın ve tipik formları manzum nükteler veya mensur anekdotlar olarak alınabilir. Bununla beraber Cerîr ve İbnü'r-Rûmî gibi büyük hicivciler aynı zamanda

---

[54] Sema Sandalcı Roma edebiyatında bu türü kullanan yazarların eserlerini şöyle özetler: "Lucilius'un aralarında mevki sahibi kişilerin de bulunduğu, kendi döneminde hayatta olan kişileri, Horatius'un kendi döneminde yaşayan önemsiz kişileri, Juvenalis'in de ölmüş olan kişileri eleştirmiş oldukları görülmektedir. Persius'un ise kişilere bakış açısı daha felsefidir. Tarz bakımından Lucilius *satura*'yı keskin, Horatius yumuşak bir dille, Persius bir vaizci edasıyla, Iuvenalis ise Herakles'in sopası niteliğinde kullanmıştı. Varro'nun yazım tarzı olarak kendine edindiği Menippeae Saturae'nin kökeni ise mime dayanmaktaydı." Sema Sandalcı, *Eski Roma Yazınında Satir Türü ve Kadın*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.23.

[55] Yüksel Baypınar, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c.29/1-4, (1978), s.32. Baypınar genelde satirin Alman edebiyatındaki örneklerine ve araştırmacı görüşlerine yer verdiği bu yazısında türün amaç ve niteliği hakkında özetle bu değerlendirmeyi yapar. Makalede satir yerine hiciv kelimesi tercih edilmiştir. Bu bölümde iki kelime arasındaki yerine kullanılabilirliği sorguladığım için burada alıntıyı "satir"le yapmayı daha doğru buldum.

büyük satiristlerdir denilebilir.[56] Ancak Gelder'ın bahsettiği "satirin özü"nün Batı'da da farklı şekillerde anlaşıldığını söyleyebiliriz. Kelimenin etimolojik kökeninden kaynağına, ortaya çıkışından gelişimine kadar yoruma ve tartışmaya açık pek çok konu vardır. "Satir" kelimesinin belli bir türü ifade eden anlamını kazanmasından ve yaygın kullanımından önce ve sonra yazılan yergi içerikli hangi metinleri bu türün altında değerlendireceğimiz de bu noktada önemlidir. Örneğin, daha önce de belirtildiği gibi, kelimenin kökenini satyr'e dayandıranlar için satirin kaba ve bayağı olması gerekirken daha sonradan benimsenen satura kökeni algıları değiştirmiştir.[57]

Hicvin kökenine ilişkin yaklaşımlardan biri de ritüel şeklinde söylenen lanetlerle bağlantılı olduğudur. Büyü yapma ve sövgülerle kötü güçleri kovma etkinlikleri bazı araştırmacılarca hicvin ilk aşaması olarak kabul edilir. Buna göre özellikle ritüel şeklinde lanetin oldukça güçlü etkileri olduğuna inanılan Yunan, eski İrlanda ve Arap kültürlerinde kahin şairlerin hakaret, alay ve lanetlemelerinin süreç içinde gelişerek edebî bir türe öncülük ettiği söylenebilir. Örneğin İrlanda edebiyatında bu şairlerin daha sonraki hiciv yazarlarıyla aynı kelimeleri ve cimrilik gibi aynı suçlamaları kullanmaları, buna ilaveten aynı şekilde kurbanlarıyla alay ederek onları utandırmaları bu noktada dikkate değerdir.[58]

Aristoteles'in Poetika'sındaki komedia kelimesini İbn-i Sina'nın el-hicā diye tercüme etmesi de her iki kavramın nitelikleri hakkında yeniden düşündürür. Komedya, kusurlu ve aşağı insanı taklit ediyordu ve alay, türün önemli bir unsuruydu. Türün en meşhur örneklerini veren Aristophanes'in eserlerinde, daha önce de belirttiğimiz gibi, hiciv unsuru göze çarpmaktaydı. Bir başka açıdan da Arap hicvinin içinde mizah unsurlarını da barındıran bir kapsamı olduğu söylenebilir. Bu tercümenin kafa karıştırıcı olabileceği düşünülse de[59] bir insanda görülen kusurların sayılması, alaya alınması, eleştirilmesi ve kötülenmesi birbirleriyle bağlantılıdır ve bu bağ farklı türleri yakınlaştırmıştır diyebiliriz.

---

[56] G. J. H. van Gelder, "Satire, Medieval" md., *Encyclopedia of Arabic Literature*, s.694.

[57] Diomedes'ten gelen bu etimoloji özellikle klasikleri örnek alan Elizabeth çağı yazarlarını etkilemiştir. Bununla beraber "hicvin yazınsal bir tür olarak tarihte ilk kez Romalı ozan ve gramercilerce tanımlanması ve benimsenmesi ayrıca kelimenin kökenine ilişkin verilen Latince açıklamalar, Rönesans'tan itibaren hicvin Roma'ya ait bir edebi tür oluşu fikrinin kabulüne yol açmıştır." Esra Yalazı, *Lukianos'un Eserlerinde Toplumsal Hiciv*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.21-22.

[58] Robert C. Elliott, "agm", s.242. Arap edebiyatı için ayrıca bk. "Arap Edebiyatında Hiciv" bölümü.

[59] G. J. H. van Gelder, "hijā" md., *Encyclopedia of Arabic Literature*, c.I, s.285.

Ünal Aytur İngiliz edebiyatında mizah ve satir örneklerine baktığı yazısında satiri mizahın bir alt başlığı olarak değerlendirir. Komedi ve satiri kapsayan mizah, insanı güldürür; satir ise güldürme esnasında aptallık ve ahlaksızlığa da saldırarak toplumu düzeltmeyi hedefler. Nitekim Alexander Pope, Tanrı'dan korkmayan insanların onun satirlerinden korkmasıyla övünmüştür.[60] Satirin bir fayda gözeten bu aktif yönü onu saf mizahtan ayırır.

Türk edebiyatında, hiciv karşılığı olarak farklı bir kelime önerisi getirmeseler de, pek çok edebiyat araştırmacısı satir ile hicviyeler arasındaki farka parmak basar:

> "Batı geleneğinde hiciv genellikle çirkin, yanlış ve gülünç âdetlerin ve hadiselerin mahiyetini zarafet ve maharetle ortaya koymak olarak anlaşılmış ve böylece hiciv edebî bir tür olmanın yanında sosyal bir fonksiyon da yüklenmiştir. Doğu edebiyatlarında ise sosyal karakteri genellikle bulunmayan hiciv, daha ziyade gerçek kişilerin yerilmesine dayandığından şahsî kinlerin ortaya döküldüğü bir tür olarak görülür ve çok defa müstehcen ve küfürlü hicivler akla gelir."[61]

Burada yapılan ayrım bu türde verilen eserlerin genel nitelik, sebep ve amaçlarına yoğunlaşır. Satirin doğrudan Türk edebiyatındaki hicvin karşılığı olmadığını söylemek için ise her iki kelimenin kapsamını daraltmak gerekir. Nitekim halk edebiyatından klasik edebiyatımıza, modern edebiyattan görsel veya göstermeye dayalı sanatlara kadar pek çok yerde karşılaşacağımız hiciv, gerektiği yerde insanoğluna zayıf ve eksik yönlerini göstererek onu utandırır, kişinin ahlaksızlığını taşa tutar ve aptallığıyla alay eder, gerektiği yerde ise güldürür, eğlendirir ve hoşça zaman geçirtir. Bununla beraber klasik edebiyatımızdaki hicivlerin nitelik olarak böyle bir ayrıma neden olan örneklerinin nicelik olarak bu külliyatta kapladığı yerin de farkında olmamız gerekir. Bu konudaki değerlendirmeleri yeniden tartışmaya açmakta, düzeltmekte ve desteklemekte Hicivler Mecmuası'nın önemli katkıları olacağını düşünüyorum.

---

[60] Ünal Aytur, "Humour and Satire in English Literature", *Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Journal of Arts and Sciences*, 3, (2005), s.39.

[61] M. Orhan Okay, "Hiciv" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, (1998), s.447.

1.1.3. Hezel, Latife ve Mizah

Hiciv, pek çok kelime ve kavramla bağlantılıdır. Hezel, mizah, latife, nükte, şaka, tezyif, tanz, zemm, şetm, seket, kadh, ta'riz, nakîze, mülâtafa, mutâyebe, şathiyye, fabl gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır.[62] Kavramlardan bazıları işteşlik bildirmesi, bazıları ise birtakım özel nitelikleriyle diğerlerinden ayrılsa da bahsi geçen kelimelerin birçoğunun birbirleri yerine rahatlıkla kullanılabildiğini görürüz.[63] Sertlik ve yumuşaklık, kabalık ve zarafet yönünden birbirinden ayrılan kavramlar dahi hiciv çatısı altında birleşebilmişlerdir. Bunun sebebi hicvin kapsamının hepsini dahil edebilecek ölçüde geniş olmasıdır. Hiciv dendiğinde ilk akla gelen türler ise hezel, mizah ve latifedir.

Esasında her üç kavram da hicvin eğlendirici yönüyle alakalıdır. Hicvin saldıran niteliğiyle mizah, latife ve hezelin güldüren vasfı en başta birbirinden uzak görülebilir. Ancak hiciv saldırırken güldürebilir ve pek çok mizahî eser de güldürürken aslında dolaylı yoldan saldırır. Alay, iğneleme, ima etme, mübalağa, kinaye, tariz gibi unsurlar farklı amaçlara hizmet edip bu türler arasında geçişkenlik sağlarlar.

Bu türler arasında keskin ayrımlar yapılmasını zorlaştıran bir diğer etken ise hiciv, hezel, mizah ve latife içerikli eserlerin genellikle bir arada bulunmasıdır. Kelimelerin bazı edip ve şairlerce aynı anlamda kullanılmaları ve bazı sözlüklerde aynı ifadelerle tanımlanmaları da sınır ayrımını zorlaştıran unsurlardandır. Buna ek olarak hiciv ile hezeli, hezel ile latifeyi, latife ile mizahı doğrudan birbirleriyle tanımlayan sözlükler de vardır. En yaygın kanaat ise kavramlar arasında nüansların olduğu ancak bu küçük farklılıkların pek çok yerde ihmal edildiğidir diyebiliriz.

Hiciv denince ilk akla gelen kavram hezeldir. Hezel türü, klasik şiirimize İran'dan geçmiştir ve Fars edebiyatında da genellikle hicivle aynı manada kullanılmıştır. Bu sebeple Fars edebiyatında hiciv ve hezelle ilgili değerlendirmeler birlikte düşünülebilir.

---

[62] "Tarih boyunca kişisel ve toplumsal eleştiriye dair edebiyat için, yani hiciv, hezel ve mizah için Müslüman şâir ve edipler birçok kelime ve kavram kullanmışlar. Bu hususta bir çalışma yapan Ali Asgar-ı Halebî, konuyla ilgili iki yüzden fazla kelime ve kavram tespit etmiş bulunmaktadır. Ancak bu kavramların çoğu, zamanla önemini yitirirken, onlardan birkaçı ön plana çıkmış ve diğer bazısının anlamını da içerir hale gelmiştir." Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s.28.

[63] Agâh Sırrı Levend latifeyi şaka, hezl ile müzahı gülmece ve alay, mutayebe ile mütalafayı şakalaşma, hicvi yergi, tarizi sataşma ve taşlama, tehzili alaya alma ve gülünç hale getirme, sathiyyatı saçma sözler, zemmi yerme ve kınama, şetm ve kadhi de sövme ile karşılayabileceğimizi belirtir. bk. Agâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)", s.40.

Tıpkı hiciv gibi hezel de kimi edip ve şairlerce kınanmış, kimilerince mazur kimilerince ise gerekli görülmüştür.

Hezel Fars edebiyatında "bir kimsenin kötülendiği, hakkında uygun olmayan şeylerin söylendiği şiir" veya "eğlenme amacıyla söylenen ve içerisinde kaba, ahlâka ve edebe aykırı anlamların olduğu söz" olarak tarif edilebilir. Bu şekilde hezel, daha çok müstehcen şiir veya nesir anlamındadır. Buna ek olarak aklın ölçülerine uymayan ve sadece basit eğlence için söylenen söz manası da taşır.[64]

Arap edebiyatında ise daha çok "şaka, latife, mizah, alay ve eğlence" anlamlarında kullanılan hezelin terim manası "sert sözün yumuşak ve rahat bir biçimde ifade edilmesi, sözün değişik anlatım tarzlarıyla dile getirilmesi"dir.[65] Hezelin ciddi fikirleri mizahî bir anlatımla dile getirerek o ciddi hususu pekiştirmek gibi bir gayesi olduğu da söylenebilir.[66]

Klasik edebiyatımızda da çoğunlukla latife, şaka ve mizah kavramlarıyla tanımlanan hezelin, terim anlamı olarak tehzille aynı manada kullanıldığı da görülür.[67] Nitekim Tahirü'l-Mevlevi hezeli "Meşhur bir nazmın vezni ve kafiyesi taklid edilmek suretiyle lâtife yollu şiir yazmak"[68] şeklinde tarif eder. Bu tanım hezelin manasını iyice daraltır. Bu açıdan hezel, alay ve latife içerikli nazirelerdir. Tehziller gazellerin seçkin yapısını tahrip eder ve kelimelerini bayağılaştırırlar. Bu gündelik ve kaba ifadelere şiir kıyafeti giydirildiğinde oluşan tuhaf görüntü, hakaret ile mizah arasında dinamik bir yapı sağlar. Hezel hakkında özetle şunlar söylenebilir:

> "Hezel (…) lügatte, ciddinin karşıtı olan şaka nitelikli yararsız ve saçma, hatta edebe ve ahlâka aykırı müstehcen söz anlamındadır. Edebî ıstılahta ise, neşe verici bir açıklama ve mazmunu içeren şiire veya meşhur deyimle mizahvari ve eğlendirici hikâye ve fıkraya hezel denilir. Ciddi bir esere alayımsı ve müstehcen bir nazire yazmak ya da onu gülünç hale sokmaya da hezel ya da tehzil denilmiştir. Bunun kaba olup olmaması fark etmez. Bazen de

---

[64] İskender Pala, "Hezl/ Türk Edebiyatı" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, (1998), s.305; Hasan Çiftçi, *age*, s.34-38.

[65] İsmail Durmuş, "Hezl" md., *age*, s.304.

[66] İsmail Durmuş, "Hezl/ Arap Edebiyatı" md., *age*, s.304.

[67] Osmanlıca Sözlük'te hezel tanımları şöyle verilir: "1. Eğlence, alay, şaka, lâtife. 2. ed. Meşhur ve yaygın bir nazmın vezni ve kafiyesi taklîdedilmek sûretiyle lâtife tarzında nazım yazma; bu tarzda yazılan nazım." Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.415.

[68] Tahir-ül Mevlevi, *Edebiyat Lugati*, s.53.

> bu nitelikli sözlerle herhangi birisi yerilerek onun hakkında edeb ve ahlâka uygun düşmeyen sözler söylenir. Bu boyutuyla hezel, hicvin de kapsamına girmiş olur."[69]

Hiciv ve hezel edebiyatımızda genelde bir arada ve çok yakın anlamlı olarak kullanılmıştır. Şemseddin Sami hicvi "şi'ren ve hezl tarikiyle zemm"[70] olarak tarif eder. Bu tarifte hezel, bir söyleyiş biçimidir. Tezkirelerde heccavların "hicv ü hezle mayil" olduğundan bahsedilirken her iki kelimeyi yan yana buluruz. Gülşen-i Şuarâ'da Hekim Sinanoğlu Atâ'nın heccavlığı vurgulanırken hezelin hem hicivle hem de saçma sapan sözlerle birlikte kullanıldığını görürüz:

> "üslūb-ı hicv ü hezlde bir ṭarīḳla hezzāl ü heccāv idi ki fi'l-meşel beyāżī vü siyāh-güftār-ı mużḥıḳ-ı ābdār ile şüst ü şū ve her vādī-i cüst ü cū idüp ve ebyāt-ı terzīḳ dimede aña irüp anuñ yanında ol vechile yüz aġardamazlardı"[71]

Bununla beraber hezel sözlüklerde "ciddi"nin tam karşıtı ve latifeyle eş anlamlı olarak verilebilir:

> "Tanz ve lagv ve horata eylemek manâsınadır gerek kavlde ve gerek fiʿlde olsun. Ve bu ciddin mukâbilidir ki o bir işi latîfe-gûne eylemeyip gerçekten kasd ile etmektir"[72]

Tezkirelerdeki "eşʿārı gāh cidd ü gāh hezl"[73] gibi tarifler de her iki kelimenin zıt anlamlı kullanımına örnektir. Latife de aynı şekilde ciddinin karşıtı ve gerçekte kastedilmeyen şeydir ve sözlüklerde genel anlamda "Güldürmek, eğlendirmek amacıyla söylenen tuhaf, güzel ve nükteli söz ve hikaye, şaka, mizah" olarak tanımlanır.[74]

Her ne kadar birbirleriyle veya ortak ifadelerle tanımlansalar da latife ile hezelin arasında anlam farkı olup olmadığı veya her iki kelimenin birbirini ne ölçüde kapsadığı farklı yorumlara açıktır diyebiliriz. Örneğin sözlüğünde hezeli hem latifeyle hem de latife için de kullandığı "şaka ve mizah" kelimeleriyle tanımlayan[75] Şemseddin Sami'ye göre latife

---

[69] Hasan Çiftçi, *age*, s.145.

[70] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaâdet 1317 [m.1899], s.1506.

[71] Ahdî, *age*, s.231. Kelimelerin yan yana kullanımları ile çeşitli örnekler verilebilir: "hezl ü hicve māʾil degül idi ve kimesnenüñ ḥaḳḳında naẓm u nesr ile bed söylemege ḳābil degül idi", "Hezlde daḫı āfetdür, bir ġalīẓ hicv-i ḳabīḥī vardur şāyiʿdür", "Hezl ü hicvde daḫı kāmildür", "Hezl ile āmīḫte ve hicv ile engīḫtedür." bk. Âşık Çelebi, *age.*

[72] Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît,* c.V, s.4828.

[73] Âşık Çelebi, *age*, s.180.

[74] Şemseddin Sâmî, *age*, s.1240-41; İlhan Ayverdi, "latife" md., *Kubbealtı Lugati*, http://lugatim.com/s/latife.

[75] "Latife, şaka, latife tarikiyle söylenilen söz, mizah" Şemseddîn Sâmî, *age*, s.1508.

ile hezel arasında fark vardır: "Latife güzel ve zarif söz olmakla beraber terbiye dahilindedir. Hezl ise açık ve bî-edebâne olur."[76] Buradan anlaşıldığına göre latifenin ayırt edici özelliği kapalı ve zarifane olmasıdır. Hezelin aksine saçma sapan sözlerden uzak, zeka ürünü ince bir mana taşıyan latife için "Latife latif gerek" diye söylenegelen darbımesel de latifenin kötü sözlerden ve kırıcılıktan uzak olanının makbul olduğunu hatırlatır. Bununla beraber klasik edebiyatımızda latife olarak söylenen ve letayif başlığı altında toplanan eserlerde bu ayrıma riayet edilmediği dikkatimizi çeker.

Tezkirelerde geçen "letayifi hezle mayil" ifadesi latifenin hezelden farklı olduğunu ancak ona yaklaşabileceğini gösterir. Bu ifadeler şakalaşma niyetiyle söylenen nükteli sözlerde açık seçik unsurlara fazlaca yer verildiği durumlarda kullanılır. Örneğin Sehî Bey, tezkiresinde Gazâlî'den bahsederken onun latifeye yatkın bir kimse olduğunu ancak latifeleri ahlaka aykırı olduğu için örneklere yer veremeyeceğini belirtir.[77] Buradan da anlaşılıyor ki latifeler, isminin işaret ettiğinin aksine, letafetten oldukça uzak olabilir ve bu açıdan da hezelle aynı anlamda düşünülmesi gayet tabiidir.

Özellikle Letâyif ismiyle anılan eserlerde karşılıklı şakalar alaylı bir yerme üzerine kuruludur. Bunlar arasında hiciv ögelerinden hiçbir farkı olmayan oldukça ağır ithamlara da sıkça rastlanır. Ancak şairler arasındaki ilişki ve bu şiirlerin söylenme niyeti ile ortamı, onları saldırı maksatlı söylenen hicivlerden ayırabilir. Zâtî ile Keşfî arasında geçen şu atışma buna güzel bir örnektir:

> "Mevlānā Keşfī bu żāʿif ü naḥīfi hicv eylemiş, çoḳ beyitler dimiş, uzun uzaḳ yārānuñ birine oḳıyuvirmiş. Ol yārān ayıtmış: Ne çoḳ dimişsin ol saña bir beyit dir ancaḳ. Keşfī ayıtmış: Anuñ didügi neye yarar, benüm beytümüñ ehli çoḳdur. Bunı işidicek bu beyti didüm. Beyit:
>
> keşfī çoḳdur beytümüñ ehli dimiş
> vāy ben anuñ ehl-i beytini s..em"[78]

Letayif içinde geçen bu olayda Zâtî, Keşfî'nin hiciv şiirlerine karşılık verir. Ancak şair, karşılık olarak söylediği ve yine hiciv özelliği gösteren bu mısralarda, basit ve bayağı bir

---

[76] Şemseddin Sâmî, *age*, s.1241.

[77] "itdüġi laṭīfeleri ġāyet fāhiş olup ḳalb andan nefret idüp bīzār olur ve bu muḥaddereye ol cins kelimātı yazmak sū-i edeb fehm olup ol sebebden ol laṭīfelerden nesne yazmaġa iḳdām ve ol kelimātdan bu müsveddeye baʿżı nikāt ş̲ebt itmege ihtimām idemeyüp (…)" Sehî Beg, *Heşt Bihişt*, haz. Halûk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan ve Turgut Karabey, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s.109-110.

[78] Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.18, (1970), s.28.

küfrü kullanarak hem "beyit" hem "ehil" kelimelerinin farklı anlamlarıyla ince bir espri yapmayı da ihmal etmez. Hicivle bağlantıları görülebilen bu tarz latifelerde başta tevriye olmak üzere çeşitli edebî sanatların ve nükte unsurunun öne çıktığını söyleyebiliriz.

Kınalızade Hasan Çelebi tezkiresinde Üsküplü İshak Çelebi'nin Cafer Çelebi ile padişah karşısında atışmalarını söyle anlatır:

> "ol şâh-ı pür-intibâh mezbûrlarun nat'-ı ma'ârif ve bisât-ı letâ'ifde kangısı gâlibdür diyü açmazdan imtihân kasd idüp mezbûrlar ile cidd ile musâhabete âgâz ider. Lâkin bunlarun ferzîn-i tabî'atları kec-revlik idüp fi'l-hâl huzûr-ı şâhda birbiriyle *fahş ü hezle* başlayup biribiriyle esb-i muhâvere vü *letâ'ifi sürüp evvel didükleri ebyâtı okuyup sögüşmege başlarlar*. Pâdşâh-ı melek-hısâl ibtidâ-yı meclisde bunlarun bu hâlinden bî-huzûr olup biz musâhib istedük idi bunlar bî-nevâlar imiş diyü bir mikdâr bahşiş ü nevâl ile yine yirlü yirine irsâl ider."[79]

İki şairin karşılıklı söyledikleri beyitlerdeki -tezkirede "fahş u hezl" diye tarif edilen- müstehcen ifadelerden padişah oldukça rahatsız olur ve onları musahipliğinden uzaklaştırır. Burada da hezelin "edepsiz şakalaşma" anlamında kullanıldığını görebiliriz. Hasan Çelebi şairlerin tuttukları yolun çarpıklığını vurgularken bu ifadelerin muhavere ve letayifin içinde olduğunu ve küfürleşmeye kadar gittiklerini belirtir.

Hezel, latife ve hiciv arasındaki geçişken zemin, Sehi Bey'in Hayâtî hakkında verdiği bilgilerde bu kelimeleri dönüşümlü kullanımından da görülebilir:

> "Ṭabīʿatı hezle māyil ve ẕihni ekser bu ṭarīḳa ḳāyil olmaġın Maḥmūd Paşa baʿżı kimesnelere leṭāyif ḳaṣd eyleyüp gāh inşā vü gāh naẓm üslūbında ẕemme mensūb ebyāt didürdür imiş. Ḫattā Tevārīḫ-i Āli ʿOsmānı tedvīn ve yazup tezyīn iden Yazıcı Ṭursuna bir beyt diyüp ol beyt ucından ʿadāvet idüp ḳatl itdürdi dirler."[80]

Buradan anladığımıza göre hezel ile latife; şaka, alay ve eğlencenin güvenli bölgesinden çıkıp hicvin düşmanlık besleten tehlikeli vadisine de girebilir. Hicvin eğlendirici olma yönüyle hezele yaklaşması gibi hezel ve "hezle mayil" latife de birçok açıdan hicvin sınırlarına ayak basar. Hezeli, bahsi geçen özelliklerini bir arada değerlendirdiğimizde, mizahla hiciv arasında bir yerde konumlandırmamız mümkündür.

---

[79] Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s.193. (Vurgu bana aittir.) Tezkiresinde aynı olaya yer veren Âşık Çelebi de benzer şekilde aralarındaki atışmayı "hezl ü fuhş üzre musâhabe" olarak tarif eder. bk. Âşık Çelebi, *age*, s.134.

[80] Sehî Beg, *age*, s.89.

Hicivle oldukça yakın bağları bulunan bir diğer kelime ise mizahtır. Sözlüklerde şaka yapmak, "biriyle lâg ve latîfe eylemek"[81] şeklinde, yine ciddinin karşıtı olarak tanımlanan mizah ile hiciv arasındaki kapsayıcılık, farklı yorumlara açıktır. Klasik edebiyatımızda hiciv, genellikle mizah sınırları içinde ele alınmıştır. Pek çok araştırmacı da mizahı en üst başlık olarak kabul edip hiciv, hezel ve, her ne kadar lügatte birbirleriyle tanımlansalar da, latife gibi kavramları onun alt kolları olarak değerlendirir. Başlangıçta bahsi geçen bütün kelime kadrosu da mizah ve sosyal eleştiriyle alakalı terimlerdir. Örneğin Türk mizahı ve hicvi antolojisi hazırlayan Ferit Öngören latife ile hicvi mizahın çeşitleri olarak ele alır. Açık bir saldırı olan hicvi ise "suçlama ve küfre dönüşmeye çok yakın bir yerde işlediği için, hoşgörü yönünden en ağır mizah çeşidi" olarak değerlendirir.[82]

Agâh Sırrı Levend ise eski edebiyatımızda hiciv ile mizahın birbirine karıştığını belirtir ve bunları ayırır.[83] Bununla beraber mizah ile latifeyi eş anlamlı kabul eder ve hezl-âmiz kıt'a ve beyitleri mizahın alt kollarından biri olarak alır. Latifenin değerini latif olmasına, mizahî bir eserin değerini ince bir nükteyi ve zarif bir mazmunu ihtiva etmesine bağlı görür. Ancak yazara göre eski edebiyatımızda bu şekilde yazılan mizahî eserler oldukça azdır. Bunlar çoğunlukla latifeyi değil kaba şaka sınırlarını dahi aşar. Hezl-âmiz yazılan beyitler bazen zarif bir nükte veya güzel bir mazmun ihtiva etseler de çoğunlukla hicivle karışmış bulunurlar.[84] Bununla beraber klasik edebiyatımızda hicvin konusu olan pek çok durumda da mizahî unsurlar öne çıkmıştır. Rind ile zâhid ve âşık ile rakibi arasındaki çekişmeleri anlatan şiirlerde mizah niteliği taşıyan bir anlatım görebiliriz. Şairler arasındaki rekabet de hiciv ve hezeliyatla mizahın karışmasına sebep olmuştur. Emrî ile Bâkî, Taşlıcalı Yahyâ ile Hayâlî, Haşmet ile Koca Râgıb Paşa gibi şairlerin arasındaki sataşmalar buna örnektir.[85]

Mizahla hicvin bir arada işlediği yerlerden biri de toplumdaki yanlışlıkların, ahlaksızlıkların ve gerektiği gibi yürümeyen işlerin ele alındığı edebî ürünlerdir. Mizahla hiciv gerektiği yerde bu hataları mübalağa ve komikleştirmeyle görünür kılar, gerektiği

---

[81] Mütercim Âsım Efendi, *age*, c.II, s.1232.

[82] Ferit Öngören, *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, s.32.

[83] Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, s.511.

[84] Agâh Sırrı Levend, *age*, s.522-523.

[85] İskender Pala, "Mizah/Türk Edebiyatı" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.30, (2020), s.208.

yerde ise ima yoluyla güvenli bir şekilde göstermeye yarar. Her iki durumda da bu eserlerin gösterme, eleştirme, farkına vardırma ve bu yolla düzeltme çabası içinde olduğunu söyleyebiliriz. Edebiyatımızda da sosyal tenkit, mizah ve hiciv eserlerini bir arada düşünebiliriz:

> "Toplumların sosyal buhranlarla çalkalandığı dönemlerde, edebî türlerin yelpazesi de birdenbire genişler ve özellikle mizah ve hiciv gibi satirik yazılar bu dönemlerde revaç bulur. Toplum vicdanındaki çığlıkları ve yönetimdeki aksamaları dillendiren şâirler ve yazarlar da bu dönemlerde ziyadeleşir. XIII. Asırda Hoca Nasrettin, XV. Asır Anadolu'sunda Şeyhî, XVII. Asır İstanbul'unda Nef'î, bir asır sonra Surûrî ve Kânî vs. hep bu ortamlarda neşv ü nema bulmuş zekâ pırıltılarıdır ve gerek şahsî gerekse içtimâî problemlerini mizah ve hiciv yoluyla anlatmışlardır."[86]

Hiciv ile mizahın birlikte ele alınmalarının bir sebebi de hicvin küfürden uzaklaşıp gücünü nükte ve imadan aldığı sürece mizahın, mizahın ise iğneleyici bir üslupla bir kişi veya davranışa yönelik yazıldığı takdirde hicvin sınırlarına geçmesidir. Ancak hiciv tehlikeli olması yönünden mizahtan ayrılır. Bu sebeple hicvi doğrudan mizahın alt başlığı olarak görmeyip kesişimleri oldukça büyük iki farklı küme olarak değerlendirebiliriz.[87] Alay, kınama ve yerme unsurları barındırmayan mizah eserleri hicvin sınırlarına dahil edilemeyeceği gibi sadece sövgü, çekiştirme ve kötüleme nitelikleriyle öne çıkan eserler de mizah yönünden yoksundurlar. İkisi arasındaki farklardan biri de mizahta güldürme amacıyla kurgudan, hicivde ise daha çok gerçekten beslenilmesidir.[88]

Nâbî'nin meşhur *Hayriyye*'sinde yer alan "Der Beyân-ı Zarar-ı Hezl ü Müzâh" bölümü[89] bu üç terim arasındaki benzerliği, geçişkenliği ve birbiri yerine kullanılabilirliği gösterir. Bu bölümde Nâbî oğluna hezel ve mizahın zararlarını, bunlardan kaçınmanın önemini ve güzel bir latifenin nasıl olması gerektiğini anlatır:

> iy talebkâr-ı huzûr-ı dü-cihân
> râh-cûy-ı taraf-ı râhat-ı cân

[86] İskender Pala, *Kudemânın Kırk Atlısı*, L&M Yayınları, İstanbul 2002, s.197.

[87] Hikmet Feridun Güven, "Hiciv Söyleme Amaçları ve Bu Amacın Hiciv Dili ve Söyleme Tarzını Belirlemedeki Rolü", s.25.

[88] M. Orhan Okay, "Hiciv" md., s.447.

[89] bk. Nâbî, *Hayriyye*, haz. Mahmut Kaplan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019, s.87-89. Beyitlerde eser için "Hyr" kısaltması kullanılmıştır.

eyleme hezl ü müzâhı pîşe
düşürür dûstlaruñı teşvîşe

dôstı itme latîfeyle fidâ
hakk-ı nân ü nemeki itme hebâ

asdikaya sebeb-i nefret olur
‘âkıbet vâsıta-i vahşet olur (Hyr/ 17a)

Nâbî’ye göre sürekli şaka yapan insanlar çevresinin zihnini karıştırır, incitici latifeler kişinin arkadaşlarıyla arasını açar, kalpleri soğutarak düşmanlık tohumu eker. Bu düşmanlık kişinin hem dünyasını hem ahiretini etkiler. Bu sebeple iki cihanda huzur ve rahatlık dileyen kişinin hezel, mizah ve latifeden uzak durması gerekir. Bu beyanda latife, nükte veya nükteli söz manasını kapsayacak şekilde kullanılır:

âb-dâr olsa latîfe hoşdur
lîk bir semti yañar âteşdür

hiç latîfe dime ol söz okına
ki ucı hâtır-ı yâre tokına

garaz-âlûde nikât-ı ser-tîz
ider ahbâbuñı lebrîz-i sitîz (Hyr/ 17a)

Eğer latife zarif, güzel ve nükteli olursa kabul edilebilir ve gayet hoştur ancak her latife böyle olmayacağından yine de tehlikelidir. Çünkü bu şekilde olmayan latife dostlarının hatrını incitebilir. Özellikle sivri uçlu nükteler dostları çekişme ve kavgaya sürükler. Bununla beraber aslına uygun olarak “latif” yazılmış latifeler de vardır. Nâbî bunların özelliklerini şu şekilde belirtir:

didiler aña latîfe zurefâ
ki mahallinde ola cilve-nümâ

lafzı endek ola ma‘nâsı kesîr
itmeye kimseyi aslâ dil-gîr

bag-ı dilden yeni kopmış gül ola
gûş iden vasfı ile bülbül ola

bûy-ı gül gibi aça sîneleri
sînelerden gidere kîneleri

müjde-i vasl gibi gûşa gele
işiden ragbet ile cûşa gele

anı nakl eyleyeler şehr-be-şehr
kala ‘âlemde mesel dehr-be-dehr

böyle olursa latîfe ne güzel
olmasa terkini bil hayr-ı ‘amel (Hyr/ 17a)

Yerine uygun olarak söylenen, az sözle çok manalar ifade eden, kimseyi kırıp incitmeyen, kulağa hoş gelen, araya düşmanlık sokmadığı gibi kini de giderip insanı ferahlatan ve dilden dile dolaşarak mesel olarak kalan latifeler güzeldir. Bu şekilde yazılmayan, yani gönül açmayan ve insanları güzel duygularla hislendirmeyen latifelerin ise terk edilmesi gerekir. Bu beyitlerle Nâbî “latife” tanımını, hoş olan ile olmayan, kini alıp götüren ile düşmanlık yayan ve ince ve latif olan ile kaba ve sert olan şeklinde iki farklı üslubu kapsayacak biçimde genişletir. Bu iki farklı üsluptan ise sadece birini tasvip eder.

“Hezel ve Mizah” başlığı altında sıralanan ve bu terimlerin “hiciv”den tamamen ayrılmadığını gösteren ifadeler de vardır:

eyleme kimseyi zemm ü gıybet
‘aybdur ‘âkil olana bu sıfat

zevki yok ‘âlemi yok lezzeti yok
günehi gayrı me‘âsîden çok

dôstlar olmaz olur senden emîn
nâmuñ añılsa iderler nefrîn (Hyr/ 17a)

zemm ü gıybet ider ehlin bed-nâm
behremend oldugı yokdur zemmâm

hak seni hıfz ide ol dagdagadan
olasın sâde-dil âsûde-beden (Hyr/ 17b)

Zem ve dedikodu yapmak, lezzetsiz bir iştir, ayıp ve günahtır. İnsanın güvenilirliğini sarsar ve ismini lekeler. Birini bu şekilde karalayan ve insanların arkasından konuşan nasipsizdir ve hep kötü anılır. Bu sebeple Nâbî oğlunun böyle sıkıntılardan uzak olması için dua eder.

Nasihatname türünün edebiyatımızdaki en önemli eserlerinden sayılan *Hayriyye*, döneminin meşhur bir şairinin elinden çıkmış ve hem yazıldığı devirde hem sonrasında çok okunmuş ve tutulmuştur. Eser üretildiği toplumun kusurlarını gösterir ve onu eleştirir. Bununla beraber, belli bir kültür, medeniyet ve düşünce dünyasında meydana getirilmesi yönüyle, şairin olduğu kadar toplumun nazarındaki “doğru”yu da yansıtır. Bu mısralar, hezel, latife ve mizahın anlamı, kapsamı, niteliği ve toplum nezdindeki kabulü yönünden oldukça dikkate değerdir.

1.2. HİCVİN SEYRİ

Bu bölümde hiciv Arap edebiyatında nasıl başladı ve nasıl gelişti, meşhur heccavların hiciv üslupları nasıldı, İslam hiciv türünü nasıl etkiledi, Arap, Fars ve Türk edebiyatında hiciv nasıl bir seyir takip etti ve nasıl değerlendirildi gibi sorulara cevap aranacaktır.

1.2.1. Arap Edebiyatında Hiciv

Hicvin eski Arap toplumunda önemli bir yeri ve geniş ölçüde sosyal rolü vardı. Bu rolün ehemmiyetini anlayabilmek için öncelikle toplumda şiire verilen değer ve şairlerin konumu hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir. Eski Arap şiiri, üretildiği toplumun bir nevi hafızasıydı ve bu hafıza, kabilesinin sözcüsü mevkiinde olan şairler tarafından oluşturuluyordu. Şair muhitini temsil ederken kabilesinin yaşayışını, geçmişteki başarı ve kahramanlıklarını, hislerini ve hayat anlayışını ifade ediyordu. Büyük şairlere sahip olmak bir kabile için iftihar kaynağı iken bunun aksi büyük bir mahrumiyet, bahtsızlık ve, daha da ötesi, utanç sebebi sayılıyordu. Düşman bir kabilenin şiirle açtığı yara ancak benzeri bir silahla iyileşebilirdi.[90] Bu durum sadece o günü değil, geçmişlerini, bilgi ve birikimlerini, adetlerini, tarihlerini ve kültürlerini şiirle aktaran ve bu şekilde muhafaza eden bir toplum için, geleceği de ilgilendiren bir meseleydi. İster bir kabilenin tamamı ister bir şahıs için geçerli olsun, nazmedilen kusurlar dilden dile dolaşır, hakaretler uzak yerlere gider ve karalamalar nesillerce taşınabilirdi.

Hicvin, ortaya çıkışı için tam bir tarihlendirme yapılamayacak olsa bile, oldukça eski bir tür olduğu malumdur. Lânetleme ve çeşitli beddua formlarının, kâhinlerin büyü ve yergi niyetiyle söyledikleri secilerin ve meydan okurken, hakaret ederken, serzenişte bulunurken ortaya çıkan ritmik tekrarlı doğaçlama recezlerin dönüşerek hicvin sosyal bir silah olarak ortaya çıkışına ve edebî bir üslup ve türe öncülük ettiği söylenebilir.[91] Hicvin belli başlı batıl inançlarla yakın alakası da onun yıkıcı etkisini artıran faktörlerden biridir ve bu inançlar farklı kültürlere yeterince taşınamadığından diğer İslam milletlerinde

[90] Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri,* Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973, s.11.

[91] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, (1998), s.447. Hiciv ile büyü, seci ve recez arasında kurulan bağlantılar ve tartışmalar için ayrıca bk. Esat Ayyıldız, *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, s.29-55.

hiciv, türün birçok özelliğini muhafaza etmekle beraber, İslam öncesi Arap toplumundaki özgün önemine ulaşmamıştır.[92]

Hicvin özgün önemi aynı zamanda hicvin kabilecilik ve savaşçılıkla olan bağlantısıyla anlaşılabilir. Savaşlarda etkili bir psikolojik silah olmasından dolayı oka, kılıca ve mızrağa benzetilen hiciv, eski Arap toplumunda kabileler arasındaki gerilimlerde de aktif rol oynuyordu. Gerek bu gerilimlerde gerek harplerde zaferin tamamlayıcısı ve aktarıcısı, şairin kendi kavmi için söylediği methiyelerle karşı tarafa söylenen hicivlerdi.

Şiirler yüreklendirici veya cesaret kırıcı tesiri sebebiyle sadece savaş sırası ve sonrasında değil, aslında hayatın her anında "ideal savaşçı kabile insanı"nı oluşturmaya yönelik bir araçtı. İslam öncesi Arap şiiri, bedevilerin dünyayla ilgili tasavvurlarının edebî bir ifadesiydi ve dolayısıyla toplumun şeref ve mertlikle ilişkilendirdiği her şeyi kapsayan "mürüvvet" kavramıyla oldukça bağlantılıydı. Sosyal ilişkilerde bir düzenleyici işlevi gören bu kod, şiirde de kendisini göstermiş, medih ve hiciv şiiri için tema ve konu taslağı oluşturmuştu. Hiciv şiirinde yerilmek istenen şahıs, mürüvvet kodunu ihlal eden biri olarak çizilir ve bu tasvir aracılığıyla değersizleştirilirdi. Böylesi bir gerekçelendirmeyle oluşan başarılı yergi, şairin dehasını ve hicvedilen kişinin zayıflığını yansıtırdı.[93] Çeşitli formlarda ortaya çıkabilen bu hicivleri incelediğimizde medihlerde sayılan özelliklerin terslerinin sayıldığını, mürüvvetin kapsadığı cesaret, cömertlik, vefa, komşuyu himaye gibi özelliklerin yokluğuna dikkat çekildiği, özellikle korkaklık ve cimriliğin kötülenen kusurların başında geldiğini görebiliriz.

Hiciv üslubu, şeref ve namusu hedef alan sivri ve bayağı bir düzeye varabilirdi ancak Cahiliye dönemi hicivlerinde genel olarak bundan uzak durulduğu, nezih ve sanatlı bir dilin tercih edildiği söylenebilir. Irza, namusa, şerefe, soya, aileye ve kadınlara dil uzatan aşırı hicivler çoğunlukla öldürme ve yağmalama gibi durumlarda karşımıza çıkar. Bu durumun bir başka sebebi ise şiirin bazı şairlerce gelir kaynağı haline gelmesidir.[94]

Cahiliye döneminin hiciv şairleri arasında Nâbiga ez-Zübyânî, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Meymûn b. Kays el-A'şâ, Evs b. Hacer, Tarafe b. el-Abd gösterilebilir. Tarafe, Züheyr,

---

[92] Esat Ayyıldız, *age,* s.5.

[93] James E. Montgomery, "Dichotomy in Jāhilī Poetry", *Journal of Arabic Literature,* c.XVII, (1986), s.5.

[94] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *age,* s.448.

el-A'şâ, Nâbiga'nın muallaka şairleri arasında yer alması, yine bu şairlerden Nâbiga ez-Zubyânî ile Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın, İmruülkays'la birlikte Cahiliye devrinin en önemli üç şairi arasında gösterilmesi hiciv türünün yaygınlığı ve saygınlığı hakkında bizlere bir fikir verecektir. İsmi geçen şairlerin hayatları, karakterleri, şiir yazma sebepleri ve içinde bulundukları şartlar, hiciv üsluplarını şekillendiren etkenlerdir.

Ahlakı ve genel olarak barışsever karakteriyle tanınan Züheyr, kabilesinin ve akrabalarının savunulması söz konusu olduğunda hiciv yazmaktan geri durmayan bir şairdir. Benî Uleym ve Benî Abdullah'ı hicvetmiş, anne tarafından kabilesini korumak için onlara baskın yapacağını öğrendiği Benî Temîm ile Benî Süleym'e ihtar niteliğinde şiirler yazmıştır.[95] Züheyr'in şiirlerinde ön plana çıkan "hikmet" unsuru hicivlerine de yansımış ve şair karşı tarafı hicvederken onlara yaptıkları kötülükleri açıklayan etkileyici ve caydırıcı bir anlatım tekniği kullanmıştır.[96] Züheyr'in tarzının bir diğer özelliği ise hicivlerinde öncelikle ılımlı bir üslubu tercih etmesi ancak bu üslup yeterince tesirli olmazsa şiirlerinin şiddetini artırmasıdır.[97] Barış yanlısı ve bayağılıktan uzak bir hicivciliği benimseyen Züheyr, bu yönleriyle Arap hicivciliğinde ayrıcalıklı bir konumdadır. Bununla beraber şairin, yumuşak üslubu yeterli caydırıcılığa ulaşamadığında oldukça ağır hicivler de yazması, hiciv dilindeki şiddetli unsurların pratik önemini gözler önüne serer. Züheyr'in uzun bir ömür sürdüğü ve kendisini nübüvvetten önce gören Peygamber'in ﷺ onun hakkında "اللهم أعذني من شيطانه (Allah'ım, beni onun şeytanından muhafaza eyle!)" dediği rivayet edilir.[98]

Tarafe b. Abd, çok erken yaşlarda hicivciliğe başlaması ve bu özelliği sebebiyle öldürülmesinden (veya bu şekilde rivayetlerin olmasından) dolayı Arap hicivciliğinde önemli bir yerdedir. Kısa hayatı bazen sefahet bazen sefaletle geçen şairin hicivleri çoğunlukla seviyeli bir dilde olsa da yeri geldiğinde sivrileşmiş, bazı yerlerde müstehcen bir hale bile bürünmüştür. Küçük yaşta babasını kaybeden ve miras taksimi sırasında amcalarının annesine haksızlık yapması üzerine ilk hicvini söyleyen şair, kimseyi

---

[95] Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.44, (2013), s.541.

[96] Esat Ayyıldız, *age*, s.230-231.

[97] Esat Ayyıldız, *age*, s.223.

[98] Bağdatlı Müderriszâde Mehmed Fehmi, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye (Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Devri-2)*, haz. İsmail Araz, Fecr Yayınları, Ankara 2021, s.614.

hicvetmekten çekinmeyen bir karaktere sahiptir.[99] Yine çok küçük yaşlardayken usta bir şairin beytinde dişi deve için kullanılan "say'ariyye" damgasının erkek deve için kullanıldığını fark ederek bu durumu "istenveka'l-cemel (Erkek deve dişi deveye dönüşmüş!)" şeklinde ifade etmiş, bu ifade daha sonradan darbımesel haline gelmiştir. Bu olay Tarafe'nin zekasını, Arapçaya hakimiyetini, şiire eleştirel yaklaşabilme kabiliyetini gösterdiği gibi[100] cesaretini de ortaya koyar. Bu olay karşısında eleştirilen şair Tarafe için "Bir gün dili yüzünden öldürülür." demiştir.[101] Nitekim ölüm fermanının verilmesine sebep olan olay, kendisine aşağılayıcı davranışlarda bulunan Kral 'Amr b. Hind ve kardeşi Kâbûs'u hicvetmesidir.[102]

el-A'şâ munâferelerde kabiliyetlerini sergileyen ve hicivlerinde sanat yapma kaygısını elden bırakmayan bir şair olduğu gibi bu sanatkarlığından gelir amacı da güder.[103] en-Nâbiga daha çok medih şiirleriyle öne çıkmış olsa da kabilesinin çıkarları için hicivler de yazar. Siyaset geleneğine oldukça vakıf olan Nâbiga, şiirlerinde aşırı bir dil kullanımından kaçınmış, iğneleme, istihza, istihfaf gibi yöntemlerle zekasını göstermiştir.[104] Ancak Temim kabilesinden olan Evs b. Hacer'in ve öğrencisi Hutay'e'nin bu kuralların dışına çıktığı, şiirlerinde fahiş, müstehcen ve ağır ifadelerden kaçınmadığı görülür.[105]

Cahiliye döneminin kabilecilik merkezli anlayışı, İslam çağrısıyla beraber, siyasî, sosyal ve kültürel alanın tamamında olduğu gibi, şiirde de dönüşüme uğramıştır. Zira İslamiyet, kabile taassubunu, övgü ve yergilerdeki aşırılığı, yalan söylemeyi, iftira atmayı ve kötü sözleri yasaklamıştır. Bununla beraber hiciv şiirleri, bazı özelliklerini muhafaza ederek ve bazı değişikliklere uğrayarak devam edegelmiştir.

Tebliğin ilk yıllarından itibaren müşrikler, inananlara söz ve şiirle saldırmış, Hz. Peygamber'e ﷺ kahin veya "cinlere tutulmuş bir şair" gibi iftiralar atmışlardır.

---

[99] Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.40, (2011), s.14.

[100] Nevzat H. Yanık, "Tarafe'nin Öldürülmesi", *Doğu Esintileri*, 5, (2016), s.74-75.

[101] Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd" md., *age*, s.14.

[102] Nevzat H. Yanık, "agm", s.77.

[103] Esat Ayyıldız, *age*, s.188-189.

[104] Esat Ayyıldız, *age*, s.203.

[105] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *age*, s.448.

Müşriklerin bu iddialarını Kur'an yalanlamıştır.[106] Kur'an'ın birçok ayette müşriklerin bu iddialarına yer vermesi, bu yalanların dolaşımda olduğuna ve tesirlerinin ehemmiyetine delildir. Müslümanlar da şiirle gelen hakaret ve karalamalara tepkisiz kalmamışlar, bizzat Hz. Peygamber ﷺ tarafından görevlendirilen şairler İslam'ı yine şiir yoluyla müdafaa edip müşrikleri hicivle püskürterek savunmaya geçmişlerdir. Bu şairlerden en meşhuru ve "şâirü'n-nebî (Peygamber'in şairi)" sıfatına mazhar olan Hassan b. Sâbit, Peygamber ﷺ tarafından övülmüştür. Abdullah b. Revâha, Kâ'b b. Züheyr ve Kâ'b b. Mâlik gibi şairler de hicivleriyle İslam'ı küçük düşürmeye ve dinin yayılmasını önlemeye çalışan müşriklere ve Yahudi şairlere cevap vermişlerdir.[107]

Öncesinde Ukaz panayırlarındaki şiir müsabakalarına katılan ve devrinin diğer önemli şairleri el-A'şâ, Nâbiga ve Hutay'e gibi şiirlerinden para kazanarak geçimini sağlayan Hassân, müslüman olduktan sonra şiir söyleme amacını değiştirmiş, Peygamber'in ﷺ müşriklerin saldırılarına karşı kendisini görevlendirmesi üzerine dilini işaret ederek, "Yemin ederim ki Busrâ ile San'â arasında (Hicaz'ın kuzeyi ile güneyi arasındaki bölgelerde) beni bunun kadar sevindirecek bir dil yoktur." demiştir.[108] Hassân b. Sâbit için mescidde bir kürsü kurulmuş ve hiciv şiirlerini bizzat Rasûlullah ﷺ ve ashabı dinlemiştir.[109] Bunlara ilaveten Peygamber şairi, hadislerde "Müşrikleri hicvet, bil ki Cebrâil de seninle beraberdir."[110] şeklinde teşvik edilmiş ve "Müşriklere karşı senin şiirin oktan daha tesirlidir." övgüsüne mazhar olmuştur. Rasulullah ﷺ ayrıca Abdullah b. Revâha'nın kafirlere karşı söylediği şiiri de onlar üzerinde okun tesirinden daha şiddetli olmasıyla övmüştür.[111]

Müslümanlar kabilecilik düşüncesinden ümmet anlayışına geçtiklerini şiirlerine yansıtmışlar ve küfrü tek millet olarak hicvedilecek taraf olarak almışlardır. İki taraf arasındaki atışmalar "naḳāid" geleneğini canlandırmıştır. Ka'b b. Mâlik'in, önceleri Peygamber aleyhine şiir söyleyen ancak daha sonra müslüman olan Abdullah b. Ziba'râ,

---

[106] bk. Yâsîn 69, Enbiyâ 5, Sâffât 35-37, Tûr 29-34.

[107] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *age*, s.448.

[108] Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, (1997), s.399-400.

[109] Buhârî, "Ṣalât", 68.

[110] Buhârî, "Bed'ü'l-Halk", 6, "Megâzî", 30; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 153.

[111] Müslim, "Fedâ'ilü's-Sahâbe", 157, Nesâî, "Menâsik", 121.

Amr b. Âs, Dırâr b. Hattâb ve Abbas b. Mirdâs gibi şairlerin hicviyeleri üzerine söylediği nakıdalar bunlara örnektir. Şairleri kötüleyen ayet nazil olduğunda Peygamber'e ﷺ gidip kendi durumunu sormuş, Rasulullah ona müminlerin kılıç ve dille cihat yaptıklarını, düşmana dilleriyle ok attıklarını söylemiştir.[112] Kasîdetü'l-Bürde şairi Ka'b b. Züheyr'in Müslüman olmadan önce söylediği hiciv sebebiyle ceza alması ancak Müslüman olup af diledikten sonra yazdığı şiirle iltifata kavuşması da şiire yaklaşım konusunda en güzel örneklerden biridir.

Bu dönemde şiire İslam terminolojisi de girmiş, müşrikler dahi Müslümanlarla alay ederken hiciv şiirlerinde bu terminolojiden yararlanmışlardır. Ayrıca Müslüman şairler İslam'ı savunurken hicivlerinde çeşitli argümanlara da yer vermişlerdir.[113] Bütün bunlarla beraber hiciv, cahiliye dönemindeki yapı, üslup ve maksadından tamamen ayrılmış da değildir. Şiir geleneği kendi kurallarıyla vardır. Şairler bu kuralları tamamen yıkmaz, sadece bu kurallar etrafında tasarruf ve şartların izin verdiği ölçüde esnetme hakkına sahiptirler. Rasulullah ﷺ hicivlerde genellemeler yapılmasını ve çirkin sözlere yer verilmesini, insanların namusunu hedef alan hakaretleri, yalanı ve iftirayı hoş karşılamamıştır. Ancak düşmana kendi silahıyla karşılık verebilmek için sivri şiir konusunda kabiliyetli şairleri görevlendirmiş, onları teşvik etmiş ve şairlere karşı bazı müsamahalar göstermiştir. Kureyş'i hiciv konusunda önce Abdullah b. Revaha'yı sonra Ka'b b. Malik'i daha sonra ise Hassan b. Sâbit'i görevlendirmesi, bu görevi verdikten sonra ona Ebu Bekr'in Kureyş'i nesepleriyle bildiğini ve kendisinin de Kureyş'ten olduğunu söyleyip Hassan'ı uyararak yönlendirmesi, o Allah ve Rasul'ünü destekledikçe Cebrail'in de onu destekleyeceğini bildirmesi,[114] bize Peygamber'in ﷺ idarî ve siyasî yönünü şiire yaklaşımı üzerinden göstermesi açısından da önemlidir.

Hicvin gücünün düşmana karşı bir ok ve siyasî bir araç olarak kullanılmasıyla beraber, sövgü ve hakaret içerikli şiirler İslam'da hoş görülmemiştir. Hazret-i Ömer'in hiciv şairi Hutay'e'yi uyarması ve yazdığı sîniyye hicvine gelen şikayet üzerine onu hapsettirmesi[115] buna örnek verilebilir. Hazret-i Ömer Hutay'e'ye hicivden uzak durmasını söylediğinde

---

[112] Müsned, 6, 387; M. Yaşar Kandemir, "Kâ'b b. Mâlik" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.24, (2001), s.5.

[113] bk. Esat Ayyıldız, *age*, s.247-251.

[114] Müslim, "Fedâ'ilü's-Sahâbe", 157.

[115] Zülfikar Tüccar, "Hutay'e" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.18, (1998), s.424.

Hutay'e'nin hicvin geçim kaynağı olduğunu, bırakırsa ailesinin aç kalacağını belirtmesi, bunun üzerine Hazret-i Ömer'in ona aşağılayıcı konuşmalardan uzak durmasını tembihlemesi[116] de bizlere hiciv ve siyaset bağlantısı sunar. Hiciv, şairler için ayrıca bir geçim kaynağıdır ve geçim kaynağı haline geldiğinde dili sivrileşebilir. Ancak keskinliği artan bu hicivler tehlikelidir. Hazret-i Ömer bu sebeple hicvin sınırlarını daraltmak ve kabileler arasında düşmanlık uyandırmasını engellemek istemiştir.

Emeviler döneminde toplum hayatındaki değişikliklerle beraber hicivler de artmaya ve şiddetlenmeye başlamıştır. Kabileler arası çekişmeler yeniden alevlenmiş ve bu durum şiire de yansımıştır. Buna ilaveten, özellikle devlet adamlarına hicivci şairlerden ağır ithamlar gelmiş, zulüm ve dinsizlikle alakalı kötüleyici sıfat ve ifadeler bolca kullanılmıştır. Bunda şairin methettiği kimseden beklediği ödülü alamaması, rakiplerinin iltifat görmesi veya devlet adamlarının şairin işini görmemeleri gibi şahsî sebeplerin de rolü büyüktür.[117] Bu dönemde, iki tarafın aynı vezin ve kafiyede atışmalarıyla gerçekleşen nakâid türü önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Cahiliye devrinde ortaya çıkan ve hicvin bir parçası kabul edilen bu tür, sövgü ve hakaret içeren şiir yarışmaları demekti ve kabile ve şahıs aşağılamalarının karşılıklı değişimini kapsıyordu.[118] Emeviler döneminde ise Cerîr, Ferezdak ve Ahtal arasındaki hiciv değişimleri bu türe önemli bir yön vermiştir.

Özellikle hicve oldukça önem verilen bu dönemde, Ferezdak sanatına hiciv şiirleriyle, Ahtal da, rivayete göre, annesinin ölümünden sonra kendisine aşırı baskı uygulayan üvey annesini hicvetmesiyle başlamıştı.[119] Cerîr, Ferezdak'ın şiirle sahip olduğu servet ve şöhreti görmüştü. Onun da hiciv yolculuğu ailesi hakkında yerici bir şiir yazan Gassân'ı hicvetmesiyle başladı ve Ferezdak ile arasındaki rekabet de yıllarca sürecek olan hiciv atışmalarına sebep oldu. Bu nakâidler hakkında şairlerin karakterleri, özellikleri ve şiir üslupları üzerinden pek çok yorum yapılabilir. Örneğin Ferezdak şiirlerinde kendisini çok övüp hasmını küçültürken Cerîr rakibinin kusurlarını tek tek saymış, bulamazsa da icat etmiştir.[120] Ahtal'ın Hıristiyan olması Cerîr'in hicivleri için önemli bir malzeme olmuştur,

---

[116] G. J. van Gelder, *The Bad and the Ugly: Attitudes Toward Invective Poetry (Hijā) in Classical Arabic Literature,* s.26.

[117] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *age*, s.448.

[118] G. J. H. van Gelder, "naqâ'id" md., *Encyclopedia of Arabic Literature*, s.578.

[119] Azmi Yüksel, "Ahtal" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, (1989), s.183.

[120] Zülfikar Tüccar, "Cerîr b. Atıyye" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7, (1993), s.412.

Ahtal ise diğer iki şairin değindiği dinî temalardan tamamen uzak kalmış, hicivlerinde kaba ve müstehcen bir dil kullanmaktan çekinmemiştir. Bununla beraber bu hicivlerin asıl amaçlarından birinin de panayırlardaki seyirciyi güldürmek ve eğlendirmek olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu dönemde kendi kabilesinin meziyetlerini sayıp döken ve hasım kabileyi hicveden şaire karşı aynı vezin ve kafiyede bir başka şiirle cevap veren ve kendilerine yöneltilen kusurları reddeden şairler, etraflarında geniş bir izleyici kitlesi buluyordu. Bu seyir, halkın boş zamanlarını geçirmek için buldukları bir eğlenceydi. Bu hicivleşmeler, hakaret ve sövgüyle beraber, komik unsurlar da barındırıyor ve seyirci önünde alkış ve takdir topluyordu. Uzun süren ve münazara halini alan bu atışmalarda siyasî hadiseler ve bu hadiselerin meydana getirdiği sorunlar da işleniyordu. Buna ilaveten şairler dinî ve bilhassa kelam ilmine dair meseleleri de malzeme olarak kullanıyorlardı.[121] Özetle, bu meşhur üç şairle beraber hiciv, dönemin eğlence ve kültür dünyasına eklenerek sosyal hayatta yeni bir gaye ve anlam kazanmıştır.[122] Ayrıca bu şiirler, içerikleri dolayısıyla, dönemin sosyal, siyasî ve kültürel hayatı hakkında bilgi veren önemli kaynaklar arasındadır.

Abbasiler döneminde kabile mücadeleleri zayıflamış olmasına rağmen hiciv şiirleri zayıflamamış, aksine gelişmiştir. Bunun sebebi şairler arasındaki rekabetin devam etmesi ve hicve karşı gösterilen hoşgörünün onlar için rahat bir ortam oluşturmasıydı. Ancak farklılaşan sosyal hayat sebebiyle biçim ve mahiyet olarak hiciv değişmiş, kabile hicvinin yerini şahıs hicivleri almıştır. Emeviler dönemindeki uzun kaside formları ise yerini kısa parçalara bırakmıştır. Alay ve eğlendirme amacı da dönem hicvinin özellikleri arasındadır. Şairler rakibi olarak gördükleri kimseleri vücut kusurlarıyla ve cimrilik, korkaklık gibi sıfatlarıyla dalga geçerek hicvetmişlerdir.[123] Bu devirde hiciv türleri arasında tasnif yapılmış, hicivler "nükteli, alaylı, bayağı, namusa ve kutsala saldıran" gibi özelliklerine göre ayrılmıştır. Ebû Dülâme, Hammâd Acred ve Mutî' b. İyâs gibi şairler mizah ağırlıklı hicivler yazarken Di'bil b. Ali el-Huzâî gibi şairler ağır hicivlere devam etmiş, hatta el-Huzâî daha önceden methettiği kimseleri sonradan yermekten

---

[121] Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Târihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s.153-154.

[122] Şiirlerden örnekler ve daha genel değerlendirmeler için bk. Salih Tur, *Ahtal, Ferezdak ve Cerîr'in Şiirlerinde Medih ve Hiciv*, (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1997.

[123] Kenan Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yayınevi, Erzurum 1998. s.72-73.

çekinmemiştir. Arap asıllı olmayan şairlerin Arap asıllı olanlara yönelik hicivleri de olmuştur.[124] Bu dönemde inançla alakalı kötülemeler ve özellikle "zındıklık" gibi ithamlar da kullanılmıştır. Dönemin bir diğer önemli hicivcisi ise Beşşâr'dır. Körlüğü ve bir köle ailesinden gelmesi sebebiyle hakir görülen şair, intikamcı ve menfaatçi hislerle kendi kabilesini dahi hicvedebilmiştir. Emeviler devrinde önemsenmese de, bu dönemde, emirlere, devrin ileri gelenlerine ve alimlere kendisini kabul ettiren Beşşâr, hicvinden çekinilen biri olduğu için oldukça ikram görmüştür. Bu konuda en güzel anekdotlardan biri de el-Ahfâş ve Sîbeveyh gibi büyük Arap gramercilerinin Beşşâr'ın şiirlerini eleştirmeleri sebebiyle hicve uğraması ve daha sonradan her ikisinin de onun şiiri ile istişhad ederek ünlü heccavın dilinden kurtulmasıdır.[125]

Hicivleriyle tanınan bir diğer Arap şairi İbnü'r-Rûmî'dir. Zayıf bünyeli ve çirkin olarak görülen şair, iyi bir eğitim almış ve şiir hayatına da küçük yaşlarda başlamıştır.[126] Tedirgin, kaygılı, kötümser ve kuruntulu bir mizacı olan şairin çocukken babasını, genç yaşta hanımını ve art arda üç çocuğunu kaybetmesi de bu karamsar yapısını beslemiştir. Acılarını mersiyelerine yansıtan İbnü'r-Rûmî, devlet adamlarına kasideler yazmış ancak beklediği ihsanı göremeyince aynı şahısları hicvetme yoluna başvurmuştur.[127]

Arap edebiyatında hiciv, şiire mahsus bir tür olarak gelişmiş, bu sebeple şiirle zemmetme olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber IX. yüzyıldan itibaren mensur hiciv örneklerine de rastlanmaktadır.[128]

---

[124] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *age*, s.448-449.

[125] Kenan Demirayak, *age*, s.74.

[126] Ahmet Subhi Furat, *age*, s.273.

[127] İsmail Durmuş, Mustafa Çuhadar, "İbnü'r-Rûmî" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.21, (2000), s.186.

[128] İsmail Durmuş, "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md., *age*, s.449.

1.2.2. Fars Edebiyatında Hiciv[129]

Şair kızarsa hicveder
Ve o hiciv kıyamete kadar sürer
-Firdevsî

Birçok araştırmacıya göre hiciv de tür olarak Fars edebiyatına Arap kültür ve edebiyatıyla girmiş ve özellikle Abbâsî döneminden başlayarak Arap edebiyatının etkisiyle gelişmiştir.[130] Ancak hiciv içerikli edebî eserlerin veya yergi içeren metin ve cümlelerin edebiyat ürünlerine girmesinin tarihinin daha eski olduğu söylenebilir. Yine de eldeki verilere göre İslam öncesi dönemde Fars şairlerinin hicvi, kendisine kötülük yapanlara karşı silah olarak kullandığı bilinmemektedir. Fars edebiyatında bugün anladığımız manada hiciv türü Sâmânî döneminden itibaren göze çarpmaya başlar ve o günden sonra varlığını gelişerek ve yaygınlaşarak sürdürür. Fars şairleri, Araplar gibi, memduhlarını övmeye ve düşmanlarını yermeye başlarlar.[131]

Fars saray şiirinin hem şekil hem içerik açısından Arap şiirini taklide başladığı Sâmânîler döneminde pek çok şair şiirlerinde hicve yer vermiştir.[132] Bu dönemdeki hiciv, çoğunlukla şahsi saldırı amaçlıdır ve edebî niteliği düşüktür.[133] Gazneliler döneminde ise methiyeler artıp gelişirken hicvin seyri de bu türle paralellik göstermiştir. Bu dönemin hicivleri de kaba ve ağır bir dil içerir. Bununla beraber, Firdevsî'nin Gazneli Sultan Mahmud hakkında yazdığı meşhur hicvi başta olmak üzere, sosyal ve siyasî konuları içeren hicivler de yazılmış, hiciv konuları şahsî çekişmeler ile toplum meseleleri arasında yayılmıştır. Şiî, Karmatî, Mûtezilî ve felsefecilerden muhalifler toplayan sultana, Sünnî

---

[129] Bu bölümün hazırlanmasında genel kaynak olarak Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002 kullanılmıştır. Farklı kaynaklardan yararlanılan kısımlar ise dipnotlarda belirtilmiştir.

[130] A. Naci Tokmak, "Hiciv/ Fars Edebiyatı" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.17, (1998), s.449.

[131] Nimet Yıldırım, *İran Edebiyatı (İslamiyetten Gaznelilere)*, Pinhan Yayınları, İstanbul 2021, s.322.

[132] Cafer-i Mahcûb bu dönemden önce Fars şiirinde hicvin görülmediğini, bu çirkin adetin Arap şiiriyle gelip yerleştiğini ve sonra ilerleyerek şairler arasında edebiyatın gereklerinden sayıldığını ifade eder. Bu konuda yorum ve değerlendirme için bk. Hasan Çiftçi, *age*, s.124-125.

[133] Berthels bu dönemdeki hicvin toplumsal eleştiriden ve yöneticilere yönelik tenkitten uzak durduğunu ve hiciv şairinin tek amacının rakiplerini küçümseyerek ortadan kaldırmak olduğunu belirtir. Şairler esas olarak sadece rakiplerini küçümsemiş, en asılsız suçlamalarla karalamış ve en küçük vicdan azabı duymadan onlara ahlaksızlık iftirası atmışlardır. Kabiliyetleri olmayan şairler kariyer için hicve başvurmuş ancak saygın insanlara layık görülmeyen bu tür divanlara ve diğer eserlere alınmamıştır. Bununla beraber Berthels'in değerlendirmelerinin haksız bir sertlik içerdiğini düşünen araştırmacılar da vardır. bk. Riccardo Zipoli, *Irreverent Persia: Invective, Satirical and Burlesque Poetry From The Origin To The Timurid Period (10th to 15th Centuries)*, Leiden University Press, Leiden 2015, s.29.

inanca, halktan haksız yere mal ve vergi toplayan devlet adamlarına hicivler yazılmış, bu hicivlerde yöneticilerin inancına ve milletine yönelik ağır ifadeler kullanılmıştır.

10. yüzyılda, Fars edebiyatında hicivciliğin temellerini oluşturan isimlerden Muncîk-i Tirmizî, para ve mal kazanma isteğiyle hicivler yazmış ve herkesi hicvetmekle övünmüşken[134] 11. yüzyıl başlarında yaşayan Nâsır-ı Husrev Sünnîleri, Sünnî alimleri ve Selçuklu devlet adamlarını eleştiren şiirler kaleme almıştır. Senâî gibi isimler bütün bir şehir halkını hicvederken birçok hiciv şairi de en yakınlarını dahi hicvetmeden duramamışlardır. Dinî ve siyasî ayrılıkların yanında şahsî husumet, maddî çıkar ve rekabet de hicve sebep olmuş, bazı şairler sadece yeteneklerini denemek amacıyla dahi hiciv yazmıştır.

Selçuklu döneminde methiye ve hiciv oldukça rağbet görmüş ve pek çok şair hiciv şiirlerini divanlarına almıştır. Bu dönemde hicivler, siyasî ve sosyal olayların çeşitliliği, toplumdaki hareketlilik ve değişen şartlar sebebiyle zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir. Şairlerin birbirleriyle olan atışmaları, felsefeye karşı alınan tavır, süregelen mezhep kavgaları, asabiyetten kaynaklı şehir ve ırk hicivleri bu çeşitliliğin arkasındaki sebepler olarak gösterilebilir. Bu devirde şairler hicvi küçük düşürme aracı olarak kullanmışlar, bu tür şiirlerde ağır hakaretlerden, küfürden, itham ve iftiralardan sakınmamışlardır. Bazı araştırmacılarca bu türde bir akım başlatan şair olarak kabul edilen Sûzenî, hiciv, alay ve incitici mizah yolunda özgün mazmunlar kurmuş, çağdaşı şairlerin şiirlerini değiştirerek onlarla alay etmiş ve en sert ifadelerden dahi kaçınmamıştır.[135] Sûzenî'nin kendinden önceki şairleri okuyarak onların sert üslubunun etkisinde kalması ve böylelikle yazma kabiliyetini de geliştirmesi[136] bizlere hiciv geleneği hakkında da bilgi verir. Şairler seleflerinin açtığı bu yolda ilerleme imkânı bulmuş, onlardan öğrenmiş, öğrendiklerine eklemeler yapmış, bir külliyatla beraber gelenek ve hiciv yazma kültürü oluşturmuşlardır. Bu gelenekten beslenen şairler ise hicvi benzer veya farklı amaçlarla kullanabilirler. Döneminde pek çok hicvin yazılması, kendisi de haşin bir hicivci olan Sirâc-ı Kumrî'ye göre bu türün eğlendirici özelliği sebebiyledir. Bu özellik ise hiciv ve hezelin insanı

---

[134] Tirmizî'nin beyitlerinin yaklaşık üçte biri hiciv ve hezel konuludur. Nitekim bir başka ünlü hiciv ustası Sûzenî kendisini onunla karşılaştırarak tanıtır. bk. Nimet Yıldırım, *age*, s.324.

[135] Nimet Yıldırım, "Sûzenî" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.38, (2010), s.3.

[136] Hasan Çiftçi, *age*, s.199.

ciddiyetten uzaklaştırmasından ancak bunu yaparken de doğruları ortaya sermesinden kaynaklanır.[137] Fars edebiyatının en büyük kasidecilerinden olan Enverî'nin hicivlerinde ise pek çok şair gibi para koparma arzusunun etkisi görülür. "Eğer ihsanda bulunmazlarsa medihten sonra, hiciv şiiriyle böylesi memdûhun canına okurum."[138] diyerek gayesini açıkça belirten şair, övgü şiirleri yazdığı şahısları tehdit etmekle beraber şair ve memdûh arasındaki ilişkiyi de göz önüne serer.

Moğol işgali ve sonrasında sosyal ve siyasî hiciv, şahıs hicvinin önüne geçmiştir. Şairlerin, önceki dönemlerde olduğu gibi, medih ve hicivci özellikleriyle öne çıkmadığı bu dönemde, saraydan ve yöneticilerden bir şey elde etme konusunda rekabet de azalır. 13 ve 14. yüzyıllarda Fars şiirinin "taşıdığı güçlü saray özelliğini bir dereceye kadar kaybetmesi", şairleri, saray edebiyatının kurallarından kurtarır ve bu kurtuluş, yaratıcılığa fırsat veren bir esneklik getirmesiyle beraber şiir dünyasındaki zor edebî şartları da kaldırır.[139] Dönem şartları tasavvuf ve ahlakî konuları öne çıkarırken hezeller de daha çok nasihat, eğitim ve bir mesaj gayesiyle yapılmaya başlanır. Şiire yansıyan konular arasında kötümserlik ve umutsuzluk, zamandan, yöneticilerden, âlimlerden ve şairlerden hoşnutsuzluk, fakirlik ve perişanlıktan şikayet gibi karamsar olanları olduğu gibi okuyanın kalbini iyileştirmek ve dünyanın iyi ve kötü hallerinin geçici olması gibi olanları da vardır.[140]

Moğolların İran'da etkisini kaybetmesinin ardından bölgede hakimiyet önce küçük hanedanların, onların ardından da Timurluların eline geçince de benzer bir şiir atmosferi oluşmuştur. Bu ortam ve şiir dünyası, Ubeyd-i Zâkânî gibi sosyal hiciv ve mizahçılar yetiştirir. Şairler bu ortamda dönemin sosyal, siyasî ve ahlakî yanlışlarını hicvederler. İran edebiyatı, bu anarşi ve bölünme dönemlerinde oldukça parlak bir devir yaşar ve pek çok şair çıkarır. Öyle ki -görece- kısa bir zaman dilimini kapsayan bu süreçte, sanat ve teoloji çalışmalarında oldukça ilerleyen Safavi dönemine nazaran, pek çok şair ve eserinden bahsedebiliriz.[141] Özellikle Ubeyd-i Zâkânî Fars edebiyatının en önemli hiciv

---

[137] Hasan Çiftçi, *age,* s.188-189.

[138] Akt. Hasan Çiftçi, *age,* s.212.

[139] Zebîhullâh-i Safâ, *İran Edebiyatı Tarihi II*, çev. Hasan Almaz, Nüsha Yayınları, Ankara 2005, s.85.

[140] Zebîhullâh-i Safâ, *age,* s.94.

[141] Edward G. Browne, *A Literary History Of Persia*, c.III, Cambridge University Press, Cambridge 1951, s.160.

ve parodi şairlerindendir ve hiciv içerikli pek çok eser vermiştir.[142] Şiirlerinde bayağı bir dile sık sık yer veren şair, Mûş u Gürbe kasîdesiyle zamanındaki insanların ahlakını ve ikiyüzlülüğünü hicvetmiş ve Ahlâku'l-Eşrâf ismindeki mensur eseriyle devrindeki yöneticileri eleştirmiştir. Yedi bâbdan oluşan ve her bâbın ahlakî bir değere ayrıldığı bu eser, yer yer ironik bir dil de kullanarak Cengiz Han, halefleri ve özellikle İlhanlılar'la Timur dönemi arasındaki fetret devirlerindeki ahlaksız ve kötü yöneticiler ile devrin önde gelenlerini yansıtır.[143]

15. yüzyılda şiir halk tabakalarının arasında yayılmış ve saray ortamına has şiirler yerine halkın zevkine uygun düşen şiirler yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde şiirdeki eleştirilere kâtip ve hattatların dikkatsizlikleri de girer ve dönemin şairleri eski şairleri küçümseyen ifadeler kullanmaya başlarlar. Küçümseme ve/veya alay yollarından biri de şiir veya nesirden bir parça alan şairlerin buradaki bazı kelimeleri değiştirerek yerine yiyecek, içecek veya kıyafet ile ilgili kelimeler yerleştirmesidir. Divân-ı Et'ime-i Ebu İshak-i Şirazî'de geçen "Allah'tan ciddi ile hezel arasında mübah bir mizah yeteneği istedim. Çünkü sürekli hezel senin şerefini düşürür, sürekli ciddi de insanın kanını emer."[144] ifadesi, şiirde üslup ve mizah ölçüsüyle beraber hayatî bir denge de sunar.[145] Bu devirde ağırlık yine şahıs hicviyken sosyal eleştiriye yer veren Abdurrahman Câmî gibi şairler de vardır. Ancak bu şairlerin hiciv yönüyle öne çıktıklarını söyleyemeyiz.

Şah İsmail döneminde Şiîlik İran'da resmî mezhep haline gelmiştir. Mimarlık, minyatür ve diğer sanatların parladığı bu devirde, yöneticilerin enerjilerini Şiî doktrinini yaymaya harcaması ve özellikle sûfîlere karşı uygulanan kıyım sebebiyle, dikkate değer çok sayıda şair yetişmemiştir.[146] Şiirdeki canlılığın genel olarak azaldığı bu dönemde, methiyeler daha çok resmî ideolojinin onayladığı din büyüklerine ve Kerbelâ şehitlerine yöneliktir.

---

[142] Edward G. Browne, *age*, s.230.

[143] M. Nazif Şahinoğlu, "Ahlâku'l-Eşrâf" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2, (1989), s.19.

[144] Akt. Hasan Çiftçi, *age*, s.329-330.

[145] Ubeyd-i Zâkânî de müstehcen unsurları sıklıkla kullanmakla beraber riya ve hileyi de şiddetle eleştirdiği eseri Risale-i Dilküşâ'nın ön sözünde mizahın önemini benzer ifadelerle aktarır: "İnsanı başka yaratıklardan ayırt eden konuşma yeteneği iki türlüdür: Ciddi ve alaycı. Alaycının ciddiye üstünlüğü bellidir. Sürekli ciddiyet, can sıkıcıdır; sürekli mizah ise hafifliğe yol açar, haysiyete sekte vurur. Eskiler demiştir ki: "Yıl boyunca ciddiysen gövden yıpranır gider/ Her gün mizah yapmaksa onurunu mahveder." Ne var ki mizah, gamı dağıtır, yüreğe ferahlık verir. Akıllı adamlar şöyle söylemiştir: 'Konuşma içinde mizah, yemeğin tuzu gibidir.'" bk. Talat Halman, "Ubeyd-i Zâkânî", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18, 1, (2011), s.164.

[146] Edward G. Browne, *age*, c.IV, s.26-27.

Pek çok şairin İran'dan kaçarak farklı bölgelere gitmesi ise şiir, şiir konuları ve üslubunda yeniliklere sebep olmuştur. Kimi şairler terk ettiği İran'ı hicvedip Hindistan'ı överken, kimisi ise gittiği ancak havasına suyuna alışamayıp hastalandığı veya insanlarından kötülük görüp hayal kırıklığına uğradığı Hindistan'ı hicveder. Şehrâşup ve şehrengizler de bu dönemde yaygınlaşmıştır.

Kaçarlar sarayında, özellikle Nâsıruddin Şah döneminde, maskaralık ve soytarılık oldukça rağbet görmüştür. Buna bağlı olarak kaba mizah ve hiciv sarayda yaygınlaşır. 19. yüzyılın ilk yarısının en önemli şairlerinden biri olan Yağmâ-yi Cendâki'nin şöhreti gazellerinden değil, hicivlerinden ve küçük Hezeliyât'ından kaynaklanıyordur. Sıradışı hayatı inişler ve çıkışlarla dolu olan şairin bu yönü, şiirlerine de yansır.[147] Şair, Arapça bilmiyordu ve iyi bir tahsil de görmemişti. Ancak toplumun sesini şiirlerine yansıtmayı başarabilmişti ve böylelikle Arapçasız da yapılabileceğini gösterir.[148] Hicivlerinde çoğunlukla şahsi intikam peşindedir ve oldukça kaba, müstehcen ve pek de esprili olmayan bir üslup kullanır. Ancak yine de sade ve gündelik diliyle çağının kusurlarını acımasızca eleştiren şair, döneminde oldukça popüler olmuştur. Edebiyat-ı bâzgeşt (geriye dönüş edebiyatı) döneminde getirdiği yenilikçi üslubuyla ve mizah, hiciv ve mersiyede yaptığı biçim değişiklikleriyle Meşrutiyet şairlerinin de ilgisini çekmiş, şekil ve üslup açısından örnek oluşturmuştur.[149]

[147] Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, ed. Karl Jahn, D.Reidel Publishing Company, Dordrecht 1968, s.333.

[148] Jan Rypka, *age*, s.334.

[149] Hicabi Kırlangıç, "Yağmâ-i Cendakî" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43, İstanbul 2013, s.179.

1.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Hiciv

Âşık Çelebi, şiirin anlam ve önemini açıklarken, onun, dinleyenin hayaline birtakım manalar yerleştirdiğini söyler ve bu manaları şöyle ayırır:

> "Ol maʿānī daḫı yā mūcib-i iḳbāl olup medḥ ola, maḥbūba ḳut-ı cān ve rūḥ-ı revān didükleri gibi. Veyāhud mūcib-i iʿrāż olup hicv ola, raḳībe ʿaẕāb-ı cān ve belā-yı nā-gehān didükleri gibi."[150]

Öyleyse şiirin temelde iki işlevi vardır diyebiliriz. Bu iki işlevden biri de şairin yüz çevrilecek şeyleri hicvetmesidir.

Klasik şiirimizde belli başlı hicvedilen tipler vardır. Bunlardan ilk akla gelen elbette sevgili ile âşık arasına giren "rakîb"dir.[151] Rakip âşığa ortaktır, sevgilinin çevresinde dolanır, ona yakınlaşabilir ve âşığın görmediği iltifatlara mazhar olur. Yabancıdır, sevgiliye giden yolda engeldir. Şiirde şairi temsil eden âşık profilinin baş düşmanı rakiptir, bu sebeple şair rakibi her türlü kötü sıfatla vasıflandırır. Gül ve bülbül hikayesinde rakip dikendir. Bir hayvan olacaksa it, eşek, tilki, domuz, akbaba, karga, baykuş, yılan veya akrep diye anılır. En ağır ithamlara maruz kalan rakip, kafirdir, dinsizdir, şeytandır. Körlük, topallık, çirkinlik gibi vücut kusurlarının yanında hased, kıskançlık, miskinlik, kibir, fitnecilik ve taş kalplilik gibi ahlak sorunları da vardır.

Şiirde devamlı yerilen bir diğer tip ise "zâhid"dir.[152] Zahit, klasik şiirde, ibadetin özünü kavrayamayıp sadece zahirine odaklanan, anlayışı ve hoşgörüsü kıt kaba sofudur. Rint ve zahit karşıtlığının vurgulandığı beyitlerde zahide karşı söylenenler aslında ağır bir hiciv atmosferi oluşturur. Şairler onları sürekli cehennemle korkutan ve içkiden alıkoymaya çalışan ancak gönlü saf olmayan zahide karşı öfkelerini hakaretlerle dile getirirler.

Rakibin hicvi, klasik şiirimizin merkezindeki aşk unsurunun tamamlayıcı ögesiyken zahidin yerilmesi hem tasavvuf edebiyatında hem sosyal eleştiride karşımıza çıkabilir. Şair âşık profilindeyken sevgiliyi över, rakibini yerer. Şair rindken hicvedeceği kişi zahittir. Bununla beraber edebiyatımızda hicviye denince akla ilk gelen şiirler, şairin ve hicvedilen kişi veya grubun soyut tiplemelerden kurtulduğu, gerçek hayat ile gerçek

---

[150] Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, s.36.

[151] Klasik şiirde rakibin özellikleri için bk. Ahmet Atilla Şentürk, *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

[152] Klasik şiirde zahidin özellikleri için bk. Ahmet Atilla Şentürk, *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî yahut Zâhid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996.

hayattaki kişilere yönelik hicivlerdir. Bu hicivler bazen sosyal eleştiri bazen ise şahsî kinin acımasız bir saldırısı şeklinde tezahür edebilir.

Klasik Türk edebiyatında eserlerinde hiciv parçaları bulabildiğimiz ilk şairler olarak Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Mesîhî ve Firdevsî'yi gösterebiliriz. Örneğin Ahmedî muasırlarından Şeyhoğlu Mustafa'yı eserleri tercüme veya müntehal olduğu için, Gülşehrî'yi ise sürekli kendisini övdüğü için hicveder. Bununla beraber Timur'a karşı yazdığı hicivleri de vardır.[153] Ancak bu şairlerin hiçbiri heccav vasfını haiz değildir.

Bilinen ilk müstakil hiciv eseri ise Şeyhî'nin Harnâme'sidir. Mesnevi formunda yazılan bu eserde mizah ve sosyal eleştiri bir arada bulunur. Eserde zayıf bir eşeğin gördüğü besili öküzlere özenmesi ve onlar gibi olmak isterken daha sefil hale gelip kısaca "boynuz isterken kulaktan olması" anlatılır. Harnâme edebiyatımızda sosyal içerikli hicivler ve mizah içeren mesneviler arasında üslup ve niteliğiyle önemli ve ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu ayrıcalığı Faruk Kadri Timurtaş şu sözlerle ifade eder:

> "(...) XV. yüzyılın büyük şâiri Şeyhî'nin Harnâme adlı ufak mesnevisi, Türk mizah ve hiciv edebiyatının şâheserlerinden biridir. Yüzyıllar boyunca hiciv ve mizah adına en bayağı, en çirkin şeyler ortaya konduğu ve bu yolda pek de söğmekten, iğrenç sayılabilecek şeyler yazmaktan ileri gidilemediği düşünülürse, Şeyhî'nin ince, nezih ve çok kuvvetli iğnelemeği ihtiva eden eserinin değeri daha iyi anlaşılmış olur."[154]

Bu sözler klasik Türk edebiyatımızda hiciv denilince ilk akla gelen ürünlerin niteliği hakkında edebiyat araştırmacılarının olumsuz kanaatini de gösterir. Bununla beraber edebiyatımızda, sosyal eleştiriyi mizahla harmanlayan, ironiyle insanların ve toplumun aksayan yönünü gösteren, nasihat, azar ve paylamayı zeka ve dil işçiliğiyle bezeyen eserlerimizin de önemli bir yeri vardır.

Fuzûlî'nin Şikâyetnâme'si şairin hayal kırıklığıyla bürokrasi eleştirisinin birleştiği güzel bir hiciv örneğidir. Eserde, rüşvet üzerinden toplumdaki yozlaşma gösterilir. Dedim-dedi tarzıyla şair-anlatıcı ve memurlar konuşur. Bu konuşma esnasında kullanılan alaycı dil ise lirik bir üslupla süslenmiştir.

---

[153] Hikmet Feridun Güven, *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s.227-228.

[154] Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî'nin Harnâmesi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1971, s.1.

Fuzûlî'den oldukça etkilenen Bağdatlı Rûhî'nin meşhur Terkîb-i Bend'inde de Osmanlı toplumundaki farklı sosyal sınıfların tenkidini görürüz. Çok okunan ve üzerinde çok durulan 17 bendlik bu manzum eserde, toplumun değişik kesimlerinin duygu ve düşünce dünyaları gösterilmiş ve farklı gruplar arasındaki ilişkiler anlatılarak karşıtlıklar vurgulanmıştır.[155] Seçkin tabaka ile halk, zengin ile fakir, alim ile cahil, rint ile zahit gibi karşıt tipleri bir arada kullanan Rûhî, gözlem gücü ve şair hassasiyetini hiciv kabiliyetiyle harmanlar. Oldukça sade ancak bayağılıktan uzak bu beyitlerde, farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik grupların tasvirinde, riya, dünyaya düşkünlük, cimrilik, dilencilik ve toplumdaki ahlakî çözülme eleştirisi vardır. Bu eleştiriler Terkîb-i Bend'e yazılan nazirelerde edebiyatımızın pek çok meşhur ismi tarafından yeniden işlenir. Böylelikle gruplar arası fark ve çatışmalar üzerinden işlenegelen sosyal eleştiri klasik şiirimizde bir gelenek oluşturur. Bununla beraber edebiyatımızda, bir nazım şekli olarak da, terkîb-i bendlerden genel olarak sosyal ve felsefî konuların işlenmesinde yararlanılmış, Rûhî'den Ziyâ Paşa'ya, bu nazım şekli, toplum eleştirisinde ve hicivde kullanılmıştır.

Elbette yazılan her hiciv bir toplum eleştirisi niteliğinde değildir. Hicvin temel unsurlarından biri de alay ve hakarettir. Şahısları hedef alan hicivlerin temel motivasyonu eğlenmek, dalga geçmek yahut içindeki öfke ve kinle muhatabını küçük düşürmektir. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethini takip eden süreçte genişlemiş ve ilim, edebiyat ve sanat merkezlerince zenginleşmiştir. Bu durum edebiyatımızda güzel ve nitelikli eserlerinin artmasına bir ortam hazırlarken hiciv de bu ortamda canlılık kazanmıştır.

16. yüzyılda sarayın ve devlet büyüklerinin iltifatını kazanma arzusu ve oluşan şiir ortamları şairler arasında rekabet ve buna bağlı olarak husumet de doğurmuştur. Bu yüzyılda tezkireler, şairlerin birbirleriyle uğraşmalarını, şakalaşmalarını, alaylarını, sürtüşmelerini ve kavgalarını konu alan pek çok anekdota yer vermiştir. Saâtî, Sâgarî, Safâyî, Gazâlî, Bâkî, Nihâlî, Lâmi'î Çelebi, Basîrî, Germi, Me'âlî, Yahya Bey gibi şairler bu yüzyılda tezkirelerde hiciv söylemekle meşhur diye anılan şairlerdendir.

Şairler arasındaki hicivleşmeler, farklı amaçlarla ve farklı şiddetlerde gerçekleşir. Kimilerinde şakalaşma ve eğlenme, kimisinde ise hakaret ve aşağılama niyeti ön plana çıkar. Bazı şairler tabiatları gereği hiciv söylemeye meyillidirler, şakalaşmaları

[155] Nihad Sâmi Banarlı'nın metni açıklayan ifadeleri için bk. Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar)*, c.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.580-582.

müstehcen ve kabadır; bazı şairler ise hicvi, gördükleri ahlaksızlıkları düzeltme sopası olarak kullanır, bunu yaparken üslupları iğneleyici, ve hatta acımasız, ancak bayağılıktan uzaktır.

Bâkî ve Emrî gibi şairlerin hiciv veya hicivleşmeleri, rekabet ve kıskançlığın bu literatürü nasıl zenginleştirdiğine örnektir. Ferîdî ile Zâtî gibi şairlerin ise hicivleşmeleri daha çok şakalaşma ve eğlenme niyetlidir. Şairlerin karakterleri ve bulundukları pozisyonlar da bu hicivlerin dinamiğini etkileyen unsurlardandır. Örneğin Bâkî'nin sarayda kazandığı itibar birçok şairin dikkatini üzerine çekmiş ve hasede sebep olmuşken, nükteci şair, hiciv söylemekten oldukça hoşlanmasına rağmen, aleyhinde söylenenlere cevap vermemeyi tercih etmiştir.[156]

Zâtî'nin Letâyif'inde Keşfî, Çakşırcı Şeyhî, Ferîdî, Visâlî, Âhî, Mihrî Hatun, Ferrûhî ile aralarında geçen nükteler sövgü ifadeleri, müstehcen ve kaba kelimeler içerse de aşağılama ve incitmeden ziyade güldürme maksadı taşır. Şairin Amasyalı Mihrî Hatun ve onunla evlenmek isteyen Paşa Çelebi hakkında yazdığı hiciv kıtası buna güzel bir örnektir. Bu kıt'ada Zâtî, hem Mihrî Hatun'un bekarlığına hem de Paşa'nın yaşlılığına gönderme yapar. Kıtadaki teşbih bayağı, kaba ve oldukça uygunsuzdur ancak şiiri duyan Mihrî Hatun bozulmak şöyle dursun, oldukça keyiflenir ve "N'olaydı bu kıt'ayı ben dimiş olaydum." şeklinde tepki verir.[157]

Zâtî'nin hicivleri, bazen irticalen söylenen, zeka ürünü teşbihler, tevriyeler, telmihler ve benzeri edebî sanatlar üzerine kuruludur. Ancak hicivleri ince bir mana taşımayan, güzellik ve zeka parıltısından uzak, hoşlanma yerine iğrenme veya düşmanlık duyguları oluşturan heccavlar da vardır. Mâşîzâde Derviş Fikrî'nin hicivleri buna örnektir. Şairin Kireççizâde hakkında yazdığı hiciv incelendiğinde bunun galiz küfürlerden ibaret olduğu görülür.[158] Âşık Çelebi Sânî hakkında "Hezlde ʿUbeyd-i Zākānī'ye ḳuşum dimez, Beyāżī ḫod yanında ne rū-siyāhdur. Hicvde el-ḥāṣıl maḳūle-i neʿūzü billāhdur.", Peykî hakkında ise "Hicv ü hezlde ḫod Allāh ṣaḳlasun yanına yöresine uġramalı degüdür." der.[159]

---

[156] Nihad Sâmi Banarlı, *age*, s.578, 585.

[157] Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi", s.38.

[158] bk. Âşık Çelebi, *age*, s.530.

[159] Âşık Çelebi, *age*, s.592, 194.

Yüzyılın bir diğer önemli hiciv yazarı ise Gazâlî'dir. Şairin *Dâfiu'l-gumûm ve râfiu'l-hümûm* isimli eseri oldukça kaba şakalar, müstehcen sahneler ve argo içermektedir. Latîfî, şair hakkında letayifi "galîz ü fâhiş fahşiyyât ve fevâhiş ü hezliyyât"tan olduğu için insanın dinlemekten kaçınacağını söyler. Ayrıca yazar, şairin kitabı Sultan Korkud'a arz edildiğinde "ol mertebe fâhiş fahşiyyâta" rıza göstermeyerek kitabı yaktırdığı ve kendisini boğma emri verdiği rivayetini aktarır.[160] Rivayetin, doğru olmasa bile, tezkirede yer alması, fahşiyyat derecesinde olan hicivlerin kabul görülemediğini gösterir.

Latîfî'ye göre Edirneli Sâgarî "üslûb-ı hicvi tamâm itmişdür." Ancak hezeliyyatı bol olan şairin hüsniyyatı nadirdir. Şairin Ayşî isimli bir şairi hicvettiği divanı vardır ve Necâtî'nin pek çok gazelini de tezyif etmiştir. Yine Latîfî, onunla Refîkî mahlaslı bir şair arasında geçen mutayebeyi tezkiresine ekler. Refîkî, Edirne'yi kötüleyen bir terci-i bend söyler ve Edirneli şairler buna hiciv ve hezel içerikli pek çok kıta ve rubai ile cevap verirler. İçlerinden en çok takdir gören ise Sâgarî'nin şiiri olur.[161]

Şairlerin hicivle uğraşmalarının bir diğer sebebi ise hicvin rağbet gördüğü yerler olmasıdır. Mürettep divanı, aruz ilmine ve Farsçaya vukufu olmasına rağmen sözlerinde tatlılık olmayan ve beklediği alakayı görmeyen Safâyî'nin, insanların hiciv ve hezele düşkün olduklarını öğrenip bu sahaya kayması buna güzel bir örnektir.[162]

Hicve olan meyil insanların nefretini kazanmaya ve kin beslenmesine sebep olabilir. Şairler bazen söyledikleri hicivlerle birilerini incitir. İncinen kişilerin makam ve mevki sahibi olmaları durumunda ise başları belaya girer. Galata Caferi denmekle meşhur olan şair Nihâlî, hicvetmeyi adet haline getirdiğinden devrin ileri gelenlerinin nefretini kazanır. Bu isimlerden devlet makamlarına gelenler onu azlederler, şair de uzun bir müddet sürünmek zorunda kalır.[163]

Figânî, bazı kaynaklarda Osmanlı Devleti'nde hiciv yüzünden asılan ilk şair olarak gösterilir. Rivayete göre idamına sebep, Avrupa'dan getirdiği heykelleri İstanbul'daki bahçesine diken İbrahim Paşa hakkında söylediği:

---

[160] Latîfî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, s.389.

[161] Latîfî, *age*, s.260-262.

[162] Latîfî, *age*, s.328-329.

[163] Âşık Çelebi, *age*, s.389-390.

dü ibrâhîm âmed be-dâr-ı cihân
yekî büt şiken şud yekî büt-nişân

beytidir. Âşık Çelebi, bu beytin Figânî'ye ait olmadığını, şairin sadece bir mecliste bu beyitteki dâr kelimesi yerine, büt'ten dolayı, "deyr" gelmesinin daha uygun olacağını belirttiğini söyler.[164] Ancak putları yıkan İbrahim aleyhisselam ile beyitte onun karşısında gösterilen put dikici İbrahim mukayesesi o kadar ağırdır ki, şair, sadaret makamını tahkir suçlamasından ve idam cezasından kurtulamamıştır. İster İbrahim Paşa ister İbrahim Sultan için söylenmiş olsun, bu beyit, hiciv dilinin kabalığa bulaşmadan ne kadar ağır ve ölümcül olabileceğinin delilidir.

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti için, olumsuz sayabileceğimiz siyasî ve iktisadî değişimlerin ve bunlara bağlı olarak sosyal çözülmelerin yaşandığı bir devre olmasına rağmen, edebiyat alanında, farklı konuları ve farklı şiir anlayışlarını içinde barındıran zengin bir dönemdir. Bu dönemde, değişen gündelik hayat ve ahlakî çözülmeler şiirde de kendisine yer bulmuş, hikmet ve nasihat içeren sosyal eleştiriler şiir diliyle ifade edilmiştir. Bu sosyal eleştiriler akla yüzyılın önemli bir üslup hareketi olan Hikem-i Tarz'ı ve onun önde gelen temsilcisi Nâbî'yi getirir. Şair ve takipçileri şiirlerinin merkezine hikmet kavramını taşırken toplumdaki ahlakî değişimleri, çözülmeleri ve yanlışları gösterir.[165] Bu şiirler hicviye olarak adlandırılmaktan çok uzak olsa da dönem ve toplum eleştirisini güçlü bir şekilde yansıtmaları açısından dikkate değerdir.

17. yüzyıl şahıslara yönelik hiciv açısından da önemli bir dönemdir. Zira edebiyatımızda hiciv denince ilk akla gelen ve türün üstadı kabul edilen ismi yetiştirmiştir. Nef'î'nin Sihâm-ı Kazâ'sı derece derece hicivlerden oluşur. Bunlardan bazıları zarif ve nükteli, bazıları ise kaba ve çirkindir. Devrin ileri gelenleri, devlet adamları ve alimlerin yanı sıra Nev'îzâde Atâî, Kafzâde Fâizî, Azmîzâde Mustafa Hâletî, Tıflî, Riyâzî, Mantıkî, Uruszâde, Fırsatî, Ganîzâde Mehmed Nâdirî, Veysî, Derviş Ali ve Mehmed Bâlî gibi sanatçılar da bu hicivlerden nasiplenmişler, ancak sanat çevresinden seçilen isimler

[164] Âşık Çelebi, *age*, s.523.

[165] Mine Mengi'nin Nâbî'nin hayat anlayışı ve edebî kişiliğini içinde bulunduğu toplumun özellikleriyle birlikte değerlendirdiği yazısı için bk. Mine Mengi, "Çağının İnsanı Olarak Nâbî", *Ömer Asım Aksoy Armağanı* içinde, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s.177-184.

genellikle küfür ve müstehcen hicivlerden uzak tutulmuşlardır. Nef'î'nin Tahir Efendi ve Şeyhülislam Yahya ile hicivleşmeleri ise zarif hicivler arasında gösterilebilir.

Nef'î'nin hayatı, şahsiyeti, hiciv yolculuğu ve aldığı tepkiler hiciv tarihimiz açısından oldukça kayda değerdir. Sihâm-ı Kazâ'nın yanı sıra şairin Dîvân'ı[166] da bu konuda yol göstericidir. Söylediği şiirlerle tepki toplayan şairin hicvetmesi Sultan Murad tarafından yasaklanır. Bunun üzerine padişaha sunduğu kasidesinde Nef'î de şu mısralara yer verir:

> bugünden ahdim olsun kimseyi hicv etmeyem illâ
> vereydin ger icâzet hicv ederdim baht-ı nâsâzı
>
> beni dûr etti zîrâ dergeh-i devlet-penâhından
> nice hicv etmeyim bir öyle gaddâr u çependâzı (ND/ K.22)

Hiciv, heccavın kişiliğinin öyle ayrılmaz bir parçasıdır ki kimseyi hicvedemediğinde şair, bahtını hicveder ve bunu yaparken de yine hicvedememekten yakınır. Ona göre padişahın huzurundan ayrılmak zorunda kalışı kendi dilinden değil, bahtının gaddarlığından kaynaklıdır. Dîvân'ında "iderüm düşmânı bir nokta ile şöhre-i âm" (ND/ K.50) diyerek kötüleme ve yerme kabiliyetiyle kendisini metheden şairin bu hiciv alışkanlığından babası bile kurtulamamıştır. Nitekim işte bu tabiat ve kötü alışkanlığı kendisine birçok düşman toplamış ve en nihayetinde ölümüne sebep olmuştur. Şairin öldürülme ihtimaline rağmen hicivden vazgeçmeyeceği ise kendi beyanıdır: [167]

> saŋa şetm eylemek olursa eger ḳatle sebeb
> ḳatl-i ʿām eyle hemān ṭurma dem-ā-dem a köpek (K 3/18)

Edebiyat tarihlerinde sıklıkla kullanılan ve padişahın Nef'î'ye karşı olumsuz tavır almasına sebep olarak gösterilen meşhur bir rivayet vardır. 1039 senesinde, yağmurlu ve şimşekli bir günde, Sultan Murad Han Beşiktaş'ta Sultan Ahmed Han Kasrı'nda oturup Nef'î'nin hiciv mecmuasını tutarken meclis-i hümayunun yakınına bir yıldırım düşer. Enderun ağaları yere kapaklanırlar ve meclistekileri büyük bir korku kaplar. Oradakiler bunu hicivlerin uğursuzluğu sayar, çok sinirlenen padişah da Nef'î'yi azarlar ve onu hiciv yazmaya tövbe ettirir. Bu olay üzerine devrin zariflerinden biri şu beyti söyler:

---

[166] Şairin Dîvân'ından alınan beyitler için bk. Nefî Ömer Efendi, *Nefî Dîvânı*, haz. Metin Akkuş, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018. Beyitlerde bu divan ND kısaltmasıyla gösterilmiştir.

[167] Nef'î, *Sihâm-ı Kaza Eleştirel Basım*, haz. Furkan Öztürk, DBY Yayınları, İstanbul 2020, s.97.

gökden nazîre indi sihâm-ı kazâsına
nef'î diliyle uğradı hakkın belâsına

Naîmâ bu olaydan sonra Nef'î'nin bir şekilde tekrar padişahın iltifatını kazandığını ama sonradan dayanamayıp Bayram Paşa'yı hicvedince katline izin verildiğini aktarır. Tarihçiye göre "ân şâ'ir-i heycâ-gû ki nâmı ôst Nef'î/ katleş be-çâr mezheb vâcib çü katl-i ef'î" mefhumunca katli engerek yılanı gibi dört mezhepte de caiz olan Nef'î'nin ölümünden sonra asrın ulema ve uzeması, bilhassa da şairin dilinden çeken devrin ileri gelenleri, Bayram Paşa'ya çokça dua ederler.[168]

Nef'î'nin şiirleri hem döneminde hem sonrasında oldukça tartışma konusu olmuştur. Her dönemde farklı ahlak ve şiir anlayışları çerçevesinde değerlendirilegelen bu hiciv külliyatı kimi zaman görmezden gelinmiş, kimi zaman kıymetten düşürülmüş, bazen takdir alırken bazen de en ağır eleştirilere maruz kalmıştır.[169]

Bu yüzyılda hiciv ve hezelleriyle öne çıkan diğer şairler ise Kaf-zâde Fâizî, Nev'î-zâde Atâyî, Vahdetî, Ganî-zâde Nâdirî, Veysî, Mantıkî, Riyâzî, Fehîm, Hevâyî, Küfrî-i Bahâyî, Tarzî, Tıflî olarak sıralanabilir. Bunlar arasında Küfrî-i Bahâyî'nin hiciv literatüründe özel bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.

"Ṭabʿı hecv ü tezyîfe ve her şeyʾi şifâyla taʿrîfe māʾil olmaġın Küfrî laḳabıyla mülaḳḳab"[170] olan Bahâyî, hezliyyatındaki şiirlerini hemen hemen baştan sona gayriahlakî ve küfürlü ifadelerle doldurmuştur. Özellikle meşhur mütekerrir müseddesindeki tekrar eden "bize mülhid diyenün kendüde îmân olsa/ dahl iden dînimüze bâri müselmân olsa" mısraları darbımesel haline gelmiştir.[171]

17. yüzyılda dikkate değer bir diğer heccav ise Güftî'dir. Teşrîfâtü'ş-Şu'arâ isimli manzum tezkiresinde Güftî, çağdaşı şairlerle beraber kendisine de yer vermiş, kullandığı alaycı ve suçlamalı dille ele aldığı şairleri hicvetmiştir. Şahsî hicivlere ilaveten devrinden ve talihinden şikayetlerini de sürekli dile getiren şairin eserinde pek çok kaba ifadeye ve

---

[168] Na'îmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli, c.III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.799-800.

[169] bk. Furkan Öztürk, "Sunuş", *Sihâm-ı Kaza Eleştirel Basım* içinde.

[170] Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rıza, *Rıza Tezkiresi*, haz. Gencay Zavotçu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s.72.

[171] Ramazan Ekinci, "Türk Hiciv Edebiyatının Sıradışı Bir Şairi: Küfrî-i Bahâyî Ve Eserlerinden Örnekler", *Türkiyat Mecmuası,* c.24/Güz, (2014), s.45-46.

küfre başvurduğunu görürüz. Kendisini dahi telaşlı ve tiryaki bir züğürt olarak gösteren ve hicvetmekten çekinmeyen şairin hicve olan meylinde ve bu psikolojisinde sürekli mahrumiyet içinde geçen hayatının etkisi olduğunu söyleyebiliriz.[172]

18. yüzyılda genellikle Nâbî tarzı şiire meyil gösteren Koca Ragıp Paşa, Haşmet ve Fıtnat Hanım üçlüsü arasında geçen latifeler meşhurdur. Letâif mecmualarında da yer alan bu latifeler halk arasında da yayılmış, daha sonradan bazı yeni latifeler de şairlere mal edilmiştir.[173] Nükteci ve zarif tabiatlı paşa, meclisini sanatkârlar ve ilim adamlarıyla süslemişti. Bu meclislerde hoş sohbetlerle beraber atışmalar da oluyor, bu atışmaların şiddeti bazen pervasız hicivlere varabiliyordu. Nitekim Haşmet böyle hicivleri yüzünden bir süre sonra önce Bursa'ya, daha sonra ise Rodos'a sürülür. Sürgünün ardından sadrazam Ragıp Paşa'nın padişahtan Haşmet'in affı için ricada bulunduğu ancak padişahın bunu kabul etmeyip "Müdebbir-i devletimin böyle bir müfsid musâhibi olmak ayıptır." dediği rivayet edilir.[174] Gerçekten de Haşmet'in hicivleri oldukça ağır, müstehcen ve kabadır.

Latifeci ve şakacı yönüyle tanınan bir yazarımız da Ebubekir Kânî'dir. Yazdığı mektuplarda mizah ve bilhassa hiciv yönünü gösteren sanatçı, özellikle taassupla ilgili davranışları ve toplumun manevi hayatında gördüğü bozukluğu eleştirmiş, bu eleştirilerin bir kısmını belli şahıslara yöneltirken çoğunun hedefini doğrudan vermemiştir. Hicivlerin yazıldığı kişilerin sadece ima edilmesi ve doğrudan isimlerinin verilmemesi yazarın üslubunun yer yer oldukça ağırlaşmasından kaynaklı olmalıdır.[175] Mektuplar arasında Hirrename adıyla tanınan metin, kedilerin maceralarını kediler şahına anlatmasına dayanır. Münşeat tarzındaki metin, çağının örflerini, sosyal hayatını ve düzenin aksaklıklarını ele alan başarılı bir eleştiri örneğidir.

Edebiyatımızda "hezliyyât" başlığıyla ele alınan eserlerde mizah ve hiciv bir aradadır. Türün son meşhur örneklerinden biri de Sürûrî'nin bu vadideki eseridir.[176] Eserde

---

[172] Kaşif Yılmaz, "Güftî" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.14, (1996), s.219.

[173] bk. Hüseyin Nihal Atsız, "Koca Ragıb Paşa, Haşmet ve Fitnat Hanım Arasında Şakalar", *Çınaraltı*, c.I/3, (1941).

[174] M. Orhan Okay, "Haşmet" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, (1997), s.423.

[175] H. Dilek Batislam, *Kânî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı*, (Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 1997, s.56-65.

[176] Metin için bk. Elif Ayan, *Sürūrī ve Hezliyyāt'ı (İnceleme- Tenkitli Metin- Sözlük)*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002. Sürûrî Hezliyyât'ında Hevâyî mahlasını kullanmıştır. Şairin Hicivler Mecmuası'nda yer alan şiirlerinin numaraları için bk. "Mecmuada Yer Alan Şiirler ve Şairleri" bölümü.

müstehcen sahnelerin yer aldığı şiirlerin yanı sıra, Sünbülzâde Vehbî, Ref'î-i Kâlâyî, Ref'î-i Amidî ve Aynî gibi isimlere yazılan hicivler vardır. Bu hicivler kötü ve aşağılayıcı kelimelerle dolu olmasına rağmen şairlerin devam eden arkadaşlığı bunların şakalaşma amaçlı olduğunu gösterir. Sürûrî ile hakkında en çok hiciv söylediği eğlenceye düşkün ve hafif meşrep yapıdaki Vehbî'nin karakterleri, hicvin kimler tarafından hangi ortamlarda meşru görülebileceğini ortaya koyar. Sürûrî'nin hicivlerinin galizliği Nef'î'ninkilerden aşağı kalmasa da hicivlerin söylendiği bağlam, onları incitici ve onur kırıcı olmaktan çıkarıp eğlence aracı yapmıştır.[177]

19. yüzyılın sonlarına kadar eski tarzda hiciv geleneğini devam ettiren birçok şair sayılabilir. Tüm nasihatlere rağmen devrin ileri gelenlerini hicivleriyle rahatsız etmeye devam eden Koniçeli Mûsâ Kâzım Paşa, hazırcevaplığı ve nüktedanlığıyla tanınan Kanlıcalı Nihad Bey, hoşsohbet bir yapısı olan Manastırlı Nâilî, gazeteci Lastik Said Bey, Tanzimat'tan sonra da eski şiiri devam ettiren Adanalı Hayret bu isimlerden bazılarıdır. Hersekli Ârif Hikmet'in, Nâmık Kemal'in, Şinâsi'nin şiir ve eleştirilerinde de sosyal ve siyasî hicivlere rastlarız. Özellikle II. Abdülhamid döneminde bu siyasî hicivlerin arttığını ve çeşitlendiğini görürüz. 19. ve 20. yüzyılda hiciv veya hiciv içerikli eserler dönemin siyasî kavgalarıyla beraber edebî çatışmalarını da yansıtır.

Türk edebiyatında hicvin en önemli isimlerinden biri de Ziyâ Paşa'dır. Şair, Zafername isimli eseriyle, gelenekle yeniliğin birleştiği bir dönemde, geleneksel hicivde yenilikler yapmıştır. Methiye görünümündeki bu hiciv, ince bir alayla Âlî Paşa'yı yerden yere vurar. Eser, pek çok edebiyat araştırmacısı tarafından, geleneksel hicvin sövme odaklı hicvetme dilinden kurtularak, Batı'daki örnekleri gibi, ironik bir üslupla yermesi yönüyle takdir görmüştür. Hatta Orhan Okay Zafername Şerhi'nin "Türk edebiyatında Şeyhî'nin

---

[177] Şair, "muḍḥikāt-ı sürūrī-i hezzāl" diye isimlendirdiği eserinin yazılış gayesini şu beyitlerle ifade eder:

ḫame kim ėtdi s̱ebt-i hezliyyāt
mündericdir leṭāʾifinde ḫayāl

ḫaṣmı giryān edip eḥibbāya
ḫānde-fermā olur bu turfe maḳāl

Elif Ayan, *age,* s. 20-21. Ebuzziyâ Tevfik, Sürûrî'nin her ne kadar başkalarını eğlendirse de yazdıklarının esasında "mizâha olan inhimâkine maglûben hep kendi zevki, keyfi için" olduğunu belirtir. Ebuzziyâ Tevfik, *Sürûrî-i Müverrih*, Matbaa-i Ebu'z-Ziyâ, İstanbul 1305 [m.1887-88], s.11.

Harnâme'sinden sonra hem mahareti hem de zarafeti muhafaza ederek yazılmış ilk edebî hiciv örneği" olduğunu belirtir.[178]

Eşref sosyal eleştiriyi canlı ve neşeli bir mizahla harmanlayan, kaba ve komiği bir arada kullanan şairler arasındadır.[179] Şairin oldukça meşhur "eylemem ölsem de kizbi ihtiyâr/ doğruyu söyler gezer bir şairim/ bir güzel mazmûn bulunca eşrafâ/ kendimi hicveylemezsem kâfirim" mısraları sadece kendi duruşunu değil, hezl ü hicve mayil olan şairlerin genel tavrını da göstermesi açısından önemlidir. İlhamını Nef'î'den alan bu mısralar, heccavların hiciv motivasyonlarını da açığa vurur. Şairin aynı kıta içinde hem doğruyu söylemekle hem hiciv için güzel bir mazmun yakalasa kendisini dahi hicvetmekten çekinmemekle övünmesi bu üslubun ahlakî ve estetik yönlerini bir arada ortaya koyar.

Son dönem mizah ve hiciv şairlerinden Halil Nihat Boztepe, sosyal tenkitle alayı birleştirdiği hiciv eserinin ismini Nef'î'den ilhamla koyar. Cenap Şahabettin yazarın kitabını değerlendirirken bu iki eseri şöyle karşılaştırır:

> "Siham-ı İlham, üzerinden üç asır rendesi geçmiş bir Siham-ı Kaza'dır. Nef'î'nin hicvi perde-bîrûn, anîf, asabî ve safradan daha acı ve kızgın bir mızrak gibi yakıcıdır. Mızraklarında zehr-âlûd ve ateşnâk bir kuvve-i câriha hissolunur. (…) Halbuki Halil Nihat'ın hicvi şampanya gibi hafif ve latîftir, ara sıra biraz sert köpürür; ama hiçbir zaman başa vurmaz. Çok kere şair sizi okşuyor mu yoksa çimdikliyor mu, tamamiyle kestiremezsiniz. Söylemek istediğini daima nâ-puhte bir vuzuh ile ortaya atmaz. Zevkinde selâbet kadar isabet vardır."[180]

Bu değerlendirme aslında edebiyatımızda hiciv üslubunun farklılaşmasını anlatır. Nitekim bu fark ilerleyen zamanlarda kendisini daha da fazla hissettirecektir.

Şair Eşref'ten etkilenen Neyzen Tevfik bu türün son büyük temsilcisi sayılabilir.[181] Neyzen'in alaycı ve dünyaya değer vermeyen tabiatı açık saçık ve kaba saba ifadelerle şiirlerine de yansımıştır. Bununla beraber bu ifadelerdeki zeka pırıltıları, güldürü unsurları ve adaletten yana tavır, şairi, geniş halk kitlelerince sevdirmiştir.

---

[178] M.Orhan Okay, "Hiciv/ Yeni Türk Edebiyatı" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, s.453.

[179] Şair hakkında daha detaylı bilgi için bk. Şerife Çağın, *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*, Dergah Yayınları, İstanbul 2007.

[180] Cenap Şahabettin, "Yeni Kitaplar: Siham-ı İlham, Kara Kitap", *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri-4 Eser Tanıtma ve Önsözler (1860-1923)* içinde, haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, Dergah Yayınları, İstanbul 2011, s.676.

[181] Şair hakkında daha detaylı bilgi için bk. Hilmi Yücebaş, *Neyzen Tevfik: Hayatı, Hatıraları, Şiirleri*, Gül Matbaası, İstanbul 1978.

Yeni hayat tarzı hicvi ve hicvedilen tipleri de değiştirir. Bu dönemdeki eski-yeni, alaturka-alafranga karşıtlıkları, Batılılaşma düşüncesi, rejim üzerinden dönen tartışmalar ve siyasî çalkantılar, edebiyatı ve edebiyatın hayatla oldukça iç içe olan bu türünü oldukça etkiler. Edebiyatımıza giren yeni türlerle beraber hiciv de farklı türlerde kendisini gösterir. Özetle Tanzimat sonrasında roman tiplemelerinden karikatürlere pek çok alanda alay, karalama ve eleştiri birleşmiş, yeni tiplerin yeni kusurları yeni edebi türlerle hicvedilmeye başlanmıştır diyebiliriz. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında ise hiciv, konusunu daha çok siyasî ve sosyal meselelerden alırken üsluben de kabalık ve müstehcenlikten uzaklaşmıştır.

2. BÖLÜM: HİCİVLER MECMUASI

Bu bölümdeki amacımız elimizdeki mecmuayı fizikî nitelik ve içindeki metinleri içerik ve bağlamı yönüyle değerlendirerek Hicivler Mecmuası'nın detaylı bir incelemesini yapmaktır. Bu inceleme hem hiciv hem mecmua çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Bu bölüm hiciv genelinde değindiğimiz konuları mecmuamız üzerinde görmeyi hedefler.

2.1. Nüsha Tavsifi

Çalışmamızın konusu olan mecmua, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Manzum 558 numarada kayıtlıdır. Eser kütüphane kaydında "Hicivler Mecmu'ası" başlığıyla yer alır. "Seçme Gazeller ve Hicivler Mecmuası" olarak da bilinir.[182]

Mecmua cildi, mukavva zemin üstü yaldız zencirekli kahverengi deridir. 237x165, 192x109 mm ölçülerinde olan yazmada sarı, kalın, aharlı, su yollu, filigranlı, Avrupa kâğıt kullanılmıştır.[183]

Varak sayısı 43 olan mecmuanın 15a sayfası ile 36b'den sonraki 13 sayfası boş bırakılmıştır. Eserin zahriyesinde 3, son şiirin yer aldığı 36b sayfasında da bir adet mühür bulunmaktadır:

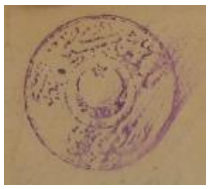 (1a) 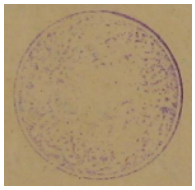 (1a) 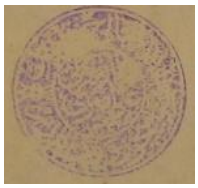 (1a) (36b)

Mecmuada cetvel veya herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Oldukça sade olan eser, okunaklı bir ta'lik hatla yazılmıştır. Çift sütun ve 19 satır halinde siyah mürekkeple yazılan eserde başlıkların çoğu için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Ayrıca bazı mahlaslar kırmızıyla yazılmış veya üzerine konulan kırmızı çizgiyle belirtilmiştir.[184] Hakkı Bey'in Vakanüvis Sami Bey hakkında yazdığı hicviyede "nâmı Sâmî" kısmı kırmızı renkte ve ters bir şekilde yazılmıştır. Mecmuanın 8b sayfasında yer alan Fennî

[182] Bu mecmua hakkında yapılmış bir çalışma için: Nuray Çalışkan, XIX. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, c.2/1, (2018).

[183] Mecmua hakkındaki bu bilgiler için kütüphane kaydından faydalanılmıştır.

[184] [10a], [20a], [36a]

Efendi Sahilnamesi'nde de yer isimlerinin üstü surh ile çizilmiştir. Eserde bazı tarihler[185] kırmızıyla belirtilirken 34a sayfasının derkenarında yer alan tarih müfredinin tamamı kırmızıyla yazılmıştır. Varakların "a" yüzünün sol üst köşesinde sonradan kurşun kalemle eklenen sayılarla numaralandırma yapılmıştır. Kağıdın en köşesinde ise Arap rakamlarıyla sayfa numaraları belirtilmiştir.

Eserde herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır. Ancak Ziyâ Paşa'nın Zafername'si aynıyla verilmeden evvel yapılan şu açıklama mecmuanın İzmit Mutasarrıfı Fâzıl Paşa tarafından yazıldığını düşündürtebilir: [186]

> "meşreb-i lāubālīyānesi sebebiyle mābeyn-i hümāyun kitābetinden maṭrūd şāʿir żiyā begiŋ defʿa-i sāniye olaraḳ ḳıbrıs mutaṣarrıflıġına icrā-yı meʾmūriyetinde maḥall-i meʾmūriyetine gitmeyüp muḳteżā-yı kibr ü naḫveti parise firār eylediği ḥīnde yazmış olduġum ḳıtʿadan üzerime infiʿāl ile ḥaḳḳımda iftirā olaraḳ ẕāt-ı ḥażret-i ṣad[ā]ret-penāhīyi hicvi mutażammın neşr eylediği hezl ḳasīdesidir" (HM/26a)

Bundan sonra bu sahte eseri aynıyla vereceğini kaydeden yazar, Zafernâme'nin başlığında Fâzıl Paşa tarafından yazıldığını belirtmeden önce de -hâşâ- ifadesini kullanır.

Eserin yazılış tarihi hakkında da net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak mecmuada yer alan şairler, tarih kıtaları, hicivlerin içeriği gibi verilerden 19. yüzyılın ikinci yarısında derlendiğini söyleyebiliriz. Mecmuanın son sayfalarında yer alan şiirler 1860'ların sonu ile 1870'li yılların başındaki siyasî ve içtimaî olayları konu edinir. Temmet kaydının bulunmaması ve son yaprakların boş olması ise bizlere mecmuanın tamamlanmadığını düşündürebilir.

Başı:

kīse-dār-ı ḥarameyn ėy kekiziŋ bī-ʿārı
be gidi ʿavretini sikdigimiŋ murdārı

Sonu:

cenāb-ı ḥaḳ muʿīni olsun ehl-i dīn ü īmānıŋ
bu ʿālī ümmete cevr ü ihānet artar eksilmez

---

[185] [5b], [36a]

[186] Hikmet Feridun Güven bu sebeple mecmuayı "Fâzıl Paşa Mecmû'ası" diye isimlendirir. bk. *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, s.466. Zafernâme Reddiyesi hakkındaki makalesinde de kaynak olarak kullandığı Hicivler Mecmuası'nı "Fâzıl Paşa'nın kendisi tarafından yazıldığı ifadelerinden anlaşılan" şeklinde tanıtır. bk. Hikmet Feridun Güven, "Fâzıl Paşa'nın Zafer-Nâme Reddiyesi ve Ziyâ Paşa Hakkındaki Kıtaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, c.1/2, (1999), s.173.

2.2. Mecmuada Yer Alan Şiirler ve Şairleri

Mecmuada muhtelif nazım biçimleriyle yazılan 243 adet şiir bulunmaktadır. En çok kullanılan nazım şekli kıta (149 + 19 nazım), daha sonra ise sırasıyla beyit (34 + 2 matla beyti), kaside (15), gazel (15), muhammes (5), mesnevi (1), murabba (1), müseddes (1) ve muaşşerdir (1). Şiirlerin 97'si derkenarlarda yer almaktadır. 1b-13a ile 34a-36b aralığında olan bu şiirlerin nazım biçimi beyit, kıta veya gazeldir. 6, 20, 78, 122, 130, 220, 223, 229, 230, 231 ve 235 numaralı şiirler ise tarih kıtalarıdır.[187]

Şiirlerin derlenmesinde herhangi bir sıra gözetilmemiş, farklı nazım şekillerine ait şiirler karışık olarak verilirken aynı şaire ait şiirler mecmuanın farklı yerlerine dağılmıştır. Bununla beraber birbirine cevap niteliği taşıyan, benzer bir konuda veya aynı şahıs hakkında yazılan şiirlerin peş peşe verildiği yerler de vardır. Mecmuada yer alan şiirlerin varak numaraları, nazım şekilleri, beyit veya bend sayıları, kafiye ve redifleri ile vezinleri *Tablo 2.1*'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1.: Mecmuada yer alan şiirlerin numaraları, varak numarası, nazım şekli, beyit/bend sayısı, kâfiye/redifi ve vezni[188]

Şiir Numarası	Varak Numarası	Nazım Şekli	Beyit/Bend Sayısı	Kâfiye/ Redif	Vezin
1	1b	Kasîde	80 beyit	-arı	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
2	1b derkenar	Kıt'a	2 beyit	-an içün	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
3	1b derkenar	Kıt'a	2 beyit	-ün	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
4	1b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
5	2a derkenar	Gazel	5 beyit	-āsın izmidiŋ	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[187] [3a], [4b], [10b], [21a], [22a], [34a], [35b], [36a]

[188] Tabloda nazım şekli ayrımı sadece biçim özellikleri düşünülerek yapılmıştır. Bu sebeple aa, xa, xa… düzeniyle yazılan şiirler 15 beyitten az olup olmamasına göre gazel veya kaside olarak sınıflandırılmıştır.

6	3a derkenar	Kıt’a	4 beyit	-āmız	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
7	3b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-īd	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
8	3b	Kasîde	31 beyit	-ānı	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
9	3b derkenar	Musarra’ Beyit	1 beyit	-m çeker	mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
10	3b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
11	3b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ār	mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
12	4a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ān	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
13	4a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ldı	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
14	4a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-āsı	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
15	4a derkenar	Musarra’ Beyit	1 beyit	-let	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
16	4a derkenar	Musarra’ Beyit	1 beyit	-araya	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
17	4b	Gazel	5 beyit	-ām oldum	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
18	4b	Mesnevî	10 beyit	-	feʿilātün feʿilātün feʿilün
19	4b	Kasîde	20 beyit	-ān aḫtudur	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
20	4b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-est	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
21	4b derkenar	Nazım	2 beyit	-īb	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
22	4b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-el	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
23	5a derkenar	Gazel	5 beyit	-et ėtmişdir	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

24	5a derkenar	Gazel	5 beyit	-et ėtmişdir	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
25	5a	Kasîde	30 beyit	-asın sikeyim	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
26	6a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-āndan	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
27	6a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-er	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
28	6a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-iri	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
29	6a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-eresi	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
30	6a	Kasîde	22 beyit	-en	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
31	6b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
32	6b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
33	6b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
34	6b derkenar	Kıt'a	2 beyit	-ı	mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
35	6b derkenar	Kıt'a	2 beyit	-ā eylemiş	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
36	6b	Mütekerrir Müseddes	5 bend	-el	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
37	7a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-bi	mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
38	7a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-aʿlidir	mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün
39	7a derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	göt delisi	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
40	7a derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-āsına	mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
41	7a derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
42	7a derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

43	7a	Mütekerrir Muhammes	5 bend	-ānım	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
44	7b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
45	7b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
46	7b derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-ārındadır hikmet	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
47	7b derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-llanırız	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
48	7b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
49	7b derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-āb olmaz	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
50	7b derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
51	7b derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-īrāne siker	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
52	7b	Muhammes (Tahmîs)	5 bend	-āda	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
53	8a derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-idi	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
54	8a derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-rek	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
55	8a derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-ālib geçer	mefāʿilün fāʿilātün mefāʿilün fāʿilün
56	8a derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün
57	8a derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
58	8a derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
59	8a derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	-a	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
60	8a derkenar	Musarra' Beyit	1 beyit	kim	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

61	8a derkenar	Musarra’ Beyit	1 beyit	elek	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
62	8a	Müzdevic Muhammes	5 bend	-āda	(fāʿilātün) feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün (faʿlün)
63	8b	Mesnevi	63 beyit	-	(fāʿilātün) feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün (faʿlün)
64	8b derkenar	Matla Beyti	1 beyit	-en olaydım	mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
65	8b derkenar	Gazel	5 beyit	-en olaydım	mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
66	9a derkenar	Matla Beyti	1 beyit	-ānım diyerek	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
67	9a derkenar	Gazel	5 beyit	-ānım diyerek	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
68	9a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-āc	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
69	9b derkenar	Gazel	7 beyit	-r burun	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
70	10a derkenar	Gazel	7 beyit	-begim	feʿilātün feʿilātün feʿilün
71	10a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-lis	mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
72	10a	Kıt’a	7 beyit	-ānına beŋzer	mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
73	10a	Gazel	5 beyit	-andan	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
74	10b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ib	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
75	10b	Gazel	7 beyit	-ārıŋ	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
76	10b	Kıt’a	7 beyit	-ādsıŋ	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
77	10b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-anlı mıdır	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
78	10b derkenar	Kıt’a	2 beyit	aķlıdır	müstefʿilün müstefʿilün
79	10b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-āc	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

80	11a	Kasîde	36 beyit	-īn	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
81	11a derkenar	Musarra’ Beyit	1 beyit	-iri	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
82	11a derkenar	Musarra’ Beyit	1 beyit	-ān ḳalmadı	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
83	11a derkenar	Nazım	2 beyit	erkān-ı żabṭıyye	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
84	11a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-il	mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
85	11b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ik gibidir	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
86	11b derkenar	Nazım	2 beyit	-ar	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
87	11b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-īni ṣorma	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
88	12a	Kasîde	34 beyit	-ānı sikdik saġaldıḳ	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
89	12a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-āda	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
90	12a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ā	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
91	12a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-oḳ	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
92	12a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-īd	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
93	12b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ānına	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
94	12b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ūd	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
95	12b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-n	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
96	12b derkenar	Nazım	2 beyit	-īn	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
97	12b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-uz	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

98	13a	Kasîde	24 beyit	-eti subḥānallah	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
99	13a derkenar	Kıt'a	2 beyit	ėtdiler	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
100	13a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-ānī	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
101	13a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-āli	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
102	13b	Mütekerrir Muaşşer	5 bend	-eri	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
103	14b	Kıt'a	2 beyit	-ārı	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
104	14b	Kıt'a	2 beyit	-lāh et	mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
105	14b	Kıt'a	2 beyit	-ārını	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
106	14b	Kıt'a	2 beyit	-ānını	mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
107	14b	Kıt'a	2 beyit	-ā	feʿilātün feʿilātün feʿilün
108	15b	Müzdevic Muhammes	13 bend	-ūr	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
109	16b	Kasîde	58 beyit	-ūr	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
110	18a	Mütekerrir Murabbâ	26 bend	-āde ibnelik	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
111	20a	Müfred Beyit	1 beyit	-	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
112	20a	Kıt'a	2 beyit	-īn	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
113	20a	Kıt'a	2 beyit	-ū	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
114	20a	Kıt'a	2 beyit	-er	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
115	20b	Kıt'a	2 beyit	-ārını	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

116	20b	Kıt’a	2 beyit	-āk iken	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
117	20b	Kıt’a	2 beyit	-asıdır	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
118	20b	Kıt’a	15 beyit	-ek bilmez nedir	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
119	21a	Kıt’a	2 beyit	-ayri	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
120	21a	Kıt’a	2 beyit	-i	mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün
121	21a	Kıt’a	2 beyit	-i	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
122	21a	Kıt’a	2 beyit	-et	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
123	21b	Kıt’a	2 beyit	-ād	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
124	21b	Kıt’a	2 beyit	-aŋa	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
125	21b	Kıt’a	2 beyit	-ūr	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
126	21b	Kıt’a	2 beyit	-alara	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
127	21b	Kıt’a	2 beyit	-īk ėtmiş	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
128	21b	Kıt’a	2 beyit	-īriye	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
129	21b	Kıt’a	2 beyit	-ebeci	mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün
130	22a	Kıt’a	2 beyit	-āh	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
131	22a	Kıt’a	2 beyit	-aşı	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
132	22a	Kıt’a	2 beyit	-ād eylemiş	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

133	22a	Kıt’a	2 beyit	-aḳ	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
134	22a	Kıt’a	2 beyit	daḫı	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
135	22a	Kıt’a	2 beyit	-ni	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
136	22b	Kıt’a	2 beyit	-bi	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
137	22b	Musarra’ Beyit	1 beyit	-ŋ	-
138	22b	Kıt’a	2 beyit	-id	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
139	22b	Kıt’a	2 beyit	-ikdi	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
140	22b	Kıt’a	2 beyit	-āh	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
141	22b	Müzdevic Muhammes	5 bend	kuvvedir?	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
142	23a	Gazel	10 beyit	-ūru olmuşdur	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
143	23b	Gazel	5 beyit	-da	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
144	23b	Gazel	11 beyit	-āde	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
145	24a	Kasîde	24 beyit	-āda	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
146	24b	Kıt’a	2 beyit	-ek	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
147	24b	Nazım	2 beyit	-ān-ı żabṭıyye	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
148	24b	Kıt’a	2 beyit	-āc	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
149	25a	Kıt’a	2 beyit	-īd	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
150	25a	Kıt’a	2 beyit	olur inşāa’llāh	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

151	25a	Kıt’a	2 beyit	-ān iseŋ	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
152	25a	Kıt’a	2 beyit	-il köpek	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
153	25a	Kasîde	17 beyit	-aḳ parası yoḳ	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
154	25b	Kıt’a	2 beyit	-ānım	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
155	25b	Kıt’a	2 beyit	-ib	mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün*
156	26a	Kasîde	66 beyit	-āl	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
157	28a	Kasîde	35 beyit	-ir	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
158	29a	Nazım	2 beyit	-a	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
159	29a	Kıt’a	2 beyit	-a	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
160	29a	Kıt’a	2 beyit	-ā	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
161	29a	Kıt’a	2 beyit	-ā	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
162	29b	Kıt’a	2 beyit	-ā	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
163	29b	Nazım	2 beyit	-a	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
164	29b	Kıt’a	2 beyit	-ā	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
165	29b	Nazım	2 beyit	-ā	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
166	29b	Kıt’a	2 beyit	-ā	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
167	29b	Kıt’a	2 beyit	-ā	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

168	29b	Kıt’a	2 beyit	-ā	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
169	30a	Kıt’a	2 beyit	-ikāb	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
170	30a	Kıt’a	2 beyit	-āb	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
171	30a	Kıt’a	2 beyit	-et	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
172	30a	Nazım	2 beyit	-et	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
173	30a	Kıt’a	2 beyit	-et	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
174	30a	Kıt’a	2 beyit	-et	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
175	30b	Kıt’a	2 beyit	-ddet	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
176	30b	Kıt’a	2 beyit	-et	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
177	30b	Kıt’a	2 beyit	-īd	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
178	30b	Kıt’a	2 beyit	-ūd	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
179	30b	Nazım	2 beyit	-ir	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
180	30b	Nazım	2 beyit	-rār	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
181	31a	Kıt’a	2 beyit	-er	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
182	31a	Kıt’a	2 beyit	-ār	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
183	31a	Kıt’a	2 beyit	-ār	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
184	31a	Nazım	2 beyit	-atar	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

185	31a	Kıt’a	2 beyit	-ār	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
186	31a	Kıt’a	2 beyit	kāfir	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
187	31a	Kıt’a	2 beyit	ėrmez	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
188	31b	Kıt’a	2 beyit	-z	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
189	31b	Kıt’a	2 beyit	nās	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
190	31b	Kıt’a	2 beyit	-ldāş	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
191	31b	Kıt’a	2 beyit	-ïrmiş	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
192	31b	Kıt’a	2 beyit	-oḳ	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
193	31b	Kıt’a	2 beyit	-ānıŋ	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
194	32a	Kıt’a	2 beyit	-āl	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
195	32a	Nazım	2 beyit	-āl	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
196	32a	Kıt’a	2 beyit	-al	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
197	32a	Kıt’a	2 beyit	-nām	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
198	32a	Kıt’a	2 beyit	-ām	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
199	32a	Nazım	2 beyit	-ān	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
200	32b	Kıt’a	2 beyit	-ken	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
201	32b	Kıt’a	2 beyit	-ken	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

202	32b	Kıt’a	2 beyit	-ibār iken	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
203	32b	Kıt’a	2 beyit	-sun	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
204	32b	Nazım	2 beyit	-den	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
205	32b	Kıt’a	2 beyit	-īn	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
206	33a	Kıt’a	2 beyit	-rada	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
207	33a	Kıt’a	2 beyit	-isde	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
208	33a	Kıt’a	2 beyit	-etle	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
209	33a	Kıt’a	2 beyit	-āye	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
210	33a	Kıt’a	2 beyit	-ne	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
211	33a	Nazım	2 beyit	-āh	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
212	33b	Kıt’a	2 beyit	-āne	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
213	33b	Kıt’a	2 beyit	-dı	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
214	33b	Kıt’a	2 beyit	-ni	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
215	33b	Kıt’a	2 beyit	-ldaşı	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
216	33b	Kıt’a	2 beyit	-ūdu	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
217	33b	Kıt’a	2 beyit	-li	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
218	34a	Kıt’a	2 beyit	-ahı	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

219	34a	Kıt’a	2 beyit	oldu	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
220	34a	Kıt’a	2 beyit	-ldu	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
221	34a	Kıt’a	2 beyit	-mi	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
222	34a	Kıt’a	2 beyit	-īb eyledim	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
223	34a	Kıt’a	2 beyit	-ādımız	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
224	34a derkenar	Müfred Beyit	1 beyit	-	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
225	34b	Kasîde	29 beyit	-ā-yı aḳsarāy	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
226	35a	Kasîde	31 beyit	-ānıŋ	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
227	35b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-et	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
228	35b derkenar	Kıt’a	2 beyit	aḳdı	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
229	35b derkenar	Kıt’a	2 beyit	-ūr	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
230	35b derkenar	Kıt’a	2 beyit	ezel oldu	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
231	35b derkenar	Kıt’a	2 beyit	açdı	**
232	36a derkenar	Nazım	2 beyit	-let	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
233	36a derkenar	Kıt’a	2 beyit	**	**
234	36a derkenar	Kıt’a	2 beyit	-n	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
235	36a	Kıt’a	2 beyit	-ire	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
236	36a	Gazel	7 beyit	-āli artar eksilmez	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

237	36a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-n	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
238	36a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-n	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
239	36a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-yāyı	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
240	36a derkenar	Nazım	2 beyit	-m	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
241	36a derkenar	Kıt'a	2 beyit	-y	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
242	36b derkenar	Kıt'a	2 beyit	-ceb	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
243	36b	Gazel	11 beyit	-et artar eksilmez	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

Mecmuada yer alan şairlerin büyük bir kısmı 19. yüzyılda yaşamıştır. Dolayısıyla eserde aynı dönemde yaşayan, aynı tarihî olaylara şahitlik eden, aynı yöneticileri gören ve birbirleriyle çıkar çatışması içine giren yahut birbirine arka çıkan şairleri görürüz. Zafernâme'ye karşılık yazdığı kıtalar sebebiyle mecmuada en çok şiiri bulunan şair, Fâzıl Paşa'dır. Şiir sayısında onu Fatîn takip eder. Fatîn'in farklı konularda kıtalarıyla beraber beyti, muhammesi ve Aksaray yangını hakkında yazdığı kasidesi de mecmuada yer almaktadır. Fatîn'in özellikle dönemindeki diğer şairlerle atışmaları ilgi çekicidir.[189]

Derleyenin çağdaşı olmamakla beraber eserlerine yer verilen meşhur hiciv ve hezelciler de vardır. Mecmua, hicivcilik yönünü bilmemize rağmen bu tarzdaki şiirleri kaynaklarda pek yer almayan Haşmet'in 80 beyitlik ağır bir kasidesiyle başlar. Küfürlü üslubu mahlasına da yapışan Bahâyî'nin ve yine hezl-amiz eserleriyle şöhret bulan Hevâyî'nin şiirleri de buna örnektir.

Tamamı derkenarlarda yer alan 2, 3, 4, 22, 79, ve 82 numaralı şiirler "li-münşīihi ʾl-faḳīr" başlığıyla verilmiştir.[190] Mecmuada yer alan şairlerin vefat seneleri ve şiirlerinin numaraları *Tablo 2.2*'de gösterilmiştir.

[189] Bu hicivler "Mecmuanın Üslup ve Muhtevası" bölümünde incelenmiştir.

[190] [1b], [4b], [10b], [11a]

Tablo 2.2.: Mecmuada yer alan şairler, vefat seneleri ve şiir numaraları[191]

Şâir	Vefat Senesi	Şiir Numarası	Varak Numarası
Abdî (Şebinkarahisarlı)	1884	76, 236	10b, 36a
Âlî	1856	243	36b
Abdullâh Paşa (Köprülüzâde)	1735	10	3b
Avnî (Yenişehirli Hüseyin Avnî)	1883	17	4b
Bahâyî (Küfrî)	1660	36, 43, 50, 58, 69	6b, 7a, 7b, 8a, 9b
Cevrî	(1875)	19	4b
Dâvûd Paşa	1851	81	11a
Es'ad Efendi		18	4b
Fatîn	1866	6, 12, 68, 83, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, (126), 127, (132), (138), (147), 155, 225, 235	3a, 4a, 9a, 11a, 15b, 18a, 20a, 20b, 21a, 21b, (22b), (22a) (24b), 25b, 34b, 36a
Fâzıl Paşa	1882	157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224	28a, 29a, 29b, 30a, 30b, 31a, 31b, 32a, 32b, 33a, 33b, 34a

[191] Şiirlerin başlığında şairi belirtilmeyen ve mahlas bulundurmayan şiirler bu tabloda yer almamıştır. Bununla beraber arka arkaya gelen ve üslup ve konu bütünlüğünü devam ettiren şiirlerin aynı şaire ait olduğu varsayılabilir. Örneğin, Güven bu sebeple 8 numaralı kasidenin Haşmet'e ait olduğunu düşündüğünü belirtir: Hikmet Feridun Güven, *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, s.375-376. Mecmuada 20a-25b sayfaları arasında isimsiz verilen şiirlerin birçoğunun Fatîn'e ait olduğunu söyleyebiliriz. Tabloda Fatîn'in olduğu belli olan şiirler parantezle gösterilmiştir.

Fennî	1745	63	8b
Hakkı (İsmail Paşazâde Üsküdarlı Hakkı Bey)	1894	80	11a
Hâmî		52	7b
Haşmet	1768-69	1, (8)	1b, (3b)
Hersekli Ârif Hikmet	1903	13	4a
Hevâyî	1715	5, 65, 67, 70, 142	2a, 8b, 9a, 10a, 23a
İrfân Bey	(19. yy)	20	4b
Kânî El-Mevlevî	1792	73	10a
Kâzım Paşa (Koniçeli Mûsâ Kâzım)	1890	85	11b
Mîralay Kâzım		99	13a
Münîb		84	11a
Nâbî	1712	(44), 64, 66	(7b), 8b, 9a
Nâilî	1876	112	20a
Nâmık Kemal	1888	103, 104, 105, 106	14b
Osmânzâde Tâib	1724	72	10a
Pertev		62	8a
Resîmâ		25	5a
Sâbit		38	7a
Sâmî (Yorganîzâde İsmâil Hakkı)	1912	26, 27	6a
Ziyâ Paşa	1880	109, 123, 156	16b, 21b, 26a

2.3. Mecmuanın Üslup ve Muhtevası

Mecmuadaki şiirlerin tamamına yakını hiciv şiiridir. Bununla beraber hicvetme özelliği taşımayan ancak oldukça müstehcen ifadeler ve tasvirler içeren hezeller de mevcuttur. Hiciv ve hezel unsurlarını bir arada bulunduranlar çoğunlukta olmakla beraber her ikisinin dışında kalan şiirler de vardır. Ancak bunlar sayıca çok azdır.

2.3.1. Şahıs Hicivleri

Hicivler farklı şahıslara, farklı sebep ve amaçlarla ve farklı üsluplarda yazılmıştır. Bunlardan birçoğu ağır ithamlar içerir. Sert bir üslupla yazılan ve edebî niteliği oldukça düşük olan bu tarz hicivlerde yer yer sadece sıralı hakaretler görürüz:

be kekiz ḳaḥpe be meʾbūn bire kāfir pezevenk
be ḳaṭır puşt nedir ḳahḳaha-yi ḫarvārī (HM/2a)

biri arsız edebsiz bī-ḥayā nāmūsı yoḳ ibne
iki yüzlü münāfıḳ bū-leheb-sīret behey zānī (HM/3b)

fācir-i iblīs-sīret maṣdar-ı her-melʿanet
rāyet-ārā-yı ḍalālet reh-nümā-yı ḫāsirīn (HM/11a)

Kırıcı ve yıpratıcı etkisi çok yüksek olan bu tarz hicivler, aşırıya gitmekte ve muhatabını en hassas yerlerden en ağır şekilde vurmakta bir sakınca görmez:

pederiŋ ʿavretini sikdirici bir bezevenk
vālideŋ fāḫişe bir fışḳıcı ḳocaḳarı (HM/2a)

ḳanġı zānīniŋ ʿaceb müzniyyesidir vālidiŋ
ḥükm-i şerʿ-i aḥmed üzre bī-eb u ecdādsıŋ

buldı şöhret ol ḳadar hemşīreŋ imiş ʿavretiŋ
dayısıŋ evlādıŋa hem anaŋa damadsıŋ (HM/10b)

eylemez perdeye muḥtāc anı ifrāṭ-ı zīnā
yüzüne ṭut var ise ʿavretiniŋ şalvārı (HM/14b)

Aşağılama ve sövmenin yoğunlukla kullanıldığı böyle hicivlerde özellikle müstehcen ve cinsellikle ilgili çirkin ifadelere sıkça rastlanır. Fatîn'in Nâilî hakkında yazdığı kıtalardan biri şöyledir:

nāilī-yi zen be-müzd isterse ėtsün güft ü gū
kim siker ol am aġızlı ḳahpeniŋ güftārını

gönderdeydi ḳız ḳarındaşı orospuyı baŋa
sike sike bildirirdim ḳahpeniŋ miḳdārını (HM/20b)

Hiciv şairi için hakaretlerin bir sınırı yoktur. Bu sebeple 29 beyit boyunca "ümmü'l-fesâd ebû'l-fitne hamdu'llâh-ı bî-hayânın ahlâk-ı zemîme-yi livâtasından" bahseden ve muhatabını şeytanla bir tutan hatta ondan daha azgın gösteren şair, kasidesini oldukça yumuşak söylediğini ancak dilerse sözünü çirkefleştirebileceğini belirtir:

aŋa çirkef kelām-ı nā-sezā lāyıḳ idi ammā
velī rıfḳ ile söylendi bu ebyāt-ı ġarībānī

bunuŋla gerçi ıṣlāḥ olmayup eylerse müfsidlik
anıŋ ḥaḳḳında nev-īcād ėdem bir pāre dīvānı (HM/4a)

Kasidenin son beytindeki tehdit, hicvin söyleniş gayesine işaret eder. Hicvin sınır tanımayan saldırgan dili bir silahtan farksızdır ve bütün bu aşağılamalar hicvedilen için büyük bir itibar kaybına sebeptir. Bu nedenle hiciv oklarının hedefi olmaktan kaçınmak, makam ve mevki sahipleri başta olmak üzere, herkes için önemli bir tedbirdir. Şairin kendi ağzından ise şiirinin maksadı, yani bütün bu çirkin ve tehditkâr ifadeleri meşrulaştırma biçimi, muhatabını ıslah etmek, onu yanlışından döndürmektir.

Nâmık Kemal'in, Mehmed Salih Hayrî Efendi için söylediği kıtaların başlıkları sırasıyla te'dîbiyye, terhîbiyye, teşhîriyye ve tahkîriyyedir. (HM/14b) Bu başlıklar yazılan hicivlerin uyarma, terbiye etme, korkutma, kötülüğünü aleme duyurma ve aşağılama gibi amaçları olduğunu gösterir.

Hicvini şahısları ve toplumu düzeltme sopası olarak görenler için kaleminin büyük bir kıymeti vardır. İsmail Paşazade Hakkı Bey, mürtedlik ve kafirlikle suçladığı Vakanüvis Sami hakkında yazdığı hicvini kalemiyle yaptığı büyük bir gaza olarak değerlendirir:

bir ġazā-yi ekber ėtdim tīġ-i ḫāmem ile kim
sūr eder bāġ-ı beḳāda ḥayder-i kerrār-ı dīn (HM/11b)

Hazret-i Hamza'nın ruhunu şad edecek bir gaza ile Peygamber'in intikamını aldığını ve hicvinin bu sebeple mahşer gününde kendisi için af beratı olacağını ümit eden (HM/11b) Hakkı Bey için Peygamber'i tahkir eden bir kişiyi en ağır ifadelerle hicvetmenin elbette bir mahzuru yoktur. Yazdığı hicvin tesirinin farkında olan şair bunu "geçirem zīr-i zemīne tīġ-i hicvümle seni" (HM/11a) mısraıyla dile getirir. Sebebi ister şahsî kinin galebe çalması ister muhatabının gerçekten hak etmesi olsun, şair için hicvinin en genel gerekçesi karşısındakine "haddini bildirmek"tir:

ben seni hicve tenezzül mi ėderdim böyle
n'eyleyem terk ėdemem ḳāʿide-yi eşʿārı

(…)

dėmesünler saŋa ṣarf-ı suḫan ėtdigim çün
ḥaşmetā atdı boḳa bunca dür-i şehvārı

(…)

ḥaddiŋi bildireyim baʿd ez-īn inşāe'llah
bir dem alınca ele kilk-i ter-i seḥḥārı (HM/2a)

Küçültme niyetiyle de olsa değersiz gördükleri biri için şiir yazmaya girişmek aslında şairler için tenezzül edilmeyecek bir iştir. Bu yolda -hiciv üslubunda da takip ettiği- Nef'î'nin ifadesini tekrarlayan Haşmet, "dinle ey kahpe-yi bî-ar u orosbû-zâde" diye sövdüğü kesedara bu sözleri söylemekle bile inciler sarf ettiğini belirtir.

Arada şahsî bir meselenin olduğu beyitlerdeki ifadelerden doğrudan anlaşılan hicivler de vardır. Fatîn'in Raûf Bey'e yazdığı hiciv buna güzel bir örnektir:

n'eyledim bilmem o ḫar-ṭabʿa ki bir cürm ü ḫaṭā
dünki gün ėtdi baŋa biŋ sitem-i bī-pervā
vāḳıʿā hīçbirini ėtmedim ışġā ammā
n'ola şimşīr-i zebānımla ėdersem daʿvā
ėtdi nāmūsumı aḳrān arasında meksūr

şöyle kim tīġ-i zebānı ėdeyim āmāde
vėreyim ḫırmen-i nāmūsını cümle yāda
ḥaddini bildireyim ḥāşılı ol ber-bāda
aŋlasun himmet-i şāʿir ne imiş dünyāda
o daḫı ėtmesün erbāb-ı kemāli menfūr (HM/16a)

Fatîn kendisini akranları arasında küçük düşüren Raûf Bey'i 13 bendlik bir hiciv şiiriyle tahkir eder. Burada şairin incinişini ve benzer bir incitme çabasına giriştiğini görebiliriz. Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de Fatîn'in hicvin saldıran ve yaralayan özelliğine bilhassa parmak basarak şiirin hem sebebini hem amacını oldukça dolaysız bir yolla dile getirmesidir. Şahsî bir intikamın peşine düşen şair, Raûf Bey'e haddini bildirmek, hakaretleriyle onu küçük düşürmek ve dil kılıcının açtığı yaralarla muhatabının namusunu zedelemek istemiştir. Bununla beraber şairler çoğunlukla hicivlerinin şahsî sebeplerini açıkça teşhirden uzak dururlar ve abartılı hakaretlerle genelgeçer kötü vasıfları sıralamayı yeğlerler.

Her ne kadar mübalağa hicvin mayası desek de sıralı hakaretler hicvin güvenilirliğine ve dolayısıyla tesirine gölge düşürür. Bu sebeple şairler sözlerinin yalandan ve kendi kin ve gururlarından uzak olduğunu belirtme ihtiyacı hissedebilir:

iftirā eylemezem kiẕb u yalan söylemezem
ḥaḳḳına söyledigim ifk-i ġurūrdan ʿārī (HM/2b)

Hicvin tesir ve yakıcılığını arttıran bir diğer önemli unsur ise lanet ve bedduadır. Üslubu ağırlaşan pek çok hicivde şairler bu araçları acımasızca kullanır ve çoğunlukla da kapanışı bu unsurlarla yaparlar:

ḥaḳ teʿālā seni ḳahr eylesin ėy kāfir puşt
sebeb olduŋ telef ėtdim bu ḳadar güftārı (HM/3a)

ėy cufūr puşt eb ü ecdādına laʿnet olsun (HM/3b)

nāẓır-ı bed-ḫilḳatiŋ sirḳatde sırdāşı iken
cāhına ėtdi ḫalef siksün köpekler cānına (HM/12b)

maẓhar-ı ḳahr-ı ḫudā ola ṣabāḥ u aḫṣam
olmaya ṭabʿ-ı saḳīmden elem bir dem dūr (HM/18a)

ol daḫi bu yüzden ėtdi dehrde ibḳā-yı nām
yād olunsun ḥaşre dek mānend-i şeyṭān-ı laʿīn (HM/20a)

ḥużūr u rāḥatı hīçbir zamānda görmesün cānı
ebed ḳurtulmasun küfrān-ı niʿmet-i derk ẓulmetinden (HM/32b)

kendü yüzün görmesün şehr-i sitanbul bir daḫı
ḥaşre dek ėtsün diyār-ı frenkde āh u enīn (HM/32b)

ʿibret olsun ḥaşre dek laʿnet olsun cānına (HM/34a)

Hicvetme yollarından biri de muhatabın fizikî özellikleriyle alaydır. Alay, şaka ile takılmanın bir özelliği olduğu gibi terzil ve tahkirin de aracıdır. Dolayısıyla bu tarz hicivlerin şiddetini şairle muhatabı arasındaki ilişki belirler. Küfrî-i Bahayî'nin hezel başlıklı şiirinde muhatabının burnuyla dalga geçmesi eğlence ve alay maksatlı yermeye örnek verilebilir:

ėy fedāyī görmedim hīç burnuna beŋzer burun
şanki olmuş şūretiŋ üstüne kīr-i ḫar burun (HM/9b)

Bu uygunsuz teşbihin yanında Fedâyî'nin burnu diğer beyitlerde de patlıcana, hıyara, kabağa, mantara, lağımcı kazmasına, sapaya, çapaya, zurnaya, neye, boruya, lengere ve daha başka nesnelere benzetilir. Şairin, şeklinden yola çıkarak burnu her beyitte farklı bir

kategorideki nesnelere benzetmesi bu zemmi komikleştirir. Fakat alaylı söyleyişin muhatabını küçük düşürdüğü, canını acıttığı ve bunalttığı durumlar da vardır. Mecmuada "başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik" redifli ibanetname, üslup olarak baktığımızda ben diliyle yazılmış bir ibnelik methiyesidir. (HM/18a) Mizah unsurunu barındırmakla beraber şiirin "vīrāniyeli ḥüseyin pāşā-zāde süleymān begi izʿāc içün" şeklinde verilen başlığından taciz ve rahatsız etme maksadıyla yazıldığı anlaşılır.

Mecmuanın önemli özelliklerinden biri de birbirini hicveden şairlere ve bu tarz hicivleşmelerde iki tarafın da şiirlerine yer vermesidir.[192] Örneğin mecmuanın 20. yaprağı, Nâilî'nin Fatîn'in yazdığı ibanetnâme hakkında:

> bir ibānet-nāme tanẓīm eylemiş miskīn faṭīn
> ḫalḳa-yı meʾbūn olduġun iʿlān ėtmiş āferīn
>
> ol daḫi bu yüzden ėtdi dehrde ibḳā-yı nām
> yād olunsun ḥaşre dek mānend-i şeyṭān-ı laʿīn (HM/20a)

kıtası ile Fatîn'in ona yazdığı hicivlerden oluşur. Cevap kıtalarının üslubu da bu kıtadan aşağı kalmaz. Bu atışmalarda şairlerin "ibnelik" halini paslaştıkları görülür:

> nāʾilī-yi suḫte meʾbūnluġunu ketm eyleyüp
> ḳoca ibne kendi ḥālin baŋa isnād eylemiş
>
> sikdirirken kendini varmış müderris üstüne
> oṭadan ol ʿillet ile anı ibʿād eylemiş (HM/22a)

Şairler arasındaki düşmanlığın önemli bir sebebi ise Fatîn'in tezkiresidir. Kimi şairler tezkirede yer almadıkları kimileri ise yeterince yer almadıkları için tezkire yazarına düşmanlık beslerler.[193] Bu seçicilikte, eleştirildiği gibi, yazarın duygularının ve

---

[192] Zafernâme ve ona yazılan reddiye kıtaları da buna örnek gösterilebilir. bk. "Zafernâme" ve "Zafernâme'ye Reddiyye ve Karşılık" bölümleri.

[193] Kayahan Özgül tezkire yazarı ile döneminin şairleri arasındaki gerilimleri şöyle açıklar: "Şairlerin büyük ekseriyeti, Fatin'in tezkire hazırlamasını "aksâ-yı emel addettiği" terfi hevesine bağlar ve aldığı "rütbe-i râbia"yı hoş görmezler. Bazıları, tezkireye dahil edilmeyişlerini adâvet sebebi veya neticesi sayarlar ki, bunların bir kısmı da doğrudur. Meselâ, Ömer Lûtfi-zâde Azmi Bey, tezkireci olmak emeliyle ricâl-i devlete dalkavukluk ettiği için, Fatin'in hoşlanmadığı isimlerdendir. Hüseyin Paşa-zâde Süleyman Bey hakkında koca bir "ebânet-nâme" yazan Fatin, onu da tezkiresine almayacaktır. (…) Manastırlı Salih Nâili Efendi ise, "ilm-i hatta behresi ve haylice eş'ârı" olduğu dışında hiçbir malûmatın verilmediği biyografisine öfkelenip "ebânet-nâme"ye ağır bir takriz yazar ve aynı ağırlıkta üç kıt'a ile cevabını alır." M. Kayahan Özgül, "Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Klasik Edebiyat Çalışmaları (1839-1922)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.5/9, (2007), s.48 dipnot.

düşmanlığının rolü büyüktür. Bu duyguların başında ise rekabet hissi gelir. Nitekim Fatîn'in Ömer Lütfizâde Azmî Bey hakkında yazdığı kıta şöyledir:

ʿazmī deyü şikem ḳaṭʿ-ı rüteb ėtmek içün
ʿavret ü oġlan ṭaşurdı beglere paşalara

ėtdiler āḫar o ḫar-ṭabʿı küçük teẕkireci
rabbim imdād eylesün maḥkūm olan dānālara (HM/21b)

Tezkiresi hakkında gelen eleştirilere karşı ise şair kendisini şöyle savunur:

yoġiken ḳudreti nīk ü bedi tefrīḳe faṭīn
şuʿarā ḥaḳḳında bir teẕkire tenmīḳ ėtmiş

cühelā zümresini medḥ ü şenā ėtdi deyü
baʿżı memdūḥu vėrüp ḥaḳ anı taṣdīḳ ėtmiş (HM/21b)

Hicivler Mecmuası özelinde dikkat çeken bir diğer durum ise derleyenin Fatîn'in karşılıklarına ağırlık vermesidir. Ayrıca "li-münşīihi ʾl-faḳīr" başlığıyla yer alan kıtalardan biri Fatîn'i hicveden biri hakkındadır:

ḥuḳūḳ-ı hem-civārīye riʿāyet ėtmeyüp aṣlā
faṭīni eyledi nāmūsı yoḳ bir merd-i bed izʿāc (HM/10b)

Hicve karşılık hiciv yazma, belli şahısları hedef alan hicivlerin önemli bir bölümünü oluşturur:

nāʾilī gibi ʿaṣr-ver ṣāʿir-i rūz-āveri
hicve ḳalḳışmış ʿaceb hersekli bir bāṭıl köpek (HM/25a)

Heccavların dilinden kişinin yakınları dahi kurtulamaz. Yorganîzâde Hakkı Sâmî'nin talik hocası Kıbrisîzâde İsmail Hakkı hakkında yazdığı hicivler buna örnektir. (HM/6a) Bu hicivlerde münafıklık ve şeytana bağlı olmak gibi ağır suçlamalar bulunur. Avnî, tezevvüc halini anlattığı şiirinde kendisini hicvetmekten geri durmaz. (HM/ 4b) Mizahî yönü de bulunan bu hicivde evliliğini açık cinsellik ifadeleriyle ve kendisine hakaretlerle anlatan Avnî'nin, hiciv ve hezel uğruna özel hayatını ortaya sermesinde bir sakınca görmemesi düşünmeye değerdir. Özellikle hezel niteliği de olan hicivlerde bu açıklığı çok rahat görürüz.

2.3.2. Makam, Mevki ve Çeşitli Meslek Sahiplerine Yönelik Hiciv

Mecmuada yer alan hicivlerin önemli bir kısmı belli bir makamdaki şahıslara yöneliktir. Şairler özellikle devletin üst kademelerinde görev alan yetkilileri işini iyi yapmamak, cahil olmak, o makama ehil olmamak, halka zulmetmek, devlete zarar vermek gibi suçlamalarla kınarlar:

bir şaḳī rūmuŋ eẕāsı ḫalḳa vėrdi velvele
bī-ḥużūr ėtdi bütün bāy u gedāsın izmidiŋ (HM/2a)

ḳoca ḳāḍī-i islāmbul olursa ol ḳara cāhil
anıŋ ceddi ḳoca bāṭıl idi ṣadr-ı muʿallāda (HM/23b)

umūr-ı şerʿa taʿyīn ėtseler ḥikem bilmez
alınsa meclise ḳadr u meziyyet ḳalmaz aʿżāda (HM/23b)

bu ḥāl ile ḥudūs̲-ı fitneye ol rütbe ḳādir kim
murād eylerse bir demde vėrir dünyāyı ifsāda (HM/24a)

gitdigi yerde ahālīye ne yapdı biliyoruz
ėtdi haccāc gibi ẓulmünü icrā ġādir (HM/28a)

Zulümde Haccac'a, kibirde Firavun ve Nemrud'a benzetilen yöneticiler, idareciler, kadılar ve çeşitli yetkililer, cahillikleri, açgözlülükleri ve ahlaksızlıklarıyla hem halka hem devlete zarar verirler. Bu hicivlerin bir kısmı doğrudan doğruya belli bir şahsa yöneltilirken bir kısmı ise dönemin yöneticilerinin genel bir değerlendirmesini yapar. Ancak her iki durumda da dile getirilen suçlamalar aynıdır:

burnı kibrinden olur süllem-i firʿavne temel
ḫalḳı medhūş ėder naḫveti sübḥāneʾllāh

manṣıbıŋ maʿnā vü imlāsını çoġu bilmez
ehl-i cāhıŋ nedir ol keş̲reti sübḥāneʾllāh

ʿaḳlı sirḳat ile rüşvetde sefāhetde ola
bu ṣıyānet mi ėder devleti sübḥāneʾllāh (HM/13a)

Bu hicivlerin de dereceleri vardır. Özellikle hicvin yöneldiği şahıs belli olduğunda hicvin şiddetinin arttığına ve ithamların ağırlaştığına şahit oluruz. Bu ithamlardan en yaygın olanları kafirliktir:

mūsevī mi ʿīsevī mi put-perest mi bilmeyiz
ṣūreti ḳıbṭīye beŋzer geldi izmirden henūz

nāil oldı iltifāta farmasonlardan pelīd
nāẓır-ı māliyye oldı bugün ol kāfir ṭomuz (HM/12b)

Bu tarz hicivlerde en çok kullanılan hakaret unsurlarından biri de kişinin millliyetiyle alakalıdır:

ermenī mosḳov moġol leh mi ḳazaḳ mıdır ʿaceb
dāḫiliyye nāẓırı oldı o keẕẕāb-ı yezīd (HM/3b)

şimdiki nāẓır-ı māliyye olan menḫūsuŋ
mevlidi rus olıcaḳ kendüsi ʿosmānlı mıdır (HM/10b)

Mecmuada özellikle Keçecizâde Fuad Paşa ile Şirvanîzâde Mehmed Rüşdi Paşa'nın bu yönüyle eleştirildiğini görebiliriz. Fuad Paşa'nın Şam valisi olarak göreve gittiğinde yanına Mehmed Rüşdi Paşa'yı da alması şairi belli olmayan biri tarafından dinsizlik ve pezevenklik gibi ağır ithamlarla şöyle anlatılır:

keçecioġlu ile ėtdi dımaşḳı taḫrīb
vanlı şirvanlılarıŋ meẕheb u dīni ṣorma

dīni yoḳdur teresiŋ eyledi ḳaṣr ile ferāġ
böyle deyyūslarıŋ ʿādet ü āyīni ṣorma (HM/11b)

Makam ve mevki sahiplerine yönelik hicivler arasında doğrudan belli bir kişiye, mübalağalı hakaretler ve iftiralar atarak söylenen ve bu açıdan pek çok şahıs hicviyle ortak özellikler gösterenlerin yanında[194] siyasî ve sosyal hicivlerde söz edilen unsurları o kişi üzerinden işleyen örnekler de vardır. Belli bir makamın kötüye kullanılması yahut şahıslar üzerinden iktisadî durumun ve sosyal hayattaki çözülmelerin işlendiği hicivler böyledir:

ẓuhūr ėtdi bir ibnü'l-ʿalḳamī erkān-ı devletde
hülāgūsuz moġolsuz yıḳdı taḫtın āl-i ʿoṯmānıŋ (HM/35b)

226 numaralı bu hicivde bir yandan başta kafirlik ve zalimlik gibi suçlamalarla yöneticinin şahsına hakaret edilirken bir yandan da devletin kötüye gidişinde, toplumda fısk ve fesadın artmasında, bidatlerin çoğalmasında, kafirlerin devlet kademelerinde rütbelerinin yükselmesinde onun kötü fiillerinin ve zulmünün tesiri olduğu söylenerek toplumdaki aksamaların bir şahıs üzerinden eleştirisi yapılır.

Mecmuanın derlenme zamanı Osmanlı Devleti için karışık bir dönemdir. Devletin bir yandan askerî ve iktisadî darbeler aldığı, bir yandan da çeşitli düzenlemelere gittiği böyle

[194] Abdî'nin Yozgat Valisi Hayreddin Paşa hakkında yazdığı hicviye buna güzel bir örnektir. Daha önce de bahsi geçen bu şiirde Hayreddin Paşa'nın ve ailesinin şeref ve namusunu incitecek çok ağır ifadeler kullanılmıştır. bk. [10b].

bir dönemde yönetici pozisyonundakilerin öfke ve eleştiriden uzak kalabilmesi düşünülemez. Bu sebeple hicivler sadece kişinin işini iyi yapmaması yahut yolsuzlukları üzerinde durmaz, buna ilaveten gidişatın kötülüğünün suçu da belli başlı makamlara yüklenir. Maliye nazırı devleti iflasa sokmuştur, dahiliye ve maliye nazırları mülk-i İslam'ı harabe-zar eden iki laindir, hain-i din ve şeriat olan Mehmed Sadık Paşa (ö.1901)[195] maliyedeyken devletin hazinesini bitirdiği gibi evkaf nazırı olduğunda da vakıfları tarumar edecektir.[196] Devletin kötüye giden ahvali ve özellikle ekonomik durum hakkında genel bir portre çizen hicivlerde de bu kötüye gidişten sorumlu tutulan herkes payını alır:

> yėdi içdi içine ṣıçdı kibār-ı devlet
> o boḳı şimdi temīzler bu zavāllı millet (HM/4a)

Bununla beraber mecmuada devletin en başındaki isimlerin bu ağır hicivlere maruz kalmadığını görürüz. Koniçeli Musa Kazım'ın padişaha hitaben yazdığı:

> pādişāhım naẓar ėt ḥāline ʿaskerleriniŋ
> s̲evb-i ṣad-pāre ile her biri keklik gibidir
>
> ne iṭāʿatde tekāsül ne maʿāṣ u taʿyīn
> ser-be-ser cümlesi efrād-ı melāik gibidir (HM/11b)

mısraları şikayet sınırlarını çok aşmaz, sadece mübalağa sanatıyla teşbih yaparak durum tasviri sunar.[197] Bu durum hicivlerin muhatabının da önemli olduğunu ve mecmuanın derleyeninin bazı makamlar için üslup yönünden aşırılığa kaçan hicivlerden uzak durduğunu da gösterebilir.

---

[195] Güven 92 numaralı şiirde hicvedilen kişinin İzmirli Salih Paşa olduğunu söyler. bk. Hikmet Feridun Güven, *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, s.176. Ancak 91 numaralı hicivde "ḳanġı ḫınzīr ḳodı kāfiriŋ ismin ṣādıḳ" diye bahsedilen maliye nazırı ve hemen akabindeki şiirde de maliye nazırlığından evkaf nazırlığına geçtiği söylenen kişi büyük ihtimalle Mehmed Sadık Paşa'dır. Bu düşünceye 93 ve 94 numaralı şiirlerde yerilen maliye nazırının Aydınlı ve İzmirli diye belirtilmesinin sebep olması muhtemeldir.

[196] [10b], [12a], [12b]. 20 ve 22 numaralı hicivlerde Baltacı hakkında devletin kuvve-i maliyesini kesme suçu vardır. bk. [4b]. Mecmuada 71 numaralı hiciv meclis üyelerinin azaltılmasına dair sevinç bildirirken 74, 91, 93, 94, 95 ve 100 numaralı hicivler maliye nazırı; 7 ve 86 numaralı hicivler dahiliye nazırı; 92 ve 95 numaralı hicivler evkaf nazırı hakkındadır. Bu hicivlerden bazıları aynı kişiyi hedef almaktadır.

[197] Şair bu mısraları 1876 tarihinde başlayan Osmanlı-Karadağ savaşını padişahın emriyle izlemek için orada bulunan görevlinin çektiği fotoğrafın arkasına yazar. bk. Ramazan Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı, Sanatı ve Külliyatı)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.60-61. Burada bu mısralar "pādişāhum naẓar et ḥāline ʿaskerlerinüñ/ s̲evb-i sad-pāre ile sekmede keklik gibidir/ ne iṭāʿatde tekāsül ne māʿāṣ ü taʿyīn/ ṭoġrusı her biri efrād-ı melāʾik gibidür" şekliyle yer alır.

Makam ve mevki sahiplerine yönelik hicivle birlikte değerlendirebileceğimiz meslek hicivlerinde de bazıları doğrudan doğruya mesleğin kendisine yönelik olmakla beraber çoğunlukla o mesleğe mensup bir şahıs hicvedilir.[198] Mecmuamızda da doğrudan belli bir meslek grubuna yöneltilen hicivler çok azdır. Tıp ehline "aldanup ṭabʿ-ı saḳīme olma muḥtāc-ı devā/ ehl-i ṭıbba diḳḳat eyle ṣāḥib-i ʿirfān iseŋ" (HM/25a) şeklinde yapılan ufak gönderme mecmuadaki hicivlerden üsluben ayrı niteliktedir. Bununla beraber zabtiye erkanı hakkında Fatîn'in "belā ender-belādır heyʾet-i erkān-ı żabṭıyye/ sözi ḳoz aŋlar ehl-i dāniş ü erkān-ı żabṭıyye" (HM/11a)[199] diye şikayet etmesi bu grupta değerlendirebileceğimiz hicivlerdendir.

Doğrudan bir şahsa yönelik hicivlerde, yerilen kişinin işini iyi yapmaması veya işiyle alakalı bir konuda yaptığı ahlak dışı eylem ele alınır. Hesap bilmeyen bir muhasebeci diye hicvedilen Nasır, katiplerin maaşını vermemekle suçlanır:

> tedāḫülden maʿāş-ı kātibānı vėrmeyüp nāṣır
> bunuŋla menfaʿat ḥāṣıl ėder zuʿmunca mīrīye (HM/21b)

Yine "cān vėrir gibi vėrir vėrse de küttāba maʿāş" diye cimrilikle itham edilen Râşid için:

> ḳābıżu'l-māl olalı munkabıż oldu rāşid
> ḳābıżu'r-rūḥa muḳārin olur inşāa'llāh (HM/25a)

şeklinde, iştikak sanatıyla süslenmiş ama mana itibariyle ağırlığı hafifletilmemiş bir beyitle beddua edilir.

Müftü Hasan Refet Efendi tavırlarına bakılınca zamanının İmam-ı Azam'ı gibi gözükse de içi dışı bir değildir. Takva ehli gibi durmasına rağmen rüşvet alır ve makamını kötüye kullanır:

> mürāyī-ṭavr taḳvāda imām-ı aʿẓam-ı s̱ānī
> ʿinād u irtişāda dehre mis̱li gelmedi aṣlā (HM/12a)

Mecmuada en çok hicvedilenlerin Bâbıâli'nin çeşitli düzeylerdeki memurları olduğunu söyleyebiliriz. Memurlar arasındaki şahsî kin, düşmanlık, rekabet duygusu ve çeşitli

---

[198] Hikmet Feridun Güven, *age*, s.164.

[199] Mecmuada 147 numaralı hiciv de buna benzerdir. bk. [24b]. Nüansın oldukça küçük olduğu iki şiirin de 13 yapraklık aralıkla mecmuada yer alması şiirlerin derlenişi ve mecmuanın yazılışı hakkında ipucu verir niteliktedir. Benzer bir durum her ikisi de "tekye-i fısḳa devām ėtmiş idi ḫayli zamān" şeklinde başlayan ve menkut harflerle 1285 tarihini veren 122 ve 130 numaralı latife kıtalarında da görülür. bk. [21a], [22a].

kuyruk acıları bu hicivlerin önemli etkenlerindendir. Fatîn[200], hem yazdığı hem kendisine yazılan hicivlerle mecmuada özel bir yere sahiptir. Bunlar arasında nicelik olarak en uzun şiiri Raûf Bey için yazdığı 13 bendlik hicviyesidir:

(…)
var iken cild-i s̲aḳīlinde niçe ʿayb u ḳuṣūr
ḳalfalıḳ nāmı ile oṭaya oldı meʾmūr
kibri var himmeti yoḳ dīv-meniş bir ḳanbūr (HM/15b)

Marifeti, izanı ve hiçbir kemal vasfı olmamasına rağmen Mektûbî odasına kalfa olan kambur Raûf Bey hüner ehline de itibar göstermeyip onları kalemden atıyordur. Esasında hicvedilen bütün bu unsurların yanında Fatîn, açık bir şekilde, hicvin yazılış sebebinin Raûf Bey'in kendisini herkesin içinde küçük düşürmesi olduğunu da söyler. (HM/15b, 16a) Raûf Bey hakkında söylenen diğer kıtalarda da eriştiği makama hayret edilirken fizikî kusuru vurgulanır:

ser ḫalīfe idi çıḳup oṭa-i mektūbīden
oldu mektūbcu vekīli de raʾūf-ı menfūr

ʿaḳıl ėrmez z̲ihin almaz bu ne keyfiyyetdir
refʿ olundu ḫulefānıŋ üzerinden ḳanbūr (HM/21b)

Makamının bu şekilde katiplerin üzerine yükselmesiyle Raûf Bey mağrur olmuştur. Bu sebeple öfkelenen şair "ḳalfa oldunsa vezīr olmadıŋ inṣāf eyle/ ḫulefāya ne ḥaḳāretle baḳarsıŋ alçaḳ" (HM/22a) diyerek onu tedip eder. Raûf Bey hakkında hiciv söyleyenlerden biri de Ziyâ Paşa'dır:

ḳalfalıḳla gelicek oṭa-yı mektūbīye
ḫulefā laʿnet ile ismini ėtdi me̲zkūr

nükte-perdāz-ı germ-pīşe raūf beg kim odur
çarḫ-ı reşk-i der-i iclāli ile kesb-i ġurūr

fitne-perdāz u ḫīle-bāz u füsūn-sāz kim odur
reviş-i es̲ḳaline ḫande sipihr-i ḳanbur (HM/16b)

[200] Mektûbî'deki memuriyetinin Fatîn için önemli bir yeri olduğunu hayat hikayesinden ve divanından biliyoruz. Nitekim Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemi'ndeki memuriyetinden bilinmeyen bir sebeple ayrıldığında oraya geri dönmek için çok çaba sarf etmiş, buna rağmen dönememiştir. Uğur Soldan, *Fatîn Divanı İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2005, s.7. Fatîn odadan çıkarıldığında "çoḳ görüb oṭa-yı mektūbī-i 'ālīde beni/ itdi bu özge melāmetkedeyi cāy-ı baña/ gerçi kim dem idemem ben o maḥall-i pāki/ itdi mezmūm ānı ammā bu gürūh-ı s̲üḳalā" diyerek şikayet etmiş ve oradakileri yermiştir. bk. *age*, s.42-43. Geri dönmek için söylediği beyitlerden biri şöyledir: "yine al oṭa-yı mektūbī-i 'āliye beni/ dest-gīr ol baña ey dāver-i inṣāf-ārā" bk. *age*, s.44.

Hulefâ-yı Mektûbî'den Halîm Bey de bu "kanbura vardığı" için tenkit edilir:

bir zamāndan berü rüsvālıġı başılmış idi
yine meydān-ı rezāletde ḥalīm ṭaş dikdi (HM/22b)

Mektûbî Odası'nda cahilliği, iş bilmezliği ve hüner ehlini kıymetten düşürmesiyle tenkit edilen isimlerden biri de Râşid'dir:

ḳudretiŋ yetmez iken nīk ü bedi tefrīḳe
sen niye daʿvī-yi temyīz ėdersin rāşid

sen mümeyyiz olalı oṭa-i mektūbīde
gevher-i ʿilm ü hüner oldu ser-ā-ser kāsid (HM/22b)

Mecmuanın farklı şiirlerinde katipler kafirlikle, ibnelikle, cahillikle, açgözlülük ve yalancılık gibi ahlakî kusurlarla itham edilerek hicvedilmiştir. Sami Bey hakkında "kātib-i dīvān ėderler kāfiri" (HM/11a), Hakkı hakkında "ḳudemādan bir alay ibne ẓuhūr ėtdi yine" (HM/21a), Bahrî hakkında "bilād-ı ḫamse teklīf olunsa satmaz iken/ ḳażā-yı erbaʿaya oldu ez-ḳażā kātib" (HM/26a) ifadeleri yer alır, Rıza ise enbarda bir tane ot bırakmayıp hepsini kendisi yemiştir. (HM/21a) Saçma bir tarih yazarak cebren caize isteyen Niyâzî hicviye şairine göre yalan söylemekte mahirdir:

murād eyler ise bir laḫẓada yüz biŋ yalan söyler
debīristān-ı kiẕbiŋ ḫᵛāce-i maḳdūru olmuşdur

yalan oḳur yalanı ketb olunmuş görse bir yerde
o ḫar kiẕb u dürūġuŋ ol ḳadar maḥbūru olmuşdur

bilür cehl-i merkeb olduġun daʿvā-yı ʿilm eyler
cehālet ʿāleminde cinsiniŋ maʿẕūru olmuşdur (HM/23b)

Meslek sahiplerine yönelik hicivlere şairler için yazılanlar da eklenebilir. Nitekim hicivleşmelerin çoğu şairler arasında gerçekleşir. Hicivler Mecmuası'ndaki bu atışmaları "Şahıs Hicivleri" bölümünde ele almıştık. Esasında doğrudan bir meslek grubunu değil de o meslek grubuna mensup bir kişiyi hedef alan hicivlerde, hicvin şahsî kin ve düşmanlık gibi besleyici unsurundan üslubuna kadar pek bir fark görülmez. Ancak buna kişinin işiyle alakalı kabiliyetsizlik ve ahlaksızlık suçlamaları da eklenebilir. Bununla beraber şahsî kini doğuran etken, kişinin mesleği veya bulunduğu makamı kötüye kullanmasıyla alakalı da olabilir. Özellikle devletin üst kademelerinde bulunanların hicvinde ise siyasî, iktisadî ve içtimaî hayatın etkileri büyüktür.

2.3.3. Zafernâme

Mecmuada hacim olarak önemli bir yer kaplaması ve niteliği bakımından Zafernâme'nin ayrıca incelenmesi gerekir.

Ziyâ Paşa'nın Zafernâme'si Türk hiciv edebiyatında oldukça önemli ve özel bir yere sahiptir. Eser, kurgulanışı, içeriği ve üslubuyla klasik şiirimizdeki hicivden oldukça farklıdır ve pek çok araştırmacıya göre Türk edebiyatında Batılı anlamda ilk satir örneğidir.[201] Kaside, tahmis ve şerh kısımlarından oluşan Zafernâme'nin bu bölümleri farklı zamanlarda[202] ve farklı kişilerin ağzından yazılmıştır. Uzun bir süre yasaklanan eser ancak 1908'den sonra özgürce basılabilmiş, bununla beraber, döneminde de merak edilmiş, pek çok korsan baskısı yapılmış, okunmuş ve etkili olmuştur.[203]

Zafernâme'nin hedef tahtasındaki esas kişi Sadrazam Âlî Paşa'dır. Eserde, kaleler meselesinde koruma ve idareyi Sırp Beyi'ne bırakarak bu müsamahakâr davranışıyla tepki toplayan ve Girit isyanında da beklenilen başarıyı elde edemeyen Paşa'nın bu başarısızlığı zafer gibi gösterilerek müthiş bir ironi yapılmıştır. Yazar bu meseleden yola çıkarak idarî zayıflıkları, iktisadî olumsuzlukları, içtimaî ve ahlakî bozulmaları da sıralamış ve böylelikle bu işlerden mesul tuttuğu Fuad Paşa ve Mustafa Fâzıl Paşa gibi devlet adamlarını ve bürokratları da hicvetmiştir. Kaside formunda ve methiye üslubunda yazılan ilk bölümü Bosnalı Fâzıl Paşa, "Tahmis" kısmını Türk Hayri ve "Şerh"i ise zaptiye müşiri Hüsnü Paşa ağzından yazan Ziyâ Paşa, edebiyatımızın klasik biçimlerini parodiyle tanıştırmış ve bunu yaparken Âlî Paşa'nın yakın çevresindeki isimleri de aynı hiciv oklarıyla vurma imkanı kazanmıştır.

Galiz ve müstehcen ifadeler içermemekle beraber Zafernâme oldukça ağır bir eserdir. Yenilgiyi zafer, hicvi methiye, bedduayı ise dua dilinde gizleyen ironi ve alay, Paşa'nın

---

[201] "Şurasını da söyleyeyim ki paşa bu üçüzlü hicivde ne kadar zalim olursa olsun eski hicviyelerin müstehcen geleneğinden hemen hemen tamamiyle uzak kalmıştır. Bunu iyice gören Nâmık Kemal ve Hâmid, Ziyâ Paşa'dan bahsederken "Zafernâme"yi bilhassa över ve onun şark hicvinin çenberinden çıktığını söylerler. Hakikatte paşa, bu eseriyle ve öbür hicivleriyle garplı "satyr"i edebiyatımıza getirmiştir." Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988, s.327. Ayrıca bk. Ali Budak, *Ziyâ Paşa'nın İroni ve Parodi Şaheseri Zafernâme: Çağdaş Kuramlarla Bir Satir Analizi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 15. Budak, burada hem Zafernâme'yi doğrudan doğruya satir örneği olarak alır hem de satirin geleneksel yergiyi de içine alan daha kapsayıcı bir tür olduğunu belirtir. Satir türünün belirleyici unsurunun ise toplumsal sorunları eleştirme ve güldürme yönü olduğunu vurgular.

[202] Zafernâme'nin manzum kısmı 1868'te yazılmıştır. Bu kısımlar Londra'da, şerh ise Cenevre'de basılmıştır. bk. Mustafa Apaydın, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziyâ Paşa*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.64-68.

[203] Mustafa Apaydın, *age*, s.69.

devletteki gücüne gücendirici bir üslupla dikkat çekerek isyanlar karşısındaki tavrından Mısır'daki veraset sistemi değişikliğine, maliyedeki işlerinden Islahat Fermanı'na kadar bütün icraatlerini topa tutar:

kendi sulṭān degil ammā ki nice sulṭānı
maḳṣadı üzre ėder bende gibi istiʿmāl

pādişāhıŋ adı vardır yalıŋız dillerde
ẕātıdır taḫt-ı ḥükūmetde ḥaḳīḳī faʿʿāl

(…)

mıṣrda eyledi taġyīr-i verāṯet ḥükmü
ėtdi bir yüzbaşıyı memleketin üzre ḳıral

belġrad ḳalʿasın iḥsān ile ṣırbistana
devletiŋ ḳıldı temāmiyyetini istikmāl

ḳaraṭaġ ḳulelerin yıḳdı ise ḥükmü nola
peşe tevfīḳ-i ḫudā ile ėder ḳalʿ-ı cibāl

rūmdan ermenīden yapdı müşīr ü bālā
eyledi resm-i musāvāt-ı ḥuḳūḳu ikmāl

vėrdi māliyeye tedbīr-i muṣībi bereket
buldu heb sāye-i lüṭfunda cihān vüsʿat-i ḥāl

(…)

ṭutalım cümle umūrunda ḥıyānet etmiş
şu girid ḫıdmetini var mıdır inkāre mecāl (HM/ 26b)

Her ne kadar eserde siyasî, iktisadî ve içtimaî olumsuzluklardan seçilen motifler kullanmışsa da, Ziyâ Paşa'nın hicvinin kaynağı, şahsî anlaşmazlıklar ve istediği devlet kademelerine ulaşamamasında Âlî Paşa'nın rolü olduğuna dair inancın içinde büyüttüğü kindir diyebiliriz.[204] Nitekim Ziyâ Paşa bütün hasımlarını kendisine verdiği zarar ölçüsünde hicvetmiştir.[205] Âlî Paşa'ya karşı da beslediği bu duyguların tesirinden kurtulamamış ve ölümünden sonra Sultan Abdülaziz'e gönderdiği manzum mektupta Avrupa'ya kaçış sebebini Paşa'nın kendisine duyduğu düşmanlığa bağlamıştır:

yalvardım itizâr u tazarrûlar eyledim
asla tagayyür etmedi kîn ü husûmeti

[204] Ziyâ Paşa'nın hayatında Âlî Paşa'nın ve sürgünlerin etkisi için bk. Abdullah Uçman, "Ziyâ Paşa" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.44, (2013), s.475-476.

[205] Mustafa Apaydın, *age*, s. 103. Ayrıca bk. s.77-104.

anca makarr-ı kıbrısa nefyetmek istedi
gördüm ki câna kasd idi mânâda niyyeti

bir başka çâre kalmadı tahlîs-i cân için
terk-i diyâra eyledim âhir azîmeti[206]

Hicivler Mecmuası'nda 66 beyitlik kaside yer alırken tahmis ve şerh kısımları bulunmamaktadır. Ziyâ Paşa'nın kaside şairinin Fâzıl Paşa olduğunu belirten başlığı alınmış ancak "haşa" ifadesiyle bunun yalan olduğu belirtilmiştir:

ẕāt-ı ḥażret-i ṣadāret-penāhīniŋ girid meʾmūriyetlerinde muẓafferiyetlerine dāʾir ḥāṣā izmid mutaṣarrıfı saʿādetlü fāżıl paşa ḥażretleriniŋ naẓm eyledigi ẓafer-nāmedir (HM/ 26b)

Âlî Paşa'nın yakın çevresinde bulunan Fâzıl Paşa, aynı zamanda bir şairdir ve Paşa'nın elde ettiği bir zafer olsaydı bunu kalemiyle kutlayabilecek bir isimdir. Oyun içinde oyun kuran Ziyâ Paşa böylelikle hem Girit'te başarısız olduğunu öne sürerek hem de kendisini yerden yere vuran bir eserin imzasını yakın bir adamına attırarak sadrazama iki darbe birden vurur.[207] Bu darbelerden Fâzıl Paşa da nasibini alır. Paşa'nın kurgudaki yazarlardan biri olarak seçilmesinde ise yine Ziyâ Paşa'nın şahsî kini rol oynamıştır. Şaire göre Fâzıl Paşa'nın İzmit Mutasarrıflığı'nı elde etmesinin sebebi, kendisi Avrupa'ya kaçtığında aleyhinde alaylı bir manzume yazarak bunu Âlî Paşa'ya sunmasıdır.[208] Bu olaya kasidede şöyle gönderme yapılır:

mutaṣarrıflıġa bir ḳıtʿa sebeb olmuş idi
bu ḳaṣīdem beni vālīlige eyler īṣāl (HM/27b)

Mecmuada da Fâzıl Paşa Zafernâme yazarı olarak kendisinin seçilmesinin sebebini, Ziyâ Paşa memuriyetine gitmeyip Paris'e firar eylediğinde onun hakkında yazdığı kıt'adan alınması olarak belirtir. (HM/26a)

Kasideyi bizdeki hiciv edebiyatının temiz bir örneği olarak değerlendiren Tanpınar'a göre "Zafernâme'de düpedüz, düşmanıyla alay eden, onu yıkmak için her vesileden

---

[206] Ziyâ Paşa, *Zafernâme*, haz. Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul bty, s.21.

[207] Ali Budak, *age*, s.25.

[208] Ziyâ Paşa bunu ve Tahmis kısmının kurgusal şairi Hayri Bey'in elde ettiği kazancı Zafernâme Şerhi'nde Hüsnü Paşa'ya şöyle söyletir: "Bu Fâzıl Paşa denilen ahmak Boşnak, Ziyâ Bey'in Avrupa'ya azimeti hengâmında nazm eylediği kıt'a-i malume ile Makam-ı Âli-yi Sadaret-i Uzma'ya ihlasını ilan etmekle İzmit mutasarrıflığına nâil oldu. Hayri dahi, bir işe yaramadığı halde, beşbin kuruş tekâüdiye maaşı ile hanesinde ikâmet[te iken] (…) Ziya Bey ile Kemal Bey ve Suavi Efendi'nin azimetleri için tarih söyleyip isbat-ı müddea-yı intisab eyledi." Ziyâ Paşa, *age*, s.46.

faydalanan, ıslığın kâfi gelmediği yerde tekmeleyen ve ısıran, gülerek "Bakın şuna!.." diye teşhir eden, hattâ hırsını yenemeyince jurnalden bile çekinmeyen bir kavga adamı vardır" ve bu kavga adamı "çok kindar ve zalim bir fırça ile devrinin müşahhas bir tablosunu" ortaya koyar.[209]

Zafernâme'nin kazandığı şöhreti ve tesirini düşündüğümüzde hicvin gayesine ulaştığını söyleyebiliriz. Nitekim hicvi, ahlaksızlığı teşhir ve hakkı müdafaa etmek ve zalimleri korkutmak için bir araç olarak gören Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre "Abdülaziz gibi bir padişaha yerine göre serfürû etmeyen veziri-âlî «Zafernâme»nin beyânât-ı mütehekkimânesine karşı mağlub u mütelâşî kalmışdı."[210] Bu mağlubiyet öyle ağırdır ki bazı edebiyat ve siyaset tarihçilerine göre Zafernâme, Âlî Paşa'ya ölümünü hızlandıran ağır bir darbe vurmuş ve cenazesinde "Nasıl bilirdiniz?" sorusunu cevapsız bıraktıracak kadar aleyhinde bir efkarıumumiye oluşturmuştur.[211]

Ziyâ Paşa'nın bu eseri şahıs veya makam hicvi olarak görülebileceği gibi modern edebiyatımızdaki nezih yerginin başlangıç eserlerinden yahut Batılı anlamda satirin ilk örneklerinden de sayılabilir. Nitekim Zafernâme'nin genel satir tanımını oluşturan (abartılı söylemleri gerçeklik zeminine oturturken güldürücü olabilmek gibi) bütün özellikleri ihtiva ettiğini belirten Ali Budak, eserin edebiyat ürünleri arasındaki yeri için "artık Sürûrî'nin yanı değil, Alexander Pope'un yanıdır" ifadelerini kullanır.[212]

Zafernâme'nin hem üslup hem yöntem olarak mecmuadaki diğer hicivlerden farklı olduğu inkar edilemez. Bununla beraber Tahirü'l-Mevlevî'nin bu eseri "olması gereken hiciv" şeklinde sunduğu da göz ardı edilmemelidir. Eserin bahsi geçen her yerde hiciv başlığı altında verilip özellik olarak farklı olduğunun belirtilmesi bu noktada dikkate değerdir. Buradan anlaşılan, bizce, Zafernâme'nin hiciv literatürüne öne çıkan nitelikleriyle eklenebileceğidir.

---

[209] Ahmet Hamdi Tanpınar, *age*, s.325-326.

[210] Tahir-ül Mevlevi, *Edebiyat Lugati*, s.53.

[211] Ahmet Hamdi Tanpınar, *age*, s.326; Önder Göçgün, "Tanzimat Devri'nin Bir Hiciv Abidesi: Ziyâ Paşa'nın Zafer-Nâme'si", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.0/3, (1986), s.23.

[212] Ali Budak, *age*, s.255-256.

2.3.4. Zafernâme'ye Reddiyye ve Karşılık

Ziyâ Paşa'nın Zafernâme'si elbette karşılıksız kalmaz. Hicivler Mecmuası'nın hacim olarak en çok yer kaplayan kısmı bu karşılıktır.[213] Kasidenin sözde şairi "kāẕib-i mesfūruŋ hicv ü hezline ḳarşuluḳ olaraḳ ṭarafımızdan inşā ve neşr olunan reddiyye manẓūmesidir ḳayd şode" başlığıyla kendisine atılan iftiralara şöyle cevap verir:

bir köpek dişli teres ḫāʾin-i dīn ü millet
devletiŋ nān u niʿam azġunudur ol kāfir

eylemiş nāmıma isnād ile hicvi imlā
tīr-i ḳudretle anı recm ėde rabb-i ḳāhir

devletiŋ şān ile nām-ı vükelāya ṭoḳunur
ebedī hicv ü hezl olmadı benden ṣādır

ḫāric-i ṭavr-ı edeb naẓm ü neşr söylemedim
bilür ehl-i dil ü dāniş ṣuʿarā-yı sāʾir

ṣadr-ı ʿālī keremiŋ bunca sene bendesiyim
borcudur boynumuŋ iḥsānına olmak şākir (HM/28a)

Kasidenin sözde şairi, eseri "tavr-ı edebin dışında söylenmiş hicv ü hezl" grubunda değerlendirmiştir. Ziyâ Paşa'nın onun adını kullanarak hiciv kaleme aldığını, kendisinin sadrazama karşı yazsa yazsa methiyeler sunacağını söyleyen Fâzıl Paşa'ya göre şairin ismini gizlemesi kınanacak bir şeydir. Buna dayanarak Zafernâme şairinin Nef'î'yi taklit etmeye çalıştığını ancak Nef'î'nin kimseye bir şey isnat etmediğini belirterek şairden cesaret, dürüstlük ve açık yüreklilik ister:

nām-ı diger ile ben neşre ḳıyām eylemedim
nice ėtmiş adunı kim müteşāʿir şāʿir

o cehūd muḫliṣini şöhret ile derc ėtsün
ketm-i nām eylemesün ḳahpe-miṣāl sāḥir

eylemiş sirḳat ile sehm-i ḳażāya taḳlīd
kimseye hicvini ʿazv ėtmedi nefʿī māhir (HM/28b)

35 beyitlik reddiyye kasidesinde Ziyâ Paşa'nın gittiği yerde Haccâc gibi zulümler yaptığını, herkesin yaptığı pis işleri bildiğini, etrafına uğursuzluk saçtığını, namus ve utanması olmadığını ve tıynetinin bozuk olduğunu öfkeyle dile getiren Fâzıl Paşa'ya göre Ziyâ Bey kendisine sebepsiz yere düşmanlık yapmış bir yalancıdır ve ona karşılık vermek

[213] Bu karşılığın ayrı bir değerlendirmesi için bk. Hikmet Feridun Güven, "Fâzıl Paşa'nın Zafer-Nâme Reddiyesi ve Ziyâ Paşa Hakkındaki Kıtaları", s.171- 186.

bile şairin kalemini kirletmeye yetmiştir. Ancak Fâzıl Paşa her ne kadar yalancı şaire yeterince cevap verdiğini, bu cevapla kalemini kirlettiğini ve kendisini böyle bir hicivleşmeye layık bile görmediğini söylese dahi bu 35 beyitlik reddiyye ile sınırlı kalmamış, Ziyâ Paşa'nın 66 beytine 66 kıta ile karşılık vererek nicel üstünlük kurmaya kalkmıştır. Hicivler Mecmuası'nda bu durumu şöyle ifade eder:

> "sefîh-i naḫvet ü cebîn-i mesfūruŋ ḳaṣīde-i kāẕibesi altmış altı beytden ʿibāret olduġundan her beyt pür ḫabāṯetine muḳābil ve kendüsünüŋ tercüme-i ḥāl ü aḥvālini muʿlin inşā olunan ḳıṭʿalar bundan böyle zeyl olunacaḳdır" (HM/29a)

Mecmuanın 29a'dan başlayarak 34b'ye kadar olan sayfaları bu şekilde cevap kıtalarına ayrılmıştır. Fâzıl Paşa'nın alfabetik sıralamayı da göz önünde bulundurduğu bu kıtaları esasında aynı suçlamalar etrafında şekillenir. İyi bir şair olarak bilinen Ziyâ Paşa oldukça yüksek bir mevkideyken sahip olduğu tüm nimetlere nankörlük ve devlete ihanet ederek Paris'e gitmiştir:

> bunca luṭf u niʿam-ı pādişāha maẓhar iken
> mültecī oldu kim efrence żiyā-yı bed-kār
>
> imruʾülḳaysa bedel ʿaṣrda bir şāʿir idi
> bu sefer avrupaya ėtdi firār ol bī-ʿār (HM/31a)

Bu sebeple imanının dahi sorgulanması, kimin yanında yer aldığına bakılması gerekir:

> ehl-i īmān eylemez taʿbiyyet efrence ebed
> müslimān olsa żiyā eyler mi idi irtikāb
>
> bir şeḳāvet ėtdi ki emṯāli sebḳat ėtmedi
> varsun olsun ʿīsevīler mezhebiyle kām-yāb (HM/30a)

Bir müslümanın kendi devletini terk edip gayrimüslim bir beldeye gitmesi Ziyâ Paşa'nın özelinde defalarca kınanır. Paşa ve diğer muhaliflerin hainliği -ve elbette bununla çok ilişkili olan kafirliği- siyasî ve fikrî anlamda da kendini gösterir:

> suʿāvī dėrler imiş geldi islāmbola bir fācir
> ne tevrātı ne incīli ne ḳurʿānı ṭanur kāfir
>
> münāfıḳ heyʾetinde ʿāleme eyler iken tedrīs
> żiyā-yı şemʿ-i bī-dīn ile oldu parise hācir (HM/30b)

Cümle İslam'ın velinimeti olan devletinin kadrini bilmeyen, yardım ve lütuflarına karşı münkir-i nimet olan Ziya ve yandaşlarının kurduğu heyet henüz teşekkül etmeden kendisi

Avrupa'ya firar edip rütbesini heba etmiştir. Onun Avrupa'ya gidişiyle de şer ve belası ülkeden uzaklaşmıştır:

ihānetde bulundu devlete hem millet ü dīne
żiyā beg oldu bir küfrān-ı niʿmet mis̲li nā-meşhūd

fesād-ı ʿāleme mūcib olur ḳurmuşdu bir heyʾet
teşekkül ėtmeden ėtdi firār ol ḫāʾin-i merdūd (HM/30b)

Fâzıl Paşa kıt'alarını Kıbrıs'ı beğenmeyip Paris'e firar eden, müslümanları beğenmeyip hıristiyanlarla ülfet kuran, yönetimi beğenmeyip muhaliflik yapan Ziyâ Paşa'ya beddua ve lanetlerle tamamlar:

altmış altı beyt ile hicviye imlā eylemiş
bir ḳaṣīde ėtmiş inşā kim o kāfir alḳamī

mübtelā olsun o ʿilletle ki ḳalsuŋ çāresiz
cümle cerrāḥ u eṭibbā bulmasunlar merhemi (HM/34a)

Özetle, Fâzıl Paşa'nın karşılığında klasik hicvin suçlamalardan lanete, hakaretlerden sövmeye bütün özelliklerini görebiliriz:

bir fürūmāye denī vardı ricāl-i devletde
siktirüp gitdi rezāletle firengistāna

her bir eṭvārı ṭulumbacıya beŋzerdi anıŋ
kendi firengī ise de silsilesi çingāne (HM/33b)

Kıtalar incelendiğinde Fâzıl Paşa'nın nicel üstünlük uğruna şiirlerin niteliğinden taviz verdiği, aynı ifadeler, aynı suçlamalar, aynı hakaretler etrafında birbirine benzer beyitler kaleme aldığı söylenebilir. Paşa, Zafernâme'nin parodi biçimindeki tasarımından, imalı dilinden, nezih olmakla beraber ağır ve suçlayıcı olan üslubundan etkilenmemiş gibidir. Aynı şekilde zekice bir oyun kurmayı düşünmez hatta ona göre böyle kapalı bir hiciv, ismini gizlemek ve korkaklık anlamına gelir. Ziyâ Paşa'nın özgünlüğü dikkate değer değildir, yazdıklarını hicv ü hezl dairesindeki suçlayıcı ve edep dışı herhangi bir eserden ayıran şey ise ancak bu korkaklık perdesidir. Anlaşılan Fâzıl Paşa için esas önemli olan, yazılan kasidenin kendisine dokunması ve bu sebeple öfkesini bir karşılıkla dindirme ihtiyacıdır. Ne var ki bu cevap Zafernâme'nin ulaştığı şöhrete ulaşamamış ve benzer bir iltifatla karşılanmamıştır. Öyleyse hicvin sadece yazılışında değil, aynı zamanda alımlanışında da bir değişimden bahsedebiliriz.

2.3.5. Siyasî ve İçtimaî Meseleler

19. yüzyılda devletin yaşadığı siyasî, sosyal ve kültürel dönüşümler de mecmuaya yansıyan konulardandır. Bu dönüşümlerin başında ise Avrupa ile dengelerin değişmesi gelir:

> yėre mi geçdi ḥamiyyet ile islām-i ġayūr
> ḳatı evvelde olan ġayreti sübḥāneʾllāh
>
> şimdi ālāyīş ü ʿādātuŋ alup avrupanıŋ
> bizden almuşken eyü ʿādeti sübḥāneʾllāh
>
> zerr-i ḫālişle degişdik tuḥaf-ı maġşūşı
> ʿaḳl alup virdi bize cenneti sübḥāneʾllāh
>
> ġālibiyyet ile efrence ėderken aḥkām
> şimdi bu ḥāl ile gör milleti sübḥāneʾllāh (HM/13b)

Devletin askerî ve iktisadî yönden zayıflaması, yönetimdeki aksaklıklar ve değişen dünyada değişen şartlarla mücadelenin gerektirdiği zorluklar Osmanlı toplumunda çeşitli çözülmelere ve bu çözülmelerle beraber farklı ıslah yöntemlerinin denenmesine sebep olmuştur. Devletin yeni dünyadaki güç ve konumu farklıdır ve bu farklılık toplumun her kesimi tarafından kolaylıkla sindirilebilecek düzeyde değildir. Kendini sadece maddî kuvvet yönünden değil, aynı zamanda ahlakî açıdan da Avrupa'nın üstünde konumlandıran Osmanlılar için kültürel alışverişin yön değiştirmesi hayret vericidir:

> bu çarḫıŋ devri şimdi başḳa miḥver ʿādet ėtmişdir
> kibār evżāʿ-ı efrenge anıŋ-çün raġbet ėtmişdir
>
> (…)
>
> nedir bir ehl-i īmān ḳalmamış mı mülk ü millletde
> felek bir kāfiri ser-kār-ı cāh-ı devlet ėtmişdir
>
> umūr-ı devleti ehl-i ṣalībe eyledi teslīm
> ʿaceb mi vaḳti deccālıŋ ḫurūcı ḳurbet ėtmişdir (HM/5a)

Osmanlı ile Avrupa arasındaki kültür farkı doğrudan doğruya din ve mezhep farkından kaynaklanmaktadır. Ahlakî üstünlüğün dayanak ve meşruiyet noktası da budur. Bu sebeple yönetici mevkiindekilerin Avrupa'yı takdir ve taklidi kabul edilebilir değildir. Cahillik, rüşvet yeme, adam kayırma, hırsızlık, mal yığma, açgözlülük gibi sorunlar her devirde sosyal eleştirilerin ve çeşitli makamlardaki idarecilerin hicvinin odağında olmuştur ama devletin güç kaybettiği böyle bir dönemde Müslüman ahlakının bozulması

özel bir önemi haizdir. Kıyametin yaklaştığı bu asırda düzen değişmiş, insanlar altın ve gümüş için dinini satmış ve artık küfre rağbet edilmeye başlanmıştır:

ėdüp sīm ü zere ḫᵛāhiş vėr īmānın dėmiş kāfir
naṣıl ḳıssīs-i bī-īmāna müʾmin minnet ėtmişdir

cevāzı vėrmez iken meẕhebiŋ tebdīline fetvā
naṣıl ol müftī-yi bī-dīn iẕne cür'et ėtmişdir

ḥarāmıŋ ḥurmetinden baḥs̱ ėderken cümlesi yek-dil
nice terk-i ṣalābet ile küfre raġbet ėtmişdir (HM/5a)

Bu tarz sosyal eleştirilerde dil ve üslup genellikle şahsî kine dayanan hicivlere nazaran oldukça nezihtir. Bununla beraber devrin ve adetlerin değişmesiyle alakalı şikayetlerin alaylı bir üslupla dile getirildiği de olur. Miralay Kazım Bey'in şu mısraları bu alaylı üsluba güzel bir örnektir:

şimdi āsār-ı teraḳḳīdir bozuldı eskiler
mösyö taḥsīn nāmını petroya taḥvīl ėtdiler

sen de göster kendüŋi baş ḳaldırup eyle ḳıyām
ey sikim endāzeyi metreye tebdīl ėtdiler (HM/13a)

Mecmuanın, 35b sayfasındaki derkenarlar da dahil olmak üzere, 36a ve 36b sayfalarında Batılılaşma konusunda eleştiriler ve Fransa-Prusya savaşı hakkında yazılan kıt'alar yer almaktadır. Artar eksilmez redifli gazelde[214] güç merkezinin Avrupa'ya kayışıyla Osmanlı toplumundaki değişimi ve bu değişimin bir kesim tarafından nasıl algılandığını incelememiz mümkündür:

zenān içre şerīʿat üzre ehil perde yoḳ ammā
frengāne telebbüsle sefāhet artar eksilmez

kibār eyler tefāḫür ṭavr u ḥāl-i frengiyān ile
ekābirde bu şehr içre riyāset artar eksilmez

kitāb-ı ḥaḳḳı ḳānūn u niẓāma ėtdiler tebdīl
şerīʿāt oldu ilġā kim ḍalālet artar eksilmez

müşīr ü rütbe vü bālā vü ūlā ermenī ṭoldu
david franco pavlakide haşmet artar eksilmez

lisān-ı fransevīyi bilmeyen ādem degil şimdi
buŋa vāḳıf olanlarda dirāyet artar eksilmez

[214] Güven bu şiirin Âlî tarafından Abdî'nin 36a'daki gazeline nazire olarak yazıldığını belirtir. bk. Hikmet Feridun Güven, *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, s.93-94.

ayaḳ altında ḳaldı ehl-i küfrüŋ millet-i islām
mesīḥīlerde artıḳ şān u şöhret artar eksilmez

masonluḳdur bu devr-i nābecāda maḳber-i ʿālī
kimiŋ dīn ü kitābı yoḳsa devlet artar eksilmez (HM/36b)

Giyim kuşamdan tavırlara, hukuktan devlet kademelerine her yerde Batılılaşmanın tesiri görülür. Şair, bu yeni ve bozuk yolu, fısk, rezalet, dalalet ve cehaletteki artışı hicvederken özellikle Müslümanların gayrimüslimler karşısında düştüğü duruma dikkat çeker. Devir öyle bir hale gelmiştir ki Hıristiyanlar ve dinsizler yüksek mevkilere geliyorlar, müslümanlar da onları taklide çalışıyorlardır. Bu taklit aslında bazıları için bir tercih meselesinin de tabii neticesidir. Zira hem devlette hem münevver kesim arasında artık makbul bulunan ve iltifat gören dil Fransızcadır. Dil ise kültür ve zihniyetin taşıyıcısıdır. Bu, Batılılaşma taraftarı olmayanlar için sadece hoşnutsuzluk sebebi değil, aynı zamanda, müslümanların gayrımüslimlere uyması anlamına geldiğinden, büyük bir tehdittir. 1868'de İstanbul'da Fransız maarif sistemine göre bir lise açılması ise hem halk hem aydın kesimden tepkilerle karşılanmıştır:

bilmiyen fransa lisānın çoğu çekdi z̲illet
nice aṣḥāb-ı kemāli hīçe ḳoydu devlet

yapdılar napolyon emri ile bir dār-ı ḥabīs̲
dėdiler mekteb-i sulṭān aŋa küfre ālet (HM/36a)

Devlet Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi ile ihtiyaçları doğrultusunda vereceği eğitimin ve yetiştireceği insanın niteliğini ortaya koymuş olur. Fransa'nın ısrarıyla böyle bir okulun yapılması ise şüphesiz küfre ve fitneye aracılık edecektir.[215]

Böyle bir dönemde Avrupa'daki dengeleri de değiştirecek bir gelişme yaşanır. 1870-1871 yılları arasında Fransa ile Prusya arasında gerçekleşen savaşta Fransa mağlup olur. Osmanlı Devleti'nde Fransızların ve Fransız kültürünün tesirinden bir hayli rahatsız olanlar bunu bir zafer gibi kutlarlar:

fransızıŋ ḫaṭṭ u lisānın bilmeyen maḳdūḥ idi
baʿdezīn ḳangı kitābet ėdelim taḥṣīle saʿy

devlet ü milletce olmuşduk esīri kāfiriŋ
ḥaḳḳa ḥamd olsun bozuldu bu nümāyiş bu alay (HM/36a)

[215] Aynı düşünce etrafında yazılmış bir başka kıt'a şudur: "lisān-ı fransevīye olmaz ise bir kişi vāḳıf/ çekerdi z̲illeti hīçe ṣayar idi anı devlet/ yapılmış idi emr-i napolyon ile bir mekteb/ anı īcād ėtmişdi yeŋi bir kāfir nekbet" (HM/35a)

Kanın bir sel gibi aktığı bu harp dünyaya dehşet vermiş, Avrupa'nın asayişi de bozulmuştur. Savaşın sorumlusu ise Napolyon'un gurur ve kibridir. (HM/35b) 20 yıl dünyayla savaşan imparator nihayetinde esir ve rezil olmuştur. Şair bu olay üzerine hiciv oklarını devletin içindeki Fransız takipçilerine saplar ve onlara efendileri esir düştüğüne göre bundan sonra kime tapacaklarını sorar:[216]

oldu napolyon sāḳıṭ-ı taḫt ü tāc fransadan
bendegānı şimdi kime serfürū eyler ʿaceb (HM/36b)

Siyasî olayların ve kültürel değişimin yanı sıra sosyal hayata en çok tesir eden unsurlardan biri şüphesiz ekonomidir. Gündelik hayattaki pek çok faaliyetle beraber toplum ve özelde de insan psikolojisi yaşanan krizler ve maddî imkanların yetersizliğinden kaynaklanan sıkıntılardan etkilenir. Bu etkilenmenin şiire yansıması kaçınılmazdır. Gündelik hayattaki ekonomik sıkıntıları işleyen şiirlerden biri şöyledir:

bir dilim etmegi ḫalḳıŋ alacaḳ parası yoḳ
defʿ-i cū[ʿ] ėtmek içün iri ufaḳ parası yoḳ

sāl-ı nev geldi ʿaceb ėrdi nuḳūda fiḳdān
tolaşur bāy u gedā köşe bucaḳ parası yoḳ

(…)

nāz-perver geçinen ṣınıf-ı kibāra iżāf
ḥaṣır üstünde yatur oldu yataḳ parası yoḳ

(…)

zāhidi fesle görüp eyleme yāhū taʿyīb
nerde bulsun ṣarıġı anda ḳuşaḳ parası yoḳ

ṣaḳalı ḳarmaḳarış olmuş ʿarab saçı gibi
var ise şeyḫ efendide ṭaraḳ parası yoḳ (HM/25a, 25b)

Halk akçasızlıktan deli divane olmuş, arpa ve buğday kalmamış, açlık sıkıntısı baş göstermiş; borçlular borcunu ödemekte zorlanır, balıkçılar ağ ve tuzak parası bile bulamaz, zahid sarık saramadığından fesle gezer, şeyh efendi karmakarışık hale gelen sakalını düzeltmek için tarak alamaz olmuştur. Para darlığının sebep olduğu olayların görüntüsünü abartılı bir üslupla gözler önüne seren hicivde eleştiri ve şikayet olmakla beraber bunların yöneltildiği bir şahıs ve onu taşlayan ifadeler yer almamaktadır.

[216] Ayrıca bk. [36a]

2.3.6. Hezel, Letâyif ve Diğerleri

Mecmuada hicivlerle beraber pek çok hezel ve latifenin de yer aldığını görürüz. Hem ağır sövme içeren hicivlerde hem de eğlenme maksadıyla yazılan hezel ve letayifte özellikle cinsel ilişkiye dair zengin bir argo kullanımı vardır:

> ḫorus oġlunı yefʿaller iken ben
> babası geldi ḳuḳuri ḳuḳiri (HM/6b)

Mecmuadaki birçok şiirde hiciv ve hezel özellikleri bir arada görülür. Avnî'nin evlilik halini anlattığı gazeli buna güzel bir örnektir. (HM/4b) Bahâyî'nin Fedâyî'nin burnu hakkında yazdığı hezel, hiciv ve mizah unsurlarını bir arada barındırır.[217] Bu hicivlerden bazıları belli bir alana ait unsurların öne çıkması yönünden dikkat çekicidir. Örneğin 30 numaralı hicivde denizcilikle alakalı kelime ve terim kadrosu, cinsellikle ilgili teşbih ve tasvirlerle birleşerek orijinal küfür ve hakaretler sahneler:

> palamar ṭaḳdım eger tā götünüŋ şayḳasına
> kīrden ḳanca ile ardına bī-med dökülen
>
> büzügüŋ baḥr-i menīden anafor aldıḳca
> pereme gibi sikim çalḳanır uçarlamadan (HM/6b)

Latifeler bazen belli bir şahsa yönelik yerme ve hakaret içerir. 1285'te dairede halifelik görevine geçen İsmet için yazılan tarih kıtaları, fasıklık ve mebunluk gibi ithamlar sebebiyle ağır bir hicivden üsluben farklı değildir. (HM/21a, 22a) Ancak başlıktaki "berây-ı latîfe" ifadesi bu kıtaları latife kategorisinde değerlendirmemizi sağlar.

Mecmuanın 8b ve 9a sayfalarında Hevâyî'nin iki tezyifi yer almıştır. Nâbî'nin "eyyām-ı bahār olmaz idi gülşen olaydım/ ḫurşīd ṭulūʿ ėtmez idi revzen olaydım" şeklindeki mısralarını Hevâyî şu şekilde değiştirmiştir:

> gezmezdi şoḳaḳlarda ciger çevren olaydım
> bitmezdi bataḳlarda ḳamış ney-zen olaydım (HM/8b)

Yine Nâbî'nin "yāri açdım açıl ėy ġonca-dehānım diyerek / bezme geldi gel-e ėy rūḥ-ı revānım diyerek" şeklinde başlayan gazeli için ise,

> yāri açdım açıl ėy mantı-dehānım diyerek
> öŋüne geldi gel-e ėy yaŋni-ḳapanım diyerek (HM/9a)

---

[217] bk. "Şahıs Hicivleri" bölümü.

diye başlayan bir gazel söylemiştir.[218] Nazirenin bir çeşidi olarak değerlendirebileceğimiz bu tehziller küçültme, alay veya doğrudan eğlence maksadıyla söylenir. Bu maksatların hangisi şairin esas amacı olursa olsun tehzillerdeki güldürme işlevi aşikardır. Hevâyî'nin bu mısraları, gündelik dili gazelin seçkin dilini dönüştürerek kullanması açısından döneminin üslup özellikleri ve şairin karakteriyle birlikte de değerlendirilebilir.

Mecmuada hiciv niteliği taşımayan şiirlerin tamamına yakını sadece bolca müstehcen ifade ve tasvirlerin yer aldığı hezellerdir:

> dün gėce zümre-i yārān[ım] ile mest olup
> yanımda buldum uyanıcaḳ ol şeker-lebi
>
> kīrimi yoḳladım ʿacabā ḳandadur dėyü
> götünde buldum anı elimle ḳomuş gibi (HM/7a)

Özellikle 6b, 7a, 7b ve 8a sayfalarında yer alan şiirler hezel şiirleridir. Bunlar arasında Bahâyî'nin "mī-dehed olmayıcaḳ ėrmez imiş devlete el/ ḫalḳa göt vėrmegi bīhūde ṣanurduḳ evvel" redifli meşhur müseddesi ve "ġarażıŋ cevr ü cefā ise yeter sulṭānım" redifli muhammesi de vardır. (HM/6b, 7a) Esad Efendi "berây-ı nasîhat-ı mahbûb" başlıklı mesnevisinde özellikle cinsellikle alakalı bilgilendirme yapar ve bu konuda bilinmesi gereken kelimelerin Farsçasını öğretir. (HM/4b) Kaba bir alayla yazılan latifelere de Cevrî'nin Arap taklidi yaptığı kasidesi örnek verilebilir. (HM/4b)

Mecmuanın 8b-10a sayfaları arasında "ser-kātib-i mābeyn mīr ibrāhīm fennī ez-leṭāyif berāy-ı taʿdād-ı sūʾ-i ḥāl-i boġaziçi manẓūm güft" başlığıyla yer alan mesnevi formundaki eser Sâhilnâme ismiyle de bilinir. Sâhilnâme, mecmuada yer alan diğer letayifin aksine, gayet latiftir. Galata'dan başlayarak Fenerbahçe'ye kadar Boğaziçi'nin iki yakasında bulunan mekanları anlatan Fennî'nin Sâhilnâme'si, bu tarzdaki manzum eserler arasında da bilinen ilk örnektir.[219] Fennî eserinde klasik edebiyatın çeşitli unsurlarını İstanbul'daki

---

[218] Hevâyî'nin bu tehzilleri hakkında bir yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır. bk. Seçil Güleç, *Hevâyi'nin Dîvân-ı Hicv-i Gazeliyyât-ı Nâbi Eseri İle Nâbi'nin Divân'ının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2015.

[219] Fennî'nin Sâhilnâme'si hakkında Fevziye Abdullah Tansel'in metnin transkripsiyonuna da yer verdiği bir makalesi ve Nihat Öztoprak'ın İzzet Efendi Sâhilnâmesi ile karşılaştırmalı bir incelemesi vardır. Bu makalelerde özellikle Fennî Efendi'nin aynı mahlası kullanan ve yakın dönemlerde yaşayan iki şairden hangisi olduğu tartışılmış; Tansel, Bursalı Mehmet Tahir'in de görüşünü değerlendirerek, eserin Mevlevî şairi Fennî Dede'ye ait olduğuna inandığını belirtirken Öztoprak ise Fennî olarak tanınan şairin El-hac Mustafa Fennî Efendi olduğunu söylemiş, bu üslubun ona ait olduğunu iddia etmiştir. Makaleler için bk. Fevziye Abdullah Tansel, "Divan Şairlerimizden Fennî'nin Boğaziçi Kıyılarını Canladıran Mesnevisi: Sâhil-name", *Belleten,* c.40/158, Ankara 1976, s.331-346; Nihat Öztoprak, "Fennî ve İzzet Efendinin Sahilnameleri ve Bu Sahilnamelerde Üsküdar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* 11, İstanbul 2004, s.111-148. Hicivler Mecmuası'nda yazarı İbrahim Fennî diye geçse de Mustafa Fennî'nin Dîvân'ını doktora tezi olarak

mekanlarla birleştirerek kullanır. Örneğin şair her mekandan daha kutsal kabul edilen sevgilinin mahallesini Kabe toprağı diye bilinen Üsküdar'dan bile daha iyi diyerek över. Bu kıyasın Üsküdar üzerinden yapılması ancak Üsküdar'ı methetmek içindir:

kaʿbe toprağı dėyüp olsa n'ola nām-āver
üsküdardan daḫı yegdir baŋa kūy-ı dil-ber

Eserin en dikkat çeken özelliği ise Fennî'nin yer isimlerini kelime manalarını öne çıkararak tevriyeli bir şekilde kullanmasıdır diyebiliriz. Bu şekilde olan beyitlere şu örnekler verilebilir:

ṭıfl iken saŋa ḫırām-ı [bediʿ] ögretdigi-çün
dilerem ḥaḳdan anı kim o beşikṭaş olsun

tāzelerle yeŋi köyündeki eski demler
gelicek yāda diliŋ ṭoġrusı derdin yeŋiler

firḳatiŋle şu ḳadar giryeler ėtdim cānā
bir küçükṣu görünür eşkime nisbet deryā

ḳo sıġırlar gibi yatsun uyusun pinhānī
ol[dı] aġyāra maḳar çünki öküzlimanı

vuṣlatıŋ gördi ḳıyās eyleme ėy dil el-yaḳ
ḫavfım oldur seni ferdālara yarın ṣalacaḳ

Burada latifenin kahkahalarla güldürme gibi bir işlevi yoktur. Ancak bu mesnevi, edebî sanatlar ve ince esprilerle keyif aldıran, arada tebessüm ettiren ve hoşça vakit geçirmeye vesile olan latif beyitlerden oluşur.

Mecmuada hiciv ve müstehcen hezel niteliği bulunmayan şiirler sayıca çok azdır. Bu şekilde olan şiirlerin çoğunluğu da beyitler veya 2 beyitten oluşan kıtalardır.[220] Bunlardan da bazıları sadece pratik işlevi sebebiyle mecmuada yer almıştır. Arif Hikmet Bey'in 1858'de boğularak ölen Ali Galib Paşa hakkında yazdığı hicviyeden evvel Fatîn'in onu öven beyitleri verilmiştir. (HM/4a) 64 ve 66 numaralı beyitler Nâbî'nin iki gazelinin matla beyitleridir. Derleyen, Nâbî'nin bu beyitlerinden sonra Hevâyî'nin bu gazellere yaptığı tehzilleri vermiş, böylelikle şairin esprisi daha da görünür hale gelmiştir.

çalışan Hacı İbrahim Demirkazık'ın bu konudaki karışıklığı giderdiğini söyleyebiliriz. Demirkazık, Dîvân'ın farklı nüshalarında yer alan Sâhilnâme'nin sahibi konusundaki yanlışlık ve karışıklığın, eserin şöhretinin sahibininkini aşmasından kaynaklandığını belirtir: Hacı İbrahim Demirkazık, *18. YY. Şairi Mustafa Fennî Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s.22, 877.

[220] bk. 9, 10, 12, 40, 45, 48, 64, 66, 120, 235 numaralı şiirler.

Fatîn'in Aksaray yangını için yazdığı kaside de dönemin önemli sosyal olaylarının da mecmuada yer alabildiğini gösterir. Şiirin esas vurgusu Laleli'de başlayıp nice binayı yıkan yangının yaşattığı üzüntü ile Aksaray'ın pek çok seveni olduğu ve yangının yaşattığı yıkıma rağmen terk edilmeyeceğidir. Ancak şair bu beyitlerin arasında bir müddettir Aksaray ahalisinin fena şeyler yaptıklarını ve bu musibet sebebiyle çekilecek cezanın kalktığını belirten ifadelere de yer verir:

görmedi çeşm-i felek böyle ḳara gün bir daḫı
bu ḫarīḳa yanmasun mu ezkiyā-yı aḳsarāy

şāʿiriŋ beyti gibi çoḳ beyt-i dilkeş var idi
bir nefesde monlām ėtdi ḳażā-yı aḳsarāy

ḫaylī demlerdir ki azmışdır ahālīsi hele
sāḳıṭ oldu bu muṣībetle cezā-yı aḳsarāy

rūz u şeb biŋ şūr u şer peydā olurdu sū-be-sū
ʿālemi ṭutmuş idi ṣīt u ṣadā-yı aḳsarāy

yaḳdı cemiyetlerin āteş perīşān eyledi
cemʿ olur maḥşerde ġāyrı eşḳiyā-yı aḳsarāy (HM/34b)

Fatîn sözlerini bölgenin yeniden imar edilmesi için dua ve Aksaray'ın yeniden safasını sürebilme temennisiyle bitirir. (HM/35a)

Hezel ve latifelerin müstehcen alay ve tasvirleri, kınama, kötülüğünü sayıp dökme ve aşağılama maksatlı yazılan hicivlerden farklıdır. Ancak eğlendirme yönü bulunan hiciv ile yerme özelliği bulunan mizahî eserler arada geçişken bir zemin oluşturur. İlk bölümde kelimeler arasındaki tanım farklarına ve benzerliklerine değinmiştik. Mecmuadaki şiirleri başlıkları ve özellikleriyle değerlendirdiğimizde de bu üç kavramın iç içeliğini gösteren pek çok örneğe rastlarız.

2.3.7. Hakaret Unsurları

Hiciv şairleri muhatabının şerefini, namusunu, toplum içindeki itibarını zedelemek için açıktan hakareti ve sövgüyü etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Bu bölüme kadar Hicivler Mecmuası'nda bu araçların hangi şartlarda nasıl kullanıldığını vermeye çalıştık. Buna ilaveten bu unsurları çeşitli şekillerde sınıflandırarak yeniden göstermenin bize toplu bir bakış kazandıracağını düşünüyoruz. Böylelikle hiciv şairinin yararlandığı kelime kadrosu ve onu besleyen kanallar görüleceği gibi bu kadronun farklı dönemlerle kıyası da mümkün olacaktır.

Mecmuada cinsel ilişkiler ve inançla alakalı hakaret unsurları ağırlıktadır. İbnelik, oğlancılık, zina suçu işleme, namussuzluk veya bir yakınının namussuzluğu sebebiyle tahkir ile inançsızlık, gayrimüslim olma, dinden dönme, mezhepsizlik, münafıklık ve fasıklık suçlamaları bunların başında gelir.

En büyük suçlardan biri toplumu ifsat etmedir ve bu sebeple hicivlerde bozgunculukla bilinen en meşhur isimlere de yer verilmiştir. Kişiler farklı dinlerin din büyüklerine ve onların destekçilerine benzetilebileceği gibi doğrudan şeytan veya onun yardımcısı olmakla da suçlanabilir. Geçmişte ve gelecekte yeryüzünde bozgunculuk yapmakla şöhret bulan isimler de çeşitli teşbihlerde kullanılmıştır. Tarihteki ünlü simalar farklı bağlamlarda küfürlerinde inat etmeleri, azgınlıkları yahut yaptıkları zulümler sebebiyle de bu benzetmelerde yer almıştır.

Kişi mensup olduğu millet sebebiyle de hakarete uğrayabilir. Ancak mecmuada millet isimleriyle yapılan hakaretler daha çok kafirlikle suçlamak veya o milletin kötü şöhretine gönderme yapmak maksadıyladır.

Mecmuada kaba hakaret diyebileceğimiz pek çok kelime bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak kişiyi çeşitli hayvanlara benzetmek, pis, alçak ve kötü yaratılışlı olmakla tahkir etmek verilebilir.

Ahlakî kusurların, kötü huy ve alışkanlıkların yerilmesi hicivlerin en temel özelliklerindendir. Bu sebeple belli bir ahlakî soruna işaret eden pek çok kötüleme sıfatı da hakaret unsurlarının başında gelir. Bu sıfatlar davranış biçimleri veya değerlerle alakalı olabilir. Ahlakî kusurların yanında aklî eksiklikler de hakaret aracı olarak alınmıştır. Akılsızlık ve bilgisizlik böyle suçlamalara örnek verilebilir.

Mecmuada sıklıkla kullanılan hakaretler ve hiciv unsurları farklı gruplarda şöyle incelenebilir:

1. **Grup:** ibne, mebun, lutî, meftun-ı göt, göt delisi, muğlim, puşt, …
2. **Grup:** kahpe, orospu, fahişe, fışkıcı, mezniye, zani, …
3. **Grup:** kodoş, pezevenk, teres, deyyus, gidi, …
4. **Grup:** orospu-zade, kahpe-zade, mechulu'l-neseb, bî-eb ü ecdad, …
5. **Grup:** kafir, bî-din, münkir-i Kur'an, putperest, Yahudi, Musevî, cehud, ehl-i salib, İsevî, papaz, karabaş, patrik-i Süryanî, münafık, mürted, bî-mezheb, fasık, hain-i şer', hain-i din ü şeriat, mason, farmason, …
6. **Grup:** Ermenî, Çingene, Kıbtî, Rum, Benî Asfar, Moskov, Rus, Moğol, Şirvanî, Firengî, …
7. **Grup:** hınzır, domuz/tonuz, katır, hımar, eşek, har, har-ı deccal, har-tab', ester, köpek, kuduz kelb, akrep, mar, mar-ı ef'î, baykuş, kerkes, şebek, azgun ayu, …
8. **Grup:** İblis, Şeytan, Şeyh-i Necdî, Deccal, Yecüc Mecüc, div, …
9. **Grup:** tabi-i iblis, naib-i hannas, manend-i şeytan, bayrakdar-ı şeytanî, fasık, melun, lain, bela, fitne, menhus, müfsid, ehl-i nifak, menfur, şerrü'l-enam, …
10. **Grup:** Firavun, Nemrud, Karun, Haman, Buhtunnasr, Ebû-Leheb, Yezid, İbnü'l-Alkamî, Haccac, Süfyan, Mervan, Sâmirî, İbn Mülcem, …
11. **Grup:** murdar, nâ-pak, mülevves, pelid, bok, göt, cünüp, hamamcı, kekiz, habis, alçak, sefih, berbat, rezil, rüsva, erzel, müptezel, deni, leim, bed-fa''al, bed-meniş, bed-hilkat, denaet-meniş, …
12. **Grup:** bî-ar, bî-edeb, bî-haya, arsız, edepsiz, densiz, hırsız, yalancı, dalkavuk, zalim, şaki, hain, gadir, kazib, kezzab, mütekebbir, müfsid, fasık, gammaz, namussuz, iki yüzlü, zalim, fettan, namert, makir, sahir, facir, nankör, küfran-ı nimet, münkir-i nimet, bî-rahm, bî-namus, anid, nahvet-tab, nabekar, tulumbacı, dalyarak, serseri, …
13. **Grup:** akılsız, deli, cahil, kara cahil, sersem, divane, nadan, …
14. **Grup:** kocakarı, kambur, çolpa, …

SONUÇ

Hiciv, toplumun yahut ferdin kusurlarını, yanlışlarını, gülünç yönlerini ve ahlaksızlığını gösteren, eleştiren, kınayan ve kötüleyen edebî tür veya üslup olarak tanımlanabilir. Anlam olarak methin zıttıdır. Hicvin temel unsurları alay, eleştiri, kötüleme ve tahkirdir. Bir üslup olarak bu unsurları barındıran sözlü ve yazılı ifade ve eserlerin tarihi, kendini ifade etmenin ve bunu edebî ürünlere dönüştürmenin tarihi kadar eski olacaktır. Bir tür olarak ise klasik Türk edebiyatına hiciv, yine klasik şiirin kaynaklarından gelmiş ve beslendiği Arap ve bilhasssa Fars edebiyatındaki gelişiminden etkilenmiştir.

Hicvin kaynağı lanetleme ritüellerinin oldukça önemli olduğu Eski Arap, Yunan ve İrlanda toplumlarında kahin şairlerin söyledikleri ilenç ve aşağılama maksatlı sözlerde aranabilir. Böyle sözlerin İslam öncesi Türk şiirinde de bulunması muhtemeldir. Lanet ve beddua, mecmuamızda da görüldüğü gibi, ağır hicivlerde kullanılagelen bir unsurdur. Arap edebiyatında hiciv en eski şiir türlerinden biridir ve bir tür silah niteliğindedir. Sosyal hayatın kabilecilik anlayışı merkezinde gelişen şartlarında şairler başka kabileleri hiciv oklarıyla yaralamaya çalışmış ve kendi kabilelerini yine bu sözlü silahla korumuşlardır. Hicvin yöntemi ise muhatabını bütün güzel sıfatlardan mahrum bırakmak, özellikle mürüvvetin gerekliliği olan misafirperverlik, yiğitlik ve cömertliğin yokluğunu vurgulayarak saldırmaktır.

İslam'ın yayılmasıyla beraber hicivleşme, Müslümanlar ile müşrikler arasında gerçekleşmeye ve buna bağlı olarak yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. Şairler için yeni ahlakî kod İslam'dır ve hiciv kılıçları, İslam'a hakaret ve iftirayla zarar vermeye çalışanlara karşı kınından sıyrılmıştır. Şairler Peygamber'in teşvik ve tavsiyeleriyle şiirler yazmış ve bunu sözle cihat olarak görmüşlerdir. Bununla beraber İslam'ın yalan, iftira ve hakareti yasaklaması, Araplarda ve diğer Müslüman toplumlarda hicve karşı olumlu ve olumsuz tutumların bir arada bulunmasına sebep olmuştur. Hiciv farklı dönemlerde ve farklı şartlarda etkinliğini arttırmış veya azaltmış, kullanılmış veya yasaklanmıştır. Emeviler döneminde hicivleşmeler artmış, nakâid türü canlılık kazanmıştır. Abbasiler döneminde ise şahıs hicivleri fazlalaşmıştır. Ayrıca hem Emeviler hem Abbasîler döneminde hicvin eğlendirme yönünün de öne çıktığını söyleyebiliriz.

Hiciv Fars edebiyatına biçim olarak Arap edebiyatından geçmiştir. Fars hicvi üslup ve çeşitli özellikleri açısından Arap edebiyatından etkilense de iki toplumda bu türün

gelişimi yönünden pek çok farklılık vardır. Bunlardan en önemlileri hicvin inançlarla bağlantılı kökeni ve kabilecilik gibi doğurucu etkenlerdir. Fars edebiyatında hiciv en çok şahıslara yönelik kullanılmış ve çoğunlukla arkasındaki sebep şahsî çıkarlar, rekabet ve kin olmuştur. Şiiri maişet temini olarak gören şairlerin övdükleri kişilerden beklediği karşılığı alamamaları da hiciv için büyük bir etkendir. Böyle hicivlerde acımasız saldırı ve sövgülü bir üslup görülür. Bununla beraber hiciv, yöneticilerin, farklı mezhep ve inançların, toplumdaki fenalıkların, insanoğlunun ahlaksızlığının eleştirildiği ve kötülendiği bir araç olarak da kullanılmıştır. Hiciv klasik edebiyatımıza Fars edebiyatından geçmiş, bu edebiyatın özelliklerini göstermiştir.

Fars edebiyatında hicivle yakın anlamda kullanılan bir diğer kelime ise hezeldir. Kelime klasik kaynaklarımızda da hicivle birlikte yer alır. Ciddinin karşıtı olan hezel her ne kadar tanım itibariyle hicivden farklı olsa da üretilen eserlerin her iki türün özelliklerini haiz olması bu iki türü yakınlaştırmıştır. Zira kaba eğlence, yermeye dayalı şakalaşma ve alay yoluyla tahkir pek çok eserde bir arada bulunur. Hezelle yakın veya aynı anlamda kullanılan diğer terimler ise latife ve mizahtır. Hezel doğrudan şaka ve latife olarak tanımlansa da edep dışı unsurlar barındırması ve üslubu yönüyle farklı bir konumdadır. Latifenin ise latif ve nükteli olması beklenir. Mizah ise çoğunlukla bu terimleri kapsayan bir üst başlık olarak değerlendirilir. Mizahın kapsadığı kelimelere hicvi de ekleyenler vardır. Nitekim klasik Türk edebiyatında hiciv, pek çok araştırmacı tarafından mizah başlığı altında incelenmiştir. Ancak mizahın sınırları içine dahil edilemeyecek pek çok hicvin olduğu da kesindir. Bunlara ağır saldırı ve galiz küfürler içeren hicivler örnek verilebilir. Yine de her iki terim sosyal eleştiriden şahıs sövgüsüne kadar pek çok metinde birlikte yer alır. Latif olması gereken latifeler en müstehcen sahneleri sergilemekten çekinmez ve söver; güldürmesi beklenen mizahî eserler eleştirir, taşa tutar ve kabalaşır; hezeller yerer ve hicivler ise güldürür. Mecmuamızda bu türlerin nasıl iç içe girdiğini gösteren örnekler bir hayli fazladır.

Hicivle alakalı farklı değerlendirmelere açık olan konulardan biri de niteliği, konusu, üslubu ve amacı açısından nasıl bir gelenek tanımı yapacağımızdır. Hiciv Arap edebiyatında şetm, zem ve kadhle tanımlanır. Buna alay ve eleştiri de eklenebilir. Bu eleştirinin sosyal tenkit şeklinde olması da mümkündür. Kelime, yine sosyal tenkit içerebilen mizah ve mizahî içerikli terimlerle de bir arada kullanılabilir. Bu nitelikler ise kelimenin kullanımı yönündeki yargıları doğrudan belirlemez. Üslup ve içeriği sebebiyle

hiciv her devirde iki farklı yaklaşımla ele alınmıştır. Bu yaklaşımın biri olumludur. Nitekim hiciv, Arap edebiyatında toplumun, Fars edebiyatında ise şiirin bir gerekliliği olmuştur. Edebiyatımızda her iki durumun da geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Bununla beraber hicvi, mübalağa ve mizahla yanlışları büyüten, görünür kılan, eleştiren ve bu sayede o hataların düzeltilmesine vesile olan bir araç olarak görenler vardır. Bu görüş, hiciv üslubunun nezih olması gerektiğini, aksi takdirde edebiyatın sınırlarının haricinde kalacağını da belirtir. Bu anlayış ise genel kanaatin dışındadır. Tezkire yazarlarından günümüz edebiyat araştırmacılarına kadar belirtilen görüşlerin çoğu hiciv hakkında olumsuz bir hükme sahiptir. Bu hükmün sebebi mecmuamız incelendiğinde anlaşılabilir.

Derleyeni ve yazılış tarihi bilinmemekle beraber 19. yüzyılda yazıldığını söyleyebileceğimiz *Hicivler Mecmuası*'nda hiciv içerikli şiirler çoğunluktadır. Bu hicivlerin çoğu ise kaba ve müstehcen ifadeler, argo kelimeler, küfürler, hakaretler, beddua ve lanetler içerir. Bu hakaretler kişinin en yakınlarını dahi hedef alabilir. En çok kullanılan hakaretler ise kafirlik ve ibneliktir. Bunlara ilaveten ahlaksızlıkla suçlama, hayvanlara benzetme, kusurlarıyla alay, kötü sıfatlarla vasıflandırma, şeytanlaştırma ve daha başka şekillerde hakaret edilebilir, kişi küçük düşürülüp aşağılanabilir. Farklı sebep ve amaçlarla yazılan hicivler, şairin karakterine, muhatabının konumuna ve bağlama göre farklı üsluplardadır. Şairleri birini veya bir şeyi hicvetmeye sevk eden etkenler çoktur. Mizacen hicve mayil olan şairler devrin ahlaksızlığından ekonomik sıkıntılara, düzenin değişmesinden kendi işlerinin rast gitmemesine, uğradıkları haksızlıklardan hayal ettiklerini bulamamaya kadar her sorunu hiciv yazmak için sebep olarak görmüşlerdir.

Çalışmamızda, derlenen şiirlerden yola çıkarak hicvin, dolaylı gönderme ve alaylarla dönemindeki yanlışları göstermeyi ve düzeltmeyi amaçlayan bir sosyal eleştiri mi yoksa gerçek kişileri ve özel meseleleri hedef alarak saldıran bir edebiyat aracı mı olduğunu anlamaya çalıştık. En genel manada mecmuadaki hicivlerin çoğu, ismi açıktan söylensin veya söylenmesin, belirli bir şahsı hedef alan hicivlerdir. Bunlar arasında hezel ve latife tarikiyle söylenenler de vardır. Bu hicivlerin dili oldukça şiddetli ve galizdir. Belli bir devlet makamını hedef alan hicivlerin bazıları sosyal eleştiri içerir. Ancak bunlar da çoğunlukla şahıslara yönelik hicivlerdir. Sosyal aksaklıklar ve görülen yanlışlar da hicvedilmek istenen o makamdaki şahıs için aslında bir yergi malzemesidir. Bu hicivlere çeşitli meslek sahiplerinin hicvi de eklenebilir. Bu tarz hicivler o mesleğe yahut o mesleğe mensup bir kişiye yöneliktir. Çoğunlukla karşımıza çıkan ise yine belli şahıslara

yöneltilen hicivlerdir. Burada da hicvedilmek istenen şahsın mesleğiyle veya mesleğini icra ediş biçimindeki yanlışlarla ilgili suçlayıcı ifadeler görülür. Bütün bunlarla beraber mecmuada şairlerin dönemlerindeki bazı siyasî ve sosyal olaylar hakkında yazdıkları beyitlere de rastlanmakta ve böylelikle tarihî olayların o günkü algılanışlarına, insanların tepki ve yorumlarına ulaşılabilmektedir. Az olmakla beraber mücerret içtimaî tenkit örnekleri de vardır.

Hakaret, küfür, ağır itham ve müstehcen ifadelerin çokça yer aldığı mecmuada, şahsî saldırıların ve karşılıklı hicivlerin incelenmesi bizlere hem şairlerin karakterleri hem de hiciv türünün genel özellikleri hakkında bilgi verecektir. Şairlerin kelime seçimi, üslubu ve hakaret odakları gibi unsurlar incelendiğinde görülen benzerlikler, hicivlerin şahsî taraflarının yanı sıra, içerdikleri küfürleri tanımlayan ve kullanımlarını denetleyen içtimaî yönlerinin de bulunduğunu gösterecek ve bu söylemin ardındaki zihniyete ışık tutacaktır. Öfke ile ağızdan çıkan ifadelerin kişilerin iç dünyasında geçenleri aşikar etmesi gibi, şiir diliyle söylenen ve kalıplaşan bütün bu "öfke ifadeleri" de toplumun zihniyeti, kültürü ve yaşayışı hakkında bize bilgi verir.

Mecmuada öfkenin yanı sıra alaya da yer verilmiştir. Alaylı sözü mizah veya hakaret olarak konumlandıran ise, sözün niyeti, bağlamı ve sahibinin muhatabıyla olan ilişkisidir. Hiciv içeriğiyle verilen ancak latife veya hezel olduğu belirtilen şiirler bu sebeple önemlidir. Ayrıca güldürme ve eğlendirme yönünün açık olduğu pek çok şiirde küçültme ve hicvetme unsurları bulunur. Yerme unsurundan uzak olan hezel ve latifelerde ise çoğunlukla çok açık saçık ifadeler vardır. Bununla beraber derleyen, latif latifelerin de bulunduğunu hatırlatmak ister gibi mecmuaya Sahilnâme'yi de eklemiştir.

Mecmuanın incelenmesinde Zafernâme ve ona yazılan red ve karşılık hicivlerine ayrıca yer ayırdık. Bunun ilk sebebi bu eserlerin mecmuada kapladıkları yer olsa da esas tartışmak istediğimiz Zafernâme'nin klasik Türk edebiyatında diğer hicivlerden ayrılan niteliğiydi. Eserin araştırmacılar tarafından Batılı anlamda bir satir örneği olarak görülmesi hiciv ile satir arasındaki benzerlik ve farklılıklara da bakmamızı gerektirdi. Bu şekilde hem hiciv türünü daha iyi anlamak hem de mecmuada yer alan bir eseri nasıl ele alacağımızı ve nerede konumlandıracağımızı bulmak istedik. Bir yandan klasik hicvin sınırlarını bugün anladığımız manada satir ve yergiye kayarak zorlayan Zafernâme, diğer yandan ona verilen ve klasik hicvin özelliklerini taşıyan karşılıkların birlikte

değerlendirilmeleri, türün özelliklerine yönelik ayrıntılı inceleme yolunda gerekli araçların oluşturulmasına da katkı sağlayacaktır. Aynı amaç bakımından hiciv ve mizah içerikli eserlerin farklı devirlerdeki ve başka kültürlerdeki benzerlik ve farklılıklarının oldukça önemli bir analiz aracı olacağını da söyleyebiliriz. Nitekim farklı dillerde ve farklı dönemlerde eş anlamlı kullanılan kelimelerin benzer tanımlarına rağmen öne çıkan özellikleri açısından ayrı konumlandırılmaları toplum, kültür ve edebiyat geleneği hakkında pek çok şey ifade eder.

Hiciv, yazılış sebebinden suçlayıcı üslubuna kadar kendi geleneği içinde benzer özellikler gösterse de türün doğrudan gerçek hayattan ve gerçek şahıslardan beslenen yönü de unutulmamalıdır. Bu yönüyle hicivler birer kayıttır. Mecmuamızda da yazıldığı devrin idarecilerine yönelik şikayetler ve suçlamalar, kalemdeki memurlar arasındaki çekişmeler ve gruplaşmalar ile sosyal hayattaki değişikliklere gelen tepkiler ve eleştiriler kaydedilmiştir. Bu kayıtlar "kaide-i eş'ar" içinde olduğu kadar kendi dönemi içinde de değerlendirilmeye açıktır. Kısaca *Hicivler Mecmuası,* 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'ni belli bir açıdan yansıtması bakımından da önemlidir diyebiliriz.

Bu çalışmamızda elimizdeki mecmuayı belli bir geleneğin ürünü olarak ele aldık ve içeriğini bu açıdan değerlendirdik. Bununla beraber *Hicivler Mecmuası*'nın farklı pek çok değerlendirmeye de açık olabileceğini belirtmek isteriz. Hiciv ve mizah türü yahut bu içeriğe sahip edebî eserler hakkında yapılan araştırmalar arttıkça hem literatür hem bu değerlendirmeler zenginleşecektir. Hicvi farklı türlerle, bu ürünleri farklı dönemdeki yergi eserleriyle ve diğer toplumlardaki alay, mizah, hakaret ve eleştiri içerikli eserlerle karşılaştırarak yapılacak çalışmalar da farklı yorumları doğuracak, edebiyat ve bağlantılı alanlarda yeni sorulara kapılar açacaktır.

SÖZLÜKÇE*

alabanda etmek: Gemi dümenini sağa veya sola doğru sona kadar kıvırmak, çevirmek.

büzük: (kaba konuşmada) Kalın bağırsağın bittiği yer, anüs.

cüdam: 1) Ala tenli ve abraş olan 2) Sefil, beceriksiz, güçsüz ve görgüsüz kimse 3) Kötü adam 4) Sakat ve çirkin 5) Cüzam hastalığı.

çolpa: 1) Bir ayağı sakat kimse 2) Yürürken önce sol ayağını atan, ayak itibariyle solak olan kimse 3) Beceriksiz, âciz, ayağı dolaşan şaşkın kimse.

çukur: (argoda) Makat, kıç, anüs, şerç.

dalyarak: (argoda) Haddini bilmeyip saldırganlık eden, küstah, kaba saba ve hoyrat kimse.

fırkata/ firkate: Buharlı gemilerin icadından önce Osmanlılar'ın savaşlarda gözetleme, karakol, haberleşme, büyük gemileri çekme gibi işlerde kullandıkları, 10–17 çift kürekle veya yelkenle hareket eden, bir ambarlı, uzun, dar, süratli teknelere verilen isim.

fışkı: 1) Taze gübre, atgillerin taze dışkısı 2) Ahlaksız, arsız, yapışkan (genellikle kadın veya kızları aşağılamak için).

gabya: Ana direklerin üzerine sürülen, ana direk ile babafingo arasında kalan çubuklar ve ana direklerin üstlerinde bulunan serenler anlamında denizcilik terimi.

gidi: Pezevenk, deyyus.

hamamcı: (halk ağzında) Boy abdesti alması gereken kimse.

kefel: Kuyruk sokumu bölgesi, dip, ard, kıç, popo.

kekiz/ kekez: Edilgin eşcinsel erkek, me'bun.

kodoş/godoş: Pezevenk, muhabbet tellalı, kavat, meyaneci.

kulfe: Doğuştan bulunan ve sünnet ile kesilen erkek cinsel organının başındaki kabuk, sünnet derisi, gulfe.

külbe: 1) Tandırdaki ateşin yanmasını sağlayan hava deliği 2) Küçük kazma, çapa.

lenger: Gemileri durduğu yerde tutabilmek için denize atılan demir zincir ve ucundaki çapa, gemi demiri.

---

* Seçili kelimelerden oluşan bu sözlükçenin hazırlanmasında *Kubbealtı Lugatı*'nın (http://lugatim.com), *TDK Güncel Türkçe Sözlük* ve *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)*'nün (https://sozluk.gov.tr) ve *Osmanlıca Sözlükler*'in (https://lugat.osmanlica.online, https://www.osmanlicasozlukler.com/sozlukler.html) elektronik kaynakları ile başta argo sözlükleri olmak üzere Kaynaklar kısmında yer alan basılı sözlüklerden yararlanılmıştır.

me'bun: Kadınımsı erkek, ibne, homoseksüel, livata illetine yakalanan.

mecek: 1) Kısa boylu, büyüyememiş (ağaç, insan ya da hayvan) 2) Üvendirenin ağaç sapı 3) Çamur kazımak için üvendirenin ucuna takılan demir.

mezniye: Kendisiyle zina edilen kadın.

mibvel/ mibvele: Küçük abdest edilecek kap, sidik kabı, delikli taş.

muğlim: Oğlancı, kulampara.

mülevves: Pis, kirli, iğrenç.

pereme/ peleme: Bordası çok kavisli, ön ve kıç tarafları yüksek, gondola benzeyen, yakın sahillerde yük ve hayvan taşımacılığında kullanılan bir kayık çeşidi.

pupa: Geminin kıç tarafı, arkası manasında denizcilik terimi.

sübek: Bazı bölgelerde yatağını kirletmemesi için bebeğin bacakları arasına konulan veya beşiğin deliğine alttan bağlanan özel şekilli sidik şişesi, bebeğin sidiğini şişe vb. bir kaba akıtması için beşik altından takılan boru.

şeşper: Ateşli silahların icadından önce kullanılan savaş araçlarından altı dilimli topuz, gürz, bozdoğan.

tabasbus: Yaltaklanma, kendini küçülterek riyakârlıkla beğendirmeye çalışmak.

teres: 1) Pezevenk anlamında küfür sözü 2) Eşcinsel, kötü huylu erkek 3) Aşağılık anlamında küfür sözü 4) Ters, sinirli kimse.

tevekan: İstekli olma.

yanşak: Yersiz ve çok konuşan kimse, geveze, densiz; ağzı yayvan, tatsız ve soğuk.

yefallemek: Cimağ etmek, cinsel ilişkide bulunmak, düzmek.

yeke: Kayıkta istenen yöne çevirebilmek için dümenin baş tarafına takılan ağaç veya demir kol.

yesteh(lemek): Büyük abdestini yapmak, dışkılamak.

zağar: Yerde yaşayan hayvanların avlanmasında kullanılan bir tür av köpeği.

zânî: Zina eden kişi.

zarta: Yellenme.

TRANSKRİPSİYONLU METİN

1.

ḳasīde-yi ḥaşmet berāy-ı hicv kīse-dār-ı ḥaremeyn ü emīn-i maṭbaḫ

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. kīse-dār-ı ḥarameyn ėy kekiziŋ bī-ʿārı
be gidi ʿavretini sikdigimiŋ murdārı

2. be kekiz ḳaḥpe be meʾbūn bire kāfir pezevenk
be ḳaṭır puşt nedir ḳahḳaha-yi ḫarvārī

3. bire densiz bire ḳaḥpe bire ḫınzīr oġlan
kimden aḫẕ eylediŋ ėy cīfe bu boḳ reftārı

4. sen nesin ḳaḥbe bu ʿālemde ne oldum dėrsin
ėy cünüb puşt saŋa ben bildireyim miḳdārı

5. ḳalmadı varmadıġıŋ külḫān u āḫūr āḫir
ėtdiŋ icrā nice dem ḳāʿide-yi seg-ḫ[v]ārı

6. ermenīlerle olup peyke-ṭırāz-ı külḫān
saŋa giydirmediler ḫayli zamān şalvārı

7. sofra-i götüni basṭ eyler idiŋ her yėrde
doyururduŋ nice ḫānlarda yatan bī-kārı

8. kanda bir kīr müteʿalliḳ seri görseŋ nā-gāh
ḫırş ile aġlar idiŋ üstüne zārı zārı

9. suḫtegān zümresine çalgı unutdurduŋ sen
n'eler ėtdi çömezāne götünüŋ idbārı

10. göt küşāyende olup narḫ-ı ʿalī pāşāya
dü ḳafā ėtmişidiŋ ġāile-i bāzārı

11. ḳalmamış sikmedik ʿālemde seni çoḳ aradım
hind ü sind ü ʿarab ile ʿacem ü bulġārı

12. ʿālemiŋ mübteẕel ü erẕeli bir puşt iken
çoḳ degil mi saŋa bu debdebeniŋ iẓhārı

13. sen niçün ḥaddiŋi bilmezsin a çingāne-meniş
niçün aldıŋ yanına bir saŋa denk murdārı

---

1 1[b] Y.

14. cānını yaḳmaz idim āteş olup bu rütbe
bilmeseŋ nuṭḳ-ı şerernāk-i dilim sen bārī

15. dėmediler mi saŋa gel bu hevādan vāz geç
şuʿarānıŋ yaramaz kimseye ḫıdmet-kārı

16. ādemin alma ne boḳ yėmedür ehl-i suḫanıŋ
ḳullanılmaz o gürūhuŋ köpegi nā-çārı

17. bā-ḫuṣūṣ **ḥaşmet**-i muʿciz-deme kimler ṭayanur
saŋa ḳanlar ṣaçırır neşterī-yi güftārı

18. bu vaḳitlerde getürmiş mi felek kim görmüş
böyle bir şāʿir-i zūr-āver-i siḥr-āsārı

19. ṣad şükür ḥaḳḳa ki bir şāʿir-i ḳudsī-menişem
meded eyler dilime ʿavn-i cenābü ’l-bārī

20. benem ol şāʿirü ’l-ilhām semīr-i iʿcāz
feyż-i selsāl-i ḫudā ṣaḥn-ı dilimden cārī

21. ben seni hicve tenezzül mi ėderdim böyle
n’eyleyem terk ėdemem ḳāʿide-yi eşʿārı

22. nuṭḳ-ı şīrīnimi telḫ eylemedim bunca zamān
açmadım tīşe-yi hecr-i gilede efkārı

23. dėmesünler saŋa ṣarf-ı suḫan ėtdigim çün
ḥaşmetā atdı boḳa bunca dür-i şehvārı

24. iḳtiżā eyledi şimdi saŋa kāfir ḳaḥbe
kilk-i ejder-menişim ṭatdıra zehr-i mārı

25. ḥaddiŋi bildireyim baʿd ez-īn inşāe’llah
bir dem alınca ele kilk-i ter-i seḥḥārı

26. diŋle ėy ḳaḥpe-yi bī-ʿār u orosbū-zāde
sebt-i aḥvāliŋ içün basṭ ėdeyim tūmārı

27. pederiŋ ʿavretini sikdirici bir bezevenk
vālideŋ fāḫişe bir fışḳıcı ḳocaḳarı

28. ḥāṣıl ėdince seni vālideniŋ olmuşdur
bunca çirkāb-ı menī raḥmine ḫorḫor cārī

[19] 2ª Y.

29. dürlü dürlü teresin nuṭfesiniŋ ḥāṣılısın
mühreniŋ anıŋ-içün geh ṣarı geh cengārī

30. çıkdı meydāna seniŋ gibi muzaḫref bir boḳ
feleginŋ boḳ işi çok bir daḫı sen murdārı

31. ḫalḳa taḳrīr ėdeyim ḥālini icmālīce
ṭavr-ı ıṭnāba düşüp ėtmeyeyim aŋarı

32. ʿayn-ı rüsvā-yı cihānı bu ḳılup kūze-derān
yesteh-i fışḳıcıyān ḳabaṭır at bāzārı

33. ḫayr-māder be-ḫaṭā līnet-i bā-ṣavn-ı belā
zīb-i kārīz-i ḫalā mibvele-yi bīmārı

34. yaʿnī serdār-ı ḳodoş ṣaḫṣ-ı siyeh-kār-ı ḳodoş
kelb-i murdār-ı ḳodoş fısḳ u fesād enbārı

35. z̲ātı mecmūʿa-yı envāʿ-ı cīfe olmuş iken
yine seyr ėt o ḳodoş terk ėdemez dīnārı

36. ketebe zümresiniŋ ʿarżını telvīs̲ ėtdi
ḳılıma gelmez anıŋ melʿanet ü ıżrārı

37. kīse-dār-ı ḥarameynem dėyü faḫr ėtse be-cā
mekkede olmasa yā bolluġuŋ istiḳrārı

38. ḥikmet-i kāmile-yi ḫaḳḳa ʿaḳıllar ėrmez
luṭf u iḥsānı ʿumūm üzre cihāna sārī

39. iftirā eylemezem kiz̲b u yalan söylemezem
ḫaḳḳına söyledigim ifk-i ġurūrdan ʿārī

40. ıṭṭılāʿ ḥāṣıl ėdip ṣıḥḥat-ı keyfiyyetine
ṣaḳadan eylemişem ṣıdḳ ile istiḫbārı

41. derdgīr ile yelersin dėyü dünyāyı gezer
ḳızıl aġaçla ʿarabgīre ėder ılġārı

42. beyt-i menḥūsı ʿamūd-ı sikişe mebnīdir
ḳanda kirḳor var ise ḫānesiniŋ miʿmārı

43. sikdirir kendüsini ʿavretini ḫuddāma
böyle şarṭ ile alur aldıġı ḫıdmetkārı

---

[38] 2[b] Y.

44. kefere ʿavretine daḫı bu üstād olmaz
olmasam söylemezem muṭṭaliʿ esrārı

45. bir firāşa yaṭırıp ehlini oġlanı ile
kendü ortaya girüp eyler imiş bāzārı

46. kendü oġlanına oġlan ḥaremine ṣarılup
var ḫayāl ėt o zamān ġarġarī-yi ruzgārı

47. lafẓ-ı ġarġar ne revā cümlesi ḳavs ender-ḳavs
yoġımış süsʿat ü bolluḳlarınıŋ miḳdārı

48. postale döndi ḳadıncıḳlarınıŋ amları
çizme ḳoncı gibi oġlanlarınıŋ idbārı

49. bir sikiş bir ḳırış ḫāne-yi idbārında
başdırır şaḳ şaḳ şaḳırdısı mūsīḳārī

50. gāh sik eller o ḳodoş gāh o furgon ferciŋ
der-kef-i ḫᵛāhiş ėder şırdan ile bumbarı

51. āşikār ėder ol işi ki ḳızılbaş ėtmez
yüregim yanmaz idi şemʿa yok olsa bārī

52. perde-yi ʿırżı ṭumanı gibi ṣad çāk olmuş
köpegiŋ ne ṭonu var ne yüzünüŋ astārı

53. gör belāyı bu riyāsetle şeh-dāne ḳodoş
maṭlab ėtmiş diline mesned-i defterdārī

54. dalḳavuḳ dėyü ayaḳ yoluna beŋzer o da
cemʿ ėdüp başına yoḳ gibi bir az cer-dārı

55. am göt āmāde mi ortada sikişler ḳat ḳat
yüz verir böyle maḥal dalḳavuġa destārı

56. evvelā dalḳavuġuŋ biri emīn-i maṭbaḫ
ṣofravī çehre-yi bī-nūr ile ṣarı mārı

57. filibe ḫınzīrı kāfir ṣarı çingāne ḳodoş
eylemiş kendüni ol dāireniŋ pergārı

58. yaʿnī hep birbiriniŋ ʿavretine işlerler
oldular bir ḫaṭunuŋ ikisi gūyā mārı

---

[57] 3ª Y.

59. bize denklik ne dėmek maṭbaḥ emīni ne dėmek
ümenānıŋ telef oldı hele neng ü ʿārı

60. mīr-i dönek iken ol ḳahpe ne ṣūret buldı
yine gösterdi felek şīve-yi nā-hemvārı

61. anlarıŋ lāf ü güẕāfıyla o kāfir pezevenk
geh vezīr olmada geh mültefit-i ḫunkārī

62. iḳtiżā eylese ser-kāre getürmek anı
köhne güm-rāhlara olsa sezā serdārı

63. ne yahūdī ėder ėtdigi işi ne kāfir
ėrişür bir gün aŋa ṣāiḳa-yı ḳahhārı

64. bunı şevketlü kerāmetlü efendim ṭuysa
ḳatl ėderdi aŋı hem-dem olan esrārı

65. eyle tertīb-i cezā pādişāhım melʿūna
baʿd ez-īn eylemesün kimseye bu eṭvārı

66. ḳılıcıŋ ʿarşa aṣılsun saŋa ġāzī dėnmesün
ėy şehinşāh-ı cihān ẓıll-i ẕalīl-i bārī

67. dāimā öldüresin böyle küfür-kārları
ittikāgāh ėdesin bāliş-i istiḳrārı

68. ėy gidi yesteh-i yāren-zede-yi rüsvāyī
pāk ėder mi seni bu ʿarṣagāhıŋ enhārı

69. ėtdigiŋ işleri ėy ermenī-yi seg-ḫaṣlet
eylemez şimdi anı beste olan zünnārı

70. ḥarf-i hicve dilimiz olmuş iken bīgāne
nuṭḳumuz ėtmiş iken ülfet-i istiġfārı

71. bāʿis olduŋ bu ḳadar güft ü şinīd-i hicve
eylediŋ hezl ile zībende der-i dil-dārı

72. ḥaḳ teʿālā seni ḳahr eylesin ėy kāfir puşt
sebeb olduŋ telef ėtdim bu ḳadar güftārı

73. gel duʿā eyleyelim sürc-i lisān ėtmeyelim
girmeye nuṭḳumuza şāibe-yi ġaddārī

74. tā ki ʿālem yanına oġlan alup ḳoġduḳca
tā ki her kim ḳacırıp güldüre ḫıdmetkārı

75. ʿömrüŋ eksik ola idbārıŋ ėde ḥaḳ efzūn
künc-i külḫāndan ayrılmayasın her bārı

76. çıḳa dāim götünüŋ sofrası meydānda ṭura
irtifāʿı ola merhūn yed-i düşvārı

77. girmeye destine bir sivri ḳazıḳ sik ṭursun
bulmayasın götüŋe sokmaġa bir mismārı

78. bārgīr-i ġam olup menziline ėrmeyesin
olmasın sen yėrine ḳamçı vü ḫod tātārī

79. kelle-pūş bulma sidik ḳavuġına muḥtāc ol
giyesin başına āb-rīz-i yahūdī-vārı

80. ėy cufūr puşt eb ü ecdādına laʿnet olsun
ḫānedānına köpekler işesin şar şarı

2.

ṭuzlalı ḥācī ʿosmān bege ḳıtʿa li-münşīihi ʾl-faḳīr

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ḥācī ʿosmān beg gibi lūṭī cihāna gelmedi
gitdi tebdīl-i hevāya rodosa oġlan içün

2. māl emīniniŋ var idi maḥbūbī bir oġlancıġı
ol dil-āver götüne ḳıldı sefer mihmān içün

3.

ʿārif ḥikmet-i hersekī içün ḳıtʿa li-münşīihi ʾl-faḳīr

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. yoḳdur a hersekli ʿārif beg gibi meftūn-ı göt
vėrdi mektūbī oṭası içre şöhret gėce gün

2. ẕātına maḫṣūṣ olan aḫlāḳı iʿlān ėtmege
kendüsi oldı münādī ḥikmeti ṣor bu niçün

---

76 3[b] Y.

2 1[b] derkenar Y.

3 1[b] derkenar Y.

4.

beyt li-münşīihi ’l-faḳīr

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. göz ėtmiş rūm bir maḥbūba der-dest ėtmemiş bu şeb
ḫaber aldım saʿīd pāşā tecennün eylemiş yā hū

5.

ġazel-i hevāyī

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. bir denī ḫōd-bīn bozdı her ṣafāsın izmidiŋ
menfaʿat ümmīd ėdüp çekme cefāsın izmidiŋ

2. ḳudreti taḥrīke yoḳken cerr-i eṣ̲ḳālin anı
kim çeker böyle girān cevr ü eẕ̲āsın izmidiŋ

3. tāliʿimdir pençe-yi nā-merde sevḳ ėtdi beni
dil taḥammül mi ėder derd ü belāsın izmidiŋ

4. bir şaḳī rūmuŋ eẕ̲āsı ḫalḳa vėrdi velvele
bī-ḥużūr ėtdi bütün bāy u gedāsın izmidiŋ

5. bir ʿaḳıl ėrmez bu vaż̌ʿıŋ reʾy ü tedbīrin ėde
ėy **hevāyī** görmemişken hīç ḫaṭāsın izmidiŋ

6.

bu seneye teftīş meʾmūrı olan cevdet efendi mostārda inşāya ruḫṣat-ı istiḫṣāl eyledigi küllīyeye şāʿir faṭīniŋ naẓm eylediġi tārīḫdir

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. bu mevḳıʿde bu güne bir eṣ̲er ėtmek için peydā
egerçi ṣarf-ı māl ėtmiş idi ecdād u ābāmız

2. bu sāl-i mefḫaret-fāle gelince olmayup lāmiʿ
olurdı küşte-yi mıḳrāṣ-ı ḥarmān şemʿ-i ḫulyāmız

---

4 1[b] derkenar Y.
5 2[a] derkenar Y.
6 3[a] derkenar Y.

3. bu ḳandīl-i ümīdiŋ eyledi īḳādına himmet
sitanbuldan gelüp nāib menāb-ı maʿbed-ārāmız

4. dėdi ruhbānlar tārīḫ-i cevher farṭ-ı şādīden
olundı hep cevdetle inşā nev-kilīsāmız [1280 / 1863]

7.

ḳıtʿa nāẓımı nā-maʿlūm

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - .

1. keçecioġlı fuād-ı farmason-ı hālikiŋ
şerr-i şirvānīsi kim bir ḥāin-i millet ʿanīd

2. ermenī mosḳov moġol leh mi ḳazaḳ mıdır ʿaceb
dāḫiliyye nāẓırı oldı o kezzāb-ı yezīd

8.

ümmü ʾl-fesād ebū ʾl-fitne ḥamduʾllāh-ı bī-ḥayānıŋ aḫlāḳ-ı ẕemīme-yi livāṭasından ḥikāye ebyātdır

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. yine bir müfsid ėtdi ḫātırım ġāyet perīşānī
gönül mülki ḫarāb oldı yapılmaz ġayrı vīrānı

2. o bir ḫāṭır-şikendir herkesi tekdīr eder dāim
işidüp görmemek yegdir o figārı o fettānı

3. o vesvāsıŋ işi şeyṭān gibi insānı azdırmaḳ
girer mekriyle ḳalbe ḥīleler ėdüp yaḳar cānı

4. bu ḥamdullāh cānbāzı ebū ’l-fitne o ġammāzı
odur lūṭī ser-efrāzı odur hem-rāh-ı şeyṭānī

5. girer biŋ meẕhebe her gün o küllī meẕhebün yeẕheb
ekābir dīne ḫıdmet ėtmeniŋ hīç yoḳdur imkānı

6. olur gāhīce bir dervīş elinden yeg gelir her iş
müheyyā tāzesi dervīş ucuz yefʿaller oġlanı

---

7 3[b] derkenar Y.
8 3[b] Y.

7. fesāvāta müeddīdir anıŋ her ṭabʿ u telvīs̲i
odur meydān-ı ġammāzıŋ ki bayraḳdār-ı şeyṭānı

8. biri arsız edebsiz bī-ḥayā nāmūsı yoḳ ibne
iki yüzlü münāfıḳ bū-leheb-sīret behey zānī

9. gezüp mekteb be-mekteb ḥīlelerle ebū ’l-fitne
bütün eṭfāli azdırdıŋ behey deccāliŋ aḳrānı

10. saŋa şimden gerü deccāl dènse ol ki lāyıḳdır
yazılmış çehrene diḳḳatle gör baḳ ḫaṭṭ-ı buṭlānī

11. ebū ’l-ġammāz oḳur ʿālem bütün gün nāmıŋ ammā kim
bir ismiŋ de daḫı ümmü ’l-fesāddır olsa erzānī

12. ʿaceb sen ḥīlekārīde büyük şeyṭānı geçmişsin
ki nemrūd ėtmemişdir ėtdigiŋ ʿişyān u ṭuġyānı

13. behey yėrler yudası sen hemān ḳārūna beŋzersin
birine ḫāṭırıŋ ḳalsa ėdersin dürlü bühtānı

14. ḳıyāmet yoḳ mu ėy ẓālim niçün ḳorḳmazsın allāhdan
nice taḫlīṣ ėdersin yevm-i ḥasret o girībānı

15. ḳarībā ism-i aʿẓam ḥürmetine ḳahr ėde allāh
o bed-nāmı o ke‍z̲z̲ābı o fettānı o sekrānı

16. odur rüsvā-yı ʿālem masḫara hīç ʿārı yoḳ
çü kārı ḳahḳahādır z̲erre deŋlü yoḳdur izʿānı

17. rezālet menbaʿınıŋ tīresidir bu cehl oldı
ḥaḳāret mülkinüŋ şāhı melāmet cisminiŋ ḫānı

18. büyük şeyṭāndan azġundur ėder düşmenlik aḫfāca
tabaṣbuṣ kilābı eyler eyler ammā görse insānı

19. revişi ẓāhir ebr-i ḳuṭb-ı ʿālem gösterir ammā
fesādāne derūnı aŋdırır firʿavn u hāmānı

20. cefūd çārşūsuna beŋzer mülevve‍s̲ baṭn-ı bed-ḫūyuŋ
baṭırsa parmaġı ifsād ėder deryā-yı ʿummānı

21. behey ester behey ʿaḳrebden aġreb mārdan bedter
gelüp döymez ṣoḳarsın ansuzın ecnād-ı iḫvānı

---

[13] 4ª Y.

22. mülevveş ėtmedik hīç bir ḳonaḳ mı ḳoyduŋ hey murdār
ḳoḳutduŋ her yėri ṣoŋra birinden çıḳdı hicrānı

23. gezüp bayḳuş gibi tenhāları çārşūya ḥasretsin
ṭolandırmışsın eṣnāfı nice biŋ ehl-i dükkānı

24. uşaġıŋ aç ṣusuz ʿuryān evinde ẕerre ẕerreŋ yoḳ
varup mey-ḫānelerde ṣayd ėdersin tāze ṭavşanı

25. saŋa mey-ḫānelerde kel ṣaḳallı baş ḳodoş dėrler
alup yāriŋ seniŋ yefʿaller anıŋ vėrmez oġlanı

26. ki ḳuyruḳ cānibinden ẕerre-veş ulaşdım dėrseŋ
saŋa dėrler zaġarsın gürbe ile ṭutma ṭavşanı

27. ṣırıḳla[dı]r yoḳ onda aġzını kestane açmışken
bir iki ḳıtʿa ile çeşmede yefʿaller oġlanı

28. var ehl-i beytiniŋ ḥaḳḳın edā ėt ḫoş ṭut evlādıŋ
ayaġı yanmış it-veş her ṣoḳaġa ėtme cevlānı

29. otur gūşe-nişīn ol ādem ol da sen de cemʿ eyle
ėliŋ şākirdini bir bir ayartma ögren erkānı

30. aŋa çirkef kelām-ı nā-sezā lāyıḳ idi ammā
velī rıfḳ ile söylendi bu ebyāt-ı ġarībānī

31. bununŋla gerçi ıṣlāḥ olmayup eylerse müfsidlik
anıŋ ḥaḳḳında nev-īcād ėdem bir pāre dīvānı

9.

beyt-i müşrik-i şāh cihān ve silaḥdār-ı şehriyārī

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ - - . / - . - . / . - - . / - . -

1. ʿākil bu cihānda ne şād olur ne ġam çeker
cāhil hemīşe şād olayım dėr elem çeker

9 3[b] derkenar Y. İlk mısra vezne uymamaktadır.

10.

beyt-i ser-ʿasker-i tebrīz ʿabduʾllāh pāşā

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. istiḳāmetde ḳalem şuʿlede mūm olsa kişi
yine miḳrāṣ-ı belādan başını ḳurtaramaz

11.

ḳıtʿa

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ - - . / - . - . / . - - . / - . -

1. ʿavretlerini sikmiş idi yāle loġ bilip
birleşdi meşreben iki deyyūs-ı rūzgār

2. ayrılmaz oldı yek digerinden vücūhla
baḳ gör fuād ḥased-zede mümtāz-ı müsteşār

12.

güfte-yi faṭīn efendi

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. irtiḥāl ėtdi ġarīḳ[an] ʿalī ġālib pāşā
ėde ḥaḳ ẕātını müstaġraḳ-ı baḥr-ı ġufrān

2. cevher-i ferd idi devletde vücūd-ı pāki
ḳaʿr-ı deryāda felek ėtdi anıŋ-çün pinhān

13.

güfte-yi ʿārif ḥikmet beg-i bosnevī

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. ḥikmet-i ḥaḳḳa baḳın kim ʿalī ġālib pāşā
nā-gehānī boġulup yemde belāsın buldı

---

10 3[b] derkenar Y.
11 3[b] derkenar Y.
12 4[a] derkenar Y. *Fatîn Dîvânı*: s.279-280.
13 4[a] derkenar Y.

2. vālidi olmuş idi kim şude-yi ḫāk-i siyāh
bu sefer kendisi de baḥrde mefḳūd oldı

14.

ḳıṭʿa

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. cāhili ʿālī-naẓar aʿḳalı alçaḳlamada
böyledir bu içine ėtdigimiŋ dünyāsı

2. başḳa daʿvālarına vėrme ḳulaḳ dünyānıŋ
pek büyükdür yėme sen ben yėyeyim ġavġāsı

15.

beyt

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. yėdi içdi içine ṣıçdı kibār-ı devlet
o boḳı şimdi temīzler bu zavāllı millet

16.

beyt

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. cemreler āb u hevāya düşer andan ḳaraya
bu sene düşdi her eşyāya vü illā paraya

17.

manẓūm-ı ʿavnī berāy-ı beyān-ı ḥāl-i tezevvüc

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. teehhül ḳaṣdıŋ ėtdim ėy dirīġā telḫ-kām oldum
taḳallüd ṭoz u ṭoprak boynuma rüsvā-yı ʿām oldum

---

14 4[a] derkenar Y.
15 4[a] derkenar Y.
16 4[a] derkenar Y.
17 4[b] Y.

2. tecerrüd ʿāleminde başıma sulṭān iken şimdi
hevā-yı kīre uydum kim esīr-i bend-i am oldum

3. tezevvüc nıṣf-ı dīn olduġuna ḳıldım heves ammā
zebūn oldum zen-i dehre dilā şimdi tamām oldum

4. ḳanı şol ẕevḳ-i şevḳ-i ṣohbet-i yārānı terk ėtdim
dirīġā bir mülevves am biti mühmel-i cüdām oldum

5. cenābetden ḳaçup ġamlar çekerdim iḥtilām olsam
cünübler zümresine ʿ**avniyā** şimdi imām oldum

18.

manẓūm-ı esʿad efendi berāy-ı naṣīḥat-i maḥbūb

feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . -

1. ḳadriyā işte bu birḳaç manẓūm
fārisīden saŋa olsun maʿlūm

2. saŋa ḫumdān da dėmiş ehl-i süḫan
ḳabarup ḳalḳmasına bālīden

3. göte kengāh dėdi uyluġa kenār
hem ḳasıḳ ḳılına dė mūy-ı zehār

4. daḫı pāzenk dėnür gidilere
mī dehed hīz seniŋ gibilere

5. içine alma nedir bilmez iseŋ
bi'lla ki ḫorden ü āṣāmīden

6. hem miyān bāce sürüşdürmekdir
ġarf-ı ber-ān tamām sürmekdir

7. oldı göt çalḳama bāzī-i kefel
saŋa pek lāzım olur öyle ʿamel

8. daḫı bir ot vār der-i ṭālīfer
vėr anı muġlime bak saŋa ne dėr

9. delkini [sen] kötünüŋ bilmez iseŋ
sūke dėrler aŋa ṣor girmeden

---

18 4[b] Y.

10. oḳu ezberle şu ebyātı ʿayān
fārisī söyleş efendiŋle hemān

19.

manẓūm-ı cevrī letāyif-i taḳlīd-i ʿarab

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ismī jevrī[dir] bize bir buşt oġlān aḫtudur
fellehem şehr oġlani bajimle şeyṭān aḫtudur

2. ṣīşeyemlerden biri ol buşt uṣṭurlābimiz
incineyemdü bize behrām u keyvān aḫtudur

3. bize bu ḳurʿa ṣayimlerden biri remmāl olup
ḳad keẕebtu boḳ yėdim emṣāl u aḳrān aḫtudur

4. şimdi bāṣā ḫoja var allāh bu ḳadar ṭāliʿim
hiş bizim ʿārim dėmez gördükce ḥayrān aḫtudur

5. bir ḥājī manṭal mıdır bellūṭ maʿcūn mu ṣaṭar
öksürügi uġradım n'oldı bu buştān aḫtudur

6. biz ʿāciz ḳaldım bu istānbūlda va'llāhu 'l-ʿaẓīm
masḫarasizim ṣanur insān u ḥayvān aḫtudur

7. yā ʿaḳdi biz ṭīb ammā kim jāhil bir ferā
kim keşer lā-büd bizim ḳarşumda dükkān aḫtudur

8. varsa biz bir ḳahve-ḫāne ʿahhu ʿahhu şevḳ ḳopar
yaʿnī fī-vechi ʾẓ-ẓarāfet jümle yārān aḫtudur

9. laʿnetu'llāh şehr-i islāmbul fī 'j-jümle dėdim
varayim fī 'l-bosna yoḳdur anda insān aḫtudur

10. ille mā yūfu 'l-lisānu 'l-bosnevī müşkil ḳavī
ḳorḳumuz fī el-vilāye ḳoşbudārān aḫtudur

11. ḳurtuluş yoḳ bilmedim ḳanda jihnim gideyim
fī 'l-miṣir ve 'ş-şām hep fellāḥi ʿuryān aḫtudur

12. biz ḥalebde ḳuḳ ekeltu 'ż-żab ve fī-vaḳtu 'ş-şebāb
varmaġa yoḳ yüzüm anda jümle ṭaṭan aḫtudur

---

19 4[b] Y.
7 5[a] Y.

13. bājhenimde gide yemler gibi rāḥat işün
jennete nėje varayım ḫūr u ġılmān aḫtudur

14. bir mülebbes şiblī mollā ṣarıḳ başımdadır
ne boḳum birdir bizim bu pāzvengān aḫtudur

15. ḫastalıḳ bozdı mezārım şehrimiz ḳaruş muruş
ʿūddur aṣlı yoḫsa bu zinde-yi ṭibyān aḫtudur

16. her ḳaşaŋ ḳuṣḳūṣ yaladı ne yapayım ḳabż olur
istemez şıḳsun ṭaşra zerġ-i kelbān aḫtudur

17. inşāellāh bir ḳavī manṣib olayim bāşādan
nu deyemdür kim bizim ḳarşumda el-ān aḫtudur

18. ille yemler ketfine ṭabbūs bulġur ḳusṭuran
bir alay bizim eger jümle şu boş nān aḫtudur

19. olayim begler begi ṭabl şalayim ṭam be-ṭam
sūrneciler ṣorşa vėrim mīr-i mīrān aḫtudur

20. ėy riyāżī lā-teḳul isḳat avāzin şiḳmasun
ṭuymasun cevrī ṣaḳin va'llah o şeytān aḫtudur

20.

ʿirfān beg efendiniŋ mürd olan balṭacı ḥaḳḳında ḳıṭʿasıdır

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. devletiŋ ḳuvve-yi māliyyesini kesmiş idi
behre-yi ʿömrini ḥaḳ balṭacınıŋ ėtdi şikest

2. vüsʿat-ı ḥāl gelür devlete inşāe ʾllāh
ḳaṣd-ı yėr eyledi māliyyeden ol aḳça-perest [1276 / 1859]

21.

ḳıṭʿa nāẓımı nā-maʿlūm

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. ermenī çehreli bir bedter-i ser ismi necīb
ne ʿaceb şāh-ı cihān oldı buŋa böyle ḥabīb

---

20 4[b] derkenar Y.
21 4[b] derkenar Y.

2. ḳazzaz ermenlige şāyeste degilken pezevenk
pāşālıḳ şöhretine yanmaya mı ṣabr u şekīb

22.

li-münşīihī ʾl-faḳīr ḳıṭʿa

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. balṭacı ḫāini gitdiyse de cāy-ı saḳara
yėrine geldi ẓarīfī teresi pek erzel

2. var mı imkān bula māliyeye vüsʿat-i ḥāl
kāfiriŋ biri gider biri gelür aŋa bedel

23.

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. bu çarḫıŋ devri şimdi başḳa miḥver ʿādet ėtmişdir
kibār evżāʿ-ı efrenge anıŋ-çün raġbet ėtmişdir

2. iki deyyūs istīlā ėdüp bu mülk-i ʿoṯmānı
naṣıl devlet ki böyle iḫtiyār-ı ẕillet ėtmişdir

3. degil mümkin ola bir dilde mihmān küfr ile īmān
bu dīnsizlik cihānı mübtelā-yı ḥayret ėtmişdir

4. nedir bir ehl-i īmān ḳalmamış mı mülk ü millletde
felek bir kāfiri ser-kār-ı cāh-ı devlet ėtmişdir

5. umūr-ı devleti ehl-i ṣalībe eyledi teslīm
ʿaceb mi vaḳti deccālıŋ ḫurūcı ḳurbet ėtmişdir

24.

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. ṭabīʿat vaḳt ü ḥāl-i nā-becādan nefret ėtmişdir
puruştān meẕhebi ʿālemde kesb-i şöhret ėtmişdir

---

22 4[b] derkenar Y.
23 5[a] derkenar Y.
24 5[a] derkenar Y.

2. ėdüp sīm ü zere ḫ^{v}āhiş vėr īmānın dėmiş kāfir
naṣıl ḳıssīs-i bī-īmāna müʾmin minnet ėtmişdir

3. cevāzı vėrmez iken meẕhebiŋ tebdīline fetvā
naṣıl ol müftī-yi bī-dīn iẕne cür'et ėtmişdir

4. ḥarāmıŋ ḥurmetinden baḥs ėderken cümlesi yek-dil
nice terk-i ṣalābet ile küfre raġbet ėtmişdir

5. ʿiḳāba maẕhar olur dü cihānda raġbetī kimse
laʿīn dėyene ḫallāḳ-ı cihān çün laʿnet ėtmişdür

25.

manẓūm-ı resīmā hezl-güne

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. dilberā ʿaşrımızıŋ mihr ü vefāsın sikeyim
ʿāşıḳ-ı teb-zedeniŋ ẕevḳ u ṣafāsın sikeyim

2. öksüz oġlancıġa āmīn çaġırup mektebde
vėrdigi mest ü pāpūcuŋ ḳapamasın sikeyim

3. çuḳadār-ı felegiŋ çizmesiniŋ ḳoncı ḳırıḳ
ḳışaca kirli yaḳalı ṭolamasın sikeyim

4. şıḳma baldır ile faṣdıŋ var iken şām celeb
üstübī ṭoḳmaġı iplik alacasın sikeyim

5. çoḳalur puhteleri puḫtīlenüp yufḳa yėri
ḳaba ṭaṣlaḳ bezevengiŋ ẓurefāsın sikeyim

6. çala mehter başı sūrnā meze eşkin yürüsün
ne güzel dilli düdük ṭarz u edāsın sikeyim

7. ḳanṭār aġdı cevecik üsküfini giderdi
ḳurı hay hūy ile ṣīt-i şamatasın sikeyim

8. āddura ḳo çoḳ oġlum hele müşfiḳ dāye
başıŋıŋ fālına sīn ursa yucasın sikeyim

---

25 5[a] Y.
4 baldır: beldār Y.
5 5[b] Y.
6 yürüsün: yarasun Y.

9. aḳova cünbişiniŋ mevsimi geldi hele ṭur
aṣma hinṭo ṭalaḳasın ʿarabasın sikeyim

10. ḳula ḳoldām yekecik uydı dümeŋ ṣuyuna baḳ
boşla isḳandili ḥarṭa puṣulasın sikeyim

11. ḳabalıḳdır hele çarpdırma gözet zevraḳını
fora ġabya forada alburaṭasın sikeyim

12. eski fiyatına baḳ tartu terāzū müşkil
götüri yükle de gör narḫ u bahāsını sikeyim

13. ḳanı çolpa olur ol muġlim-i kerkes-pāya
yapma ʿirfān ile bomboḳ ḫod anasın sikeyim

14. dalyaraḳ zümresi çıḳmış çite ḫışlayaraḳ
yıllar oŋmaz köyüŋüŋ genc ü ḳocasın sikeyim

15. ḳudemāsı bir az eṭvār-ı ḳaḳa bed-ḥareket
o müz-i ḥarf-i kelimāt-ı ḳudemāsın sikeyim

16. civalı cusṭa ṭaḳım ṭaḳdı ṭaḳışdırdı
ṭalı vėr sen de boḳa ben de belāsını sikeyim

17. var iki şeşper o zīr-deste ile yaġlı şamar
falaḳa degnegi ṣaŋma ṣopasın sikeyim

18. dib alay gördi ġulām-pāreligi aldı hezīn
alt oṭa üst oṭa dehliz ṣofasın sikeyim

19. ele boḳdan ḳılıcı vėr zāġını ürkütme
ḳılını ḳaşını zāġ u cilāsın sikeyim

20. ne bunalır siki dellenme a cü'cū [ki] tā
saŋa taʿlīm ėdeniŋ ben de babasını sikeyim

21. bana kīrlenme ṣaḳın aṣl-ı ʿarabkīrī ṣanup
o bol āhengleri yelli yelelāsın sikeyim

22. ṣoḳmadıġın ṭoḳmaġını yėdigiŋ var m'a sikim
ufacıḳ çükleriŋ endām u esāsın sikeyim

23. ʿacabā deste başı bir çüke mālik olur mı
dibini bucaġını zīb-i ḥayāsın sikeyim

24. sümügüŋ çek otur ėy muġlim ü sersem pezevenk
dėme meskende olan calḳ u ḫaṭāsın sikeyim

25. bişüremezsin işi gel tātārīce yėyivėr
ḳazġanıŋ tenceresin ṣablı ṭavasın sikeyim

26. dede dėr ṭūliyeti baḳ yine maḥlūl olmuş
payımıza düşen ʿarş-ı uẕemāsın sikeyim

27. çükümi sıtma ṭutar gün beyāżı göricek
böyle aḥbāb-ı ṣafānıŋ ḥukemāsın sikeyim

28. hele maḥbūbı göricek sikmek keyfi gelür
her biri birbirini ben de orasın sikeyim

29. baḳ-a bir göt kenesi yāre yapışmaḳ ister
be meded ṭut şunı sik baḳma ricāsın sikeyim

30. bu dübür ṣaçma bulunsun n'olur orṭada begim
beni daḫl eyleyeniŋ ben de aŋasın sikeyim

26.

eḥibbāmızdan māliyede evrāḳ-ı mühimme ḳalemi taḥrīrāt oṭası muḳayyidlerinden yorġanī-zāde ḥaḳḳı sāmī efendi taʿlīḳ-i meşḳ ḫᵛācesi iḥtiyār ḥaḳḳı efendi ḥaḳḳında güftārıdır

ḳıṭʿa

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ḫᵛāce ḥaḳḳī-yi münāfıḳ tābiʿ-i iblīs kim
farḳ olunmaz heyʾet-i süfyān ile mervāndan

2. tā olunca cān-ı murdārı anıŋ dūzaḫ ḳarīn
ehl-i īmān istiʿāẕe eylesün şeyṭāndan

---

24 6[a] Y.

26 6[a] derkenar Y.

27.

dīger ḳıṭʿası

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. telḫī-yi ḥaḳḳī-yi nā-merd ü denāet-menişiŋ
içmemişdir bir acı ḳahvesini nevʿ-i beşer

2. ḥasetinden ḳurı etmek yėmez ammā o köpek
bulsa ger bād-ı hevā ḳoca köpek boḳunı yėr

28.

dīger biriniŋ ḳıṭʿası

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ehl-i tārikden biri kim ḥaḳḳī-yi buḫtu'n-naṣar
şekl-i heyʾet hem nesebde nuḥbe gūyā sāmirī

2. günde yüz biŋ kerre eyler kiẕbi taṣdīḳ-i yemīn
kimse bilmez idi şāmī ėtdi iʿlān kāfiri

29.

biriniŋ ṣadīḳ mollā ile nihād beg haḳḳında [ḳıṭʿası]

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. herzegerdür reh-i eṣʿār-ı ṣadīḳ-i mollā
boḳlayup hicv ėderek ḳoca nihād-ı teresi

2. söylenür ḫayli zamān eski meseldir ne ʿaceb
ḳurd olurmuş ḳocayınca köpegiŋ masḫarası

---

27 6ª derkenar Y.
28 6ª derkenar Y.
29 6ª derkenar Y.

30.

hicv der-ḥaḳḳ-ı ḫīz-i lā-edrī

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. çatsa ġam fülki fenā bulsa n’ola keştī-i ten
ṣalınup pāyına geçmiş bir iki ip sürüyen

2. gelse māhī gibi deryā-yı ġam-ı zevraḳ-ı dil
ḳomazın ʿāşıḳı elden dümen-i ġayreti ben

3. bādbān-ı keremi açmaz iken ehl-i dile
her kürek pāyesini ırġalamaḳ şimdi neden

4. ṣofra-yı götini lāyık mı levendāna çeküp
poḫ yėsin yine açup her biri ardınca dehen

5. pupa yatmaḳ ne revādır ögine her mūyuŋ
ḫayli ḫūbāna reīs oġlu reīs olmuş iken

6. der-kenār ėde seni çekdüre her fırḳatacı
ṭuna līmān-ı götinde ne revādır mesken

7. gėrüden ālbūra ṭaḳdı [ʿalem] tā götünüŋ
n’ola dėrsen taşaġım tente fora ise seren

8. seni aḳdarma ėdüp üstüne lenger burġa
çata kāfir gemisi gibi ne revādır düşmen

9. ḳullanurken yeke idrākünji yelken ėdüp
ehl-i ʿaşḳa kerem ėt olma igende ṭob atan

10. götünüŋ [yaŋı] münaḳḳah seni döndere firāş
her denī vara gele üstüne başdan ḳıçdan

11. şehvet enbārı derūnuŋ büzügüŋ yüz fāiḳi
seni ḫaṭṭ eyledi ṣanma ḳara mertekde siken

12. bād gibi dayı yigitler başına döndüricek
niçe olur göresin ālet oŋarmaḳ ḳaradan

---

30 6[a] Y.
9 atan: aşan Y.
12 6[b] Y.

13. haẓm ėderdiŋ ṭuna mānendi degil mā-yi menī
götünüŋ enginine aḳ z̲eker oldı aḳan

14. ḳanda yėrseŋ göresin ṣoḳ götünüŋ ḳulbesine
dolmaya mā-yı menī tā ki mi s̲āl-i maḥzen

15. rūzgār ile ṣaḳın ṭaşşaḳuma oturasın
zevraḳ-ı götüŋi döküdüye uġratma igen

16. ḳalḳup insün ḳo ḳadurġa diregi gibi sikim
ucı ile otur[saŋ] bezme olursun ḳorsan

17. rāst gelse büzügüŋ cenge yürüten gemisin
ingiliz ḳalyonı gibi çıḳıcaḳ mihr-i resen

18. palamar ṭaḳdım eger tā götünüŋ ṣayḳasına
kīrden ḳanca ile ardına bī-med dökülen

19. büzügüŋ baḥr-i menīden anafor aldıḳca
pereme gibi sikim çalḳanır uçarlamadan

20. göre deryāyı götüŋ seyri içün olta urur
aṭa faṣlıŋ duyalı baḫ̲ş[iş]-i pākīze-süḫan

21. gemiler yine ki aḳdeŋize yelken açup
rūzgār ile çıḳup dāra gele saġ esen

22. uġrayup fırtınaya bir gün eyā ḫ̲īz ü denī
alavanda ėde götüŋ ḳayıġı bād-ı mihen

31.

müfred

mefā ʿīlün mefā ʿīlün fe ʿūlün
Hezec . - - - / . - - - / . - -

1. ḫ̲orus oġlunı yefʿaller iken ben
babası geldi ḳuḳuri ḳuḳiri

---

31 6[b] derkenar Y.

32.

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. güzel ṣayd eylemek evvel ṭarīḳ-i ḫāṣ idi ammā
zamāne muġlimi şimdi ṭarīḳ-i ʿāma döndürdi

33.

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. hemān murġ-ı dil-i ʿuşşāḳı ṣayd ėtmek hevāsıyla
şu eṭfāl-i zamāne şimdi ḳuş ḳaldırmaġa māil

34.

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
Hezec . - - - / . - - - / . - -

1. çuḳur ḥammāmcısı oġlu faḳīre
çükü yoḳdur dėmiş ol pīr edālı

2. işidicek çüküm aldım elime
ya bu nedir çuḳurunda bulası

35.

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - /- . - - / - . - - / - . -

1. bir ʿaceb ṣanʿat bilürmiş mehter oġlu āferīn
ḳahpe-zādem rūḥ-ı ecdādını iḥyā eylemiş

2. hem mecekletmiş götüŋ hem żarṭa çalmış dün gėce
ṭabl u żarṭanıŋ [ikisin] birden icrā eylemiş

---

32 6^{b} derkenar Y.
33 6^{b} derkenar Y.
34 6^{b} derkenar Y.
35 6^{b} derkenar Y.

36.

hezl-i bahāyī-yi meşhūr müseddes

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. şimdi yüz miḥnet-ile ġam bizi öldürse maḥal
ki sikiş ʿilmini taḥṣīlde olduḳ echel
gerçi olmuşduḳ işit ḫalef-i erzel
līk ber-vefḳ-i murād olamadıḳ müstaʿmel
mī-dehed olmayıcaḳ ėrmez imiş devlete el
ḫalḳa göt vėrmegi bīhūde ṣanurduḳ evvel

2. ben de sik şevḳine şimden gerü ʿuryān olayım
muġlimān zümresine ben da[ḫi] ḳurbān olayım
göt siken ʿārife biŋ cānile ḳurbān olayım
bezl-gûn eylemede ʿāleme destān olayım
mī-dehed olmayıcaḳ ėrmez imiş devlete el
ḫalḳa göt vėrmegi bīhūde ṣanurduḳ evvel

3. kim siker beni dėyü nefsiŋi ıḍlāl ėtme
kendü öz cānıŋ içün böyle yaman fāl ėtme
ara bir muġlimi bul gününü ibtāl ėtme
be meded kendüyü sikdirmede ihmāl ėtme
mī-dehed olmayıcaḳ ėrmez imiş devlete el
ḫalḳa göt vėrmegi bīhūde ṣanurduḳ evvel

4. pāk-dāmen olanıŋ ṭāliʿi yār olmaz imiş
naḳd-i ʿişmet kişiye māye-i kār olmaz imiş
ʿabd-i heyʾet gibi ʿālemde şiʿār olmaz imiş
ʿizzet ü cāha bunuŋ gibi medār olmaz imiş
mī-dehed olmayıcaḳ ėrmez imiş devlete el
ḫalḳa göt vėrmegi bīhūde ṣanurduḳ evvel

5. bir büt-i sīm-teni sike ḳaçan bir muġlim
evvel ol ġonca-dehen faḳr-ı fenādan sālim
kendini sen de bahāyī gibi sikdir dāim
ḫāṣılı devlet-i dünyāya sikilmek lāzım
mī-dehed olmayıcaḳ ėrmez imiş devlete el
ḫalḳa göt vėrmegi bīhūde ṣanurduḳ evvel

---

36 6[b] Y.
3 7[a] Y.

37.

ḳıṭʿa

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ - - . / - . - . / . - - . / - . -

1. dün gėce zümre-i yārān[ım] ile mest olup
yanımda buldum uyanıcaḳ ol şeker-lebi

2. kīrimi yoḳladım ʿacabā ḳandadur dėyü
götünde buldum anı elimle ḳomuş gibi

38.

ḳıṭʿa-yi sābit

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿīlün
Müctes . - . - / . . - - / . - . - / . . -

1. cihānda ol ṣanem-i dilrubāyı sevmekden
ġaraż ne vaṣl u ne būs-ı laʿlidir

2. murādımız anı yecʿallemekdir veʾl-ḥāṣıl
bizim muḥabbetimiz hep efendi caʿlīdir

39.

müfred

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. sevdigim bir deli göt ben ve daḫi göt delisi
ikimiz bir olalım deli göt ü göt delisi

40.

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ - - . / - . - . / . - - . / - . -

1. ʿāşıḳ odur ki nāzı geçe dilrubāsına
dilber odur ki ʿāşıḳ ola mübtelāsına

---

37 7ª derkenar Y.
38 7ª derkenar Y. İlk beytin ikinci mısraı vezne uymuyor.
39 7ª derkenar Y.
40 7ª derkenar Y.

41.

fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. penbe götüŋ[i] görüp dėdim kemān üstādına
uṭrarınca ben neler çekdim o ḥallāc-zādeye

42.

mefā ʿīlün mefā ʿīlün fe ʿūlün
Hezec . - - - / . - - - / . - -

1. yalayıp ṭavr-ı bī-fenni denīler
yalanup çaḳdıġı nefʿī degil mi

43.

hezl-i bahāyī keẕā muḫammes

fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. niçe bir ḥasret-i götüŋle geçe devrānım
niçe bir cılḳ-ı ḥayāliŋ ḳomaya dermānım
niçe bir māʾ-i menīden pür ola ṭumanım
heves-i aḳıŋ ile aġzıma gelse cānım
ġarażıŋ cevr ü cefā ise yeter sulṭānım

2. uyup aġyāra sikiş-ḫānelere gitmekden
devr-i götüŋden ʿadū maḳṣūdına yėtmekden
cūd ile ʿāşıḳ-ı bīçāreyi incitmekden
sikilip her yetene bendene nāz ėtmekden
ġarażıŋ cevr ü cefā ise yeter sulṭānım

3. gerçi mālik degilim dümbüne lāyıḳ saŋa ben
belürür kīr-i derāza yine māilsin sen
yapışup mihr ü zeme ʿālem-i vuṣlatda iken
bu ḳadar kīrdir ü götüme yėtmez dėmeden
ġarażıŋ cevr ü cefā ise yeter sulṭānım

---

41 7[a] derkenar Y.
42 7[a] derkenar Y.
43 7[a] Y.
[3] 7[b] Y.

4. götüŋi ṣofaŋıza çifte-i eyvān eyle
o ṣafā-ḫānede muġlimleri mihmān eyle
teveḳān ḥastasıyım derdime dermān eyle
raḥm ėdüp kīr-i pür-i tābıma iḥsān eyle
ġarażıŋ cevr ü cefā ise yeter sulṭānım

5. göt vėrirken baŋa ėtme sikimi nāz ile red
nefsimiŋ olmayalı āteş-i ḥırṣı müşted
ṭoġru yat arḳ ėdeyim ẕevḳ ile ėy bālā-ḳad
çifteni her ṭarafa eyleme taḥrīk meded
ġarażıŋ cevr ü cefā ise yeter sulṭānım

44.

müfred-i nābī

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. cıḳamaz dāire-yi keʾs-i zenāndan sikimiz
keştī-yi nefsimiziŋ lengeri girdābdadur

45.

müfred

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. ḫaylī demdir ṣanemā gelmediŋiz bendeŋize
bārī sen gelmez iseŋ biz saŋa varup gelelim

46.

müfred

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. ne reftārında ol yāriŋ ne güftārındadır ḥikmet
nezāketle küşād-ı bend-i şalvārındadır ḥikmet

---

44 7^b derkenar Y.
45 7^b derkenar Y.
46 7^b derkenar Y.

47.

müfred

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. ḫaylī demdür ki ġulām-pāreligi ḳullanırız
aralıḳda ḳaṭarānlı ṣoyadan ḥallanırız

48.

müfred

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. bintü ʾl-ʿinebiŋ bārını zāhid çekemezsin
kestānesi terdir saŋa çatlatmaġa gelmez

49.

müfred

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. çüküŋ oḫşamayınca dilberiŋ defʿ-i ḥicāb olmaz
ḳapunuŋ mandalın ḳaldırmayınca feṭḥ-i bāb olmaz

50.

müfred-i bahāyī

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. nedir bu şīve-yi üştür bu nāz ėy ḫīz-i bīgāne
dimāġ-ı zuʿmuŋa bıttırayım ıḫına ıḫına

---

47 7^{b} derkenar Y.
48 7^{b} derkenar Y.
49 7^{b} derkenar Y.
50 7^{b} derkenar Y.

51.

müfred

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. kimi maḥbūbı serīr üzre emīrāne siker
kimi köhne ḥaṣīr üzre faḳīrāne siker

52.

ġazel-i fāżıl taḥmīs-i ḫāmī

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. böyledir ḥükm-i ezel mevhibe-yi kübrāda
ki ola emrine efkendeleri ser-dāde
böyle ḳāfile-yi ser-bāz-ı cünūn cān-dāde
āteş-i ʿaşḳa yanup başlayalım feryāda
dil-i ṣad-laḫtı kebāb eyledi aşcı-zāde

2. gerçi bir şūh-ı cihān büʾl-heves-i çeşme fedā
luṭfı bir mertebedir eylese ger ʿarż-ı liḳā
pertev-i mihri daḫı şuʿlesidür mīr u gedā
vaṣlı aġyār-ı şikem-pervere ḥāżır ḥelvā
yaġlı ballu olur ol zümre ile tenhāda

3. ḫᵛān-ı iḥsānına pest ėtdi bütün bī-çāre
ėrmedi dāire-yi vaṣla bu dil āvāre
rişte-yi zülfi hemīn çıḳdı anıŋ bāzāra
nemek-i meclis olur nān kūr olan aġyāra
ḥāṣılı anlara hep sofra-yi vaṣl āmāde

4. ḫaṭṭ-ı nev eyledi ol ṣaḥn-ı cemāli tenvīr
nüsḫayı daḫı ṭālib-i āvāre-peẕīr
ėrmesün ḳadd-i nihāline [anıŋ] dest-i şerīr
maṭbaḫ-ı ʿaşḳına gūyā ki göŋül çāşnīgīr
telḫī-yi şerbetine ṣabr eyledi üftāde

---

51 7^{b} derkenar Y.
52 7^{b} Y.

5. terk-i edebdir sözüŋi eyle terāzūda nihān
olmasun keffe-yi mīzānede bir loḳma gümān
söz uzatma yeter ėy **ḫāmī**-yi üftāde-nālān
aġzınıŋ loḳması ḥaḳḳā degil ol şūḫ-ı cihān
fāżılā ḥaddini bil söz dėme bu maʿnāda

53.

müfred

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ḥīn-i ẕevḳde dilbere cānım dėdim döndi dėdi
görmedim seniŋ gibi cānıŋ siker kāfir gidi

54.

müfred

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . -

1. kīrim ėtdim keştī-yi göte direk
gitdi baḥr-i lūṭa dek yelken kürek

55.

müfred

mefāʿilün fāʿilātün mefāʿilün fāʿilün
Mużāriʿ . - . - / - . - - / . - . - / - . -

1. zamāneniŋ dilberi birbirine ṭālib geçer
sikine ḳulfe ararken götüne ḳālıb geçer

---

5 8ª Y.

53 8ª derkenar Y.

54 8ª derkenar Y.

55 8ª derkenar Y.

56.

müfred

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün
Müctes̲ . - . - / . . - - / . - . - / . . -

1. götüŋi ḫavż-ı menīden sikim aŋa urduŋ
ki daḳdaḳ ėtmeden eyledi kendüyi āzād

57.

müfred

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. göti gördi bu ḳadar kīri yėmişken yine dar
aġzına parmaḳ alup ėtdi taʿaccüb bihzād

58.

müfred-i bahāyī

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. cāmedānī göt-i yāriŋ aġzın açmış bir ẓarīf
ṭurmayup esbāb-ı kīriŋ uç dėyüp birleşdirir

59.

müfred

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. egri yatma göt vėrirken ḥīn-ı vuṣlatda baŋa
ṣoŋra ḳorlar nāmını ḫūbān içinde keç-ʿaṭā

---

56 8ª derkenar Y.
57 8ª derkenar Y.
58 8ª derkenar Y.
59 8ª derkenar Y.

60.

müfred

fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . -

1. şol ḳadar ṣāḥib-tevāżuʿ oldı kim
bir ḳarış oġlanca ḳalḳar sikim

61.

müfred

fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ḥüsnüŋe maġrūr olma üstüŋe ṣıçdı felek
şimdengerü ḳucaġıŋ yā ḳalbūrdur yā elek

62.

tezyīf-i şāʿir-i meşhūr pertev berāy-ı naẓm-ı mezbūr

fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilātün fe ʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. böyledir fāide āteş beşerān dünyāda
tāze şākirdleri hīç giymeyeler aḳ sāde
olalar her söze ḳuyruḳ ṣalalar ser-dāde
dil-i ṣad-çāki kebāb ėtmeye eşkī-zāde
getürürler şīşe ṣançıp ḳuzuyı feryāda

2. tu dėrim yüzine ėy kīr-nüvāz-ı fuḳarā
tencere tencereye dėrse daḫı götü ḳara
yaṣlaġaç götlü ṣehā o ḳulaġı ḳadli cānā
[*boş bırakılmış*]
[*boş bırakılmış*]

3. o ṣıġır yaḫnisi laḫana ḳapusḳası güzel
gel seni tā be-gelū ṭoldurayım ėtme cedel
sözümü diŋle efendim ṣaḳın olma tenbel
bize ifṭāra buyur ṭuymasun engel döngel
bu ḫıyārlar bu ḳabaḳlar saŋadır āmāde

---

60 8[a] derkenar Y.
61 8[a] derkenar Y.
62 8[a] Y.

4. al cacıḳ sāde kömürlük ḳapusında gėrü dėr
odunı ot yėrine ṣok ki ṭutuşsun çaḳşır
eline al bu paçavrayı eger var ise de gir
[*boş bırakılmış*]
[*boş bırakılmış*]

5. kim dėmiş ʿāşıḳı dil-sīr ėdemez günde bir an
bir ṣaḥan mumbārı bir ḳavrayıcaḳ seg ḥayrān
ḫardalı neylesün aç gözlü olan yaḫni ḳapan
[*boş bırakılmış*]
[*boş bırakılmış*]

63.

ser-kātib-i mābeyn mīr ibrāhīm fennī ez-leṭāyif berāy-ı taʿdād-ı sūʾ-i ḥāl-i boġaziçi manẓūm güft

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. hep ġalaṭ sözle geçirdi günüŋi ʿāşıḳ-ı zār
ġalaṭa ẕevḳıne gitmiş meger aġyār ile yār

2. keṣret-i keyfi ile dün gėce fitīli almış
der-i mum-ḫānede varmış seḥerī mum olmuş

3. hele sekdirme suḫanlarla bugün ṭavr-ı ġarīb
fālyā vėrmiş gibi ṭopḫānede yār ile raḳīb

4. baġlanup ḳalmış iken zülf-i siyeh-kārında
ṣavdı başından beni āḫir ṣalıpazarında

5. ṭutsa ʿuşşāḳ maḥaldir ḳırılur gibi ṭaraf
buldı ol gözleri bādām ile fındıḳlı şeref

6. seng-dil āfeti nerm eylemedir meyli her an
hīç tehī mi dayanurdı ḳabaṭaşa rindān

7. ḳalmadı kimsede hīç nān alacaḳ bir aḳçe
serv-ḳadler ile pür olalı ṭolmabaġçe

8. ṭıfl iken saŋa ḫırām-ı [bediʿ] ögretdigi-çün
dilerem ḥaḳdan anı kim o beşikṭaş olsun

---

63 8[b] Y. *Mustafa Fennî Dîvânı:* s.690-695.

9. oldı dil olmuş iken ḳayd-ı cihāndan reste
orṭaköyde yine bir mūy-miyāna beste

10. eylemekden o mehiŋ şaḫṣ-ı firāḳıyla ṣavaş
gözlerimde ḳuruçeşme gibi hīç ḳalmadı yaş

11. ṭaḳılup ardına āl ile raḳīb-i nā-pāk
arnabud köyüne gitmiş meger o şūḫ-ı dellāk

12. hū çeker rūḥ-ı ḥasan ḳalfa nevā-yı meste
pīşgāhında oḳunduḳça ḥüseynī beste

13. oldı muḥtāc göŋül ṭıfl-ı civān-ı ġayra
gitmeyince bebege merdüm-i dīdem seyre

14. fiske ṭaşıyla ger ururlar ise gülşen
bülbül-i zāra ḳayalara ḳadar olmaz mesken

15. yāri aġyār ėdeyim ṣandı çü zevraḳḍa kinār
ṭopa ṭutulmuşa hep döndi ahālī-yi ḥiṣār

16. eşk-i aġyār der-i mey-kededе oldı revān
düşdi şeytān akındısına raḳīb-i yavan

17. gel seniŋle bulalım ṣaḳlancak maḥfī mekān
balṭalimanı bugün ṭalġalıḳ ey serv-i revān

18. bizi beglik ġam ile ėtdi felek şīvende
mīr-güne varalım ẕevḳ ėdelim gülşende

19. rūzgārıŋ siteminden kim olur āzāde
içe dil-dār ile istinyede tenhā bāde

20. tāzelerle yeŋi köyündeki eski demler
gelicek yāda diliŋ ṭoġrusı derdin yeŋiler

21. yā otursa n’ola ol pīr-i muġānıŋ deyri
o ṣanem ile olan maḥfī ṭarabya seyri

22. zāhidā gezme zuḳāḳlarda varup sīne sīne
çamuruŋ çünki ḳuru git kefeli ḳaryesine

23. gözümüŋ yaşına raḥm ėtmedigi-çün cānān
büyükdere gibi ėtmede her dem cereyān

---

[19] 9ª Y.

24. teb-iʿaşḳıyla tenim ėtse daḫı zār u nizār
yine ėtmez dil-i bī-çāreye raḥm ol ṣarıyār

25. ḳalmadı görmediginiŋ yėre sezā cāy-ı ṣafā
rumėli ḥışnına var seyr ü tamām ėt cānā

26. oldı rindāne-yi gümüşşuyı ile vāḳıʿ ḳay
ḳaraṭaş altına mı gitdi ʿaceb zevraḳ-ı mey

27. meyl ėdüp şemʿ-i ʿiẕārı içün ol sīm-sere
düşdi pervāne-yi dil şimdi fenerden fenere

28. oldı germiyyetiŋ ol ṣūḫ ile zāhid çü hevā
bu burūdetle ṣouḳṣu saŋa cāy ola sezā

29. āh ėdüp ḫırsını duydı ise [ol] cānānıŋ
şimdi başında ḳavaḳyeli eser yārānıŋ

30. ʿayş u nūş eyleyelim ḳo hele sen [paf pūfı]
ṣadr-ı mey-ḫāne umūr yėri degildir ṣūfī

31. yār bulurum dėyü gitdi ḳatı şenlikde
ögünür ʿāşıḳ-ı şūrīde degirmenlikde

32. defʿ-i ġam ėtmege ėy ṣūḫ ararsıŋ çāre
var mülūkāne yanaş iskele-yi ḫunkāra

33. ḥüsnde öndül alup da bulalım dėyü kemāl
yalıköyünde ḳoşu ėtmede her dem eṭfāl

34. bir sitemkāra ṣa[ta]şdırdı bizi devr ü zamān
oldı begḳozlu bir āfet ile çeşmim cereyān

35. istemem kim ki dilerse anıŋ olsun ḳarye
salṭanatdır baŋa ol şāh ile sulṭāniye

36. çekdiler sīneye incirlide bintüʾl-ʿinebi
darısı başına ėy sürmeli zen-dost çelebī

37. ṣav başından bugün ey ṣūḫ aman aġyārı
gel pāşābaġçesine ẕevḳ ėdelim ḫunkārī

38. ḳasd-ı körlük olarak ḥāṣılı āvārelere
[*boş bırakılmış*]

---

[38] 9[b] Y.

39. cevr-i ġam ḳor mı bu dillerde ṣafā-yı ḫāṭır
olmasa ẕevḳ-i nihānīye çubuḳlu ḥāżır

40. açdı tīġ-i sitemiyle cigerimde yāre
ḳaŋlıcaḳlı yine bir ġamzeleri ḫūn-ḫᵛāre

41. [ʿizz-i ʿāmdır dėyü gitme melegim degme yėre]
ẓurefā körfezi baḫş eyledi zen-pārelere

42. ne revā seyr-i ḥiṣārda ola yārim maḥzūn
sāḳıyā baŋa yarımca verüp ana ṭolu ṣun

43. gök ḳandīl gücile ėrdi gül-i maḳṣūda
bir siyeh-çerdeye mālik olıcaḳ gökṣuda

44. firḳatiŋle şu ḳadar giryeler ėtdim cānā
bir küçükṣu görünür eşkime nisbet deryā

45. baġrımıŋ yaġın eritdi belī her eṭvārı
hele ḳandillide bir cām ile yaḳdım yāri

46. ābı zīrā ki mürāyī olana dermāndır
ḳāḍı-zādeliye vaniköyi çesbāndır

47. leb-i deryādaki ayuya mı oldı meftūn
ḳulelibaġçesine ḥırṣı raḳībiŋ efzūn

48. işte buldum saŋa ṣallanmaġa bir özge maḥal
sözümi diŋle raḳībā yalıŋız çengele gel

49. ḥased ol rinde ki mey nūş ėde ḳana ḳana
o şeh-i ḥüsn ile beglerbegide mīrāne

50. ġıbṭa ol şaḫṣa olur ėrdigi dem nev-rūza
gide cānān ile ẕevḳ ėtmege istavroza

51. ṣandılar duḫt-i reze geldi ʿarablarla yanuḳ
sūḫteler zümresine cāy olalı ḳuzġuncuḳ

52. ḳo sıġırlar gibi yatsun uyusun pinhānī
ol[dı] aġyāra maḳar çünki öküzlimanı

53. kaʿbe toprağı dėyüp olsa n’ola nām-āver
üsküdardan daḫı yegdir baŋa kūy-ı dil-ber

54. bir şerīfiŋ nigeh-i luṭfı ile dünyāda
ḳaṣr-ı dil ʿaynı ile döndi şerefābāda

55. ṣandılar baġçe-yi ḥüsn içre ayazma çıkmış
baḳaraḳ ruḫlarına eşki raḳībiŋ aḳmış

56. şems nāmında bir āfet de ẓuhūr ėtdi ʿaceb
şemsipāşāyı mekān eylediler yārān heb

57. vuṣlatıŋ gördi ḳıyās eyleme ėy dil el-yaḳ
ḫavfım oldur seni ferdālara yarın ṣalacaḳ

58. ḳaṣdıŋ ʿālemde teferrüc ise ger bir derece
duḫter-i rez ile ḳızḳulesine bul ferece

59. ḳāmeti fikr-i ḫayāl-i ruḫ-i ālıyla şeh-i ḥüsne
deşt-i dil ʿaynı ile döndi ḳavaḳbaġçesine

60. düldül-i nāza süvār olsa o şūḫ-ı yek-tā
at[ı] oynaġı olur sāḥa-yı ḥaydarpāşā

61. ėy göŋül boşlama daʿvānı hemān ġamla soruş
ḳāḍıköyünde ayaḳ nāibiniŋ pāyına düş

62. fikr-i ruḫsārıyla yandı tenimiz bilmez mi
ʿaceb ol māh fenerbaġçesine gelmez mi

63. ġālibā **fennī** tamām eyleyecekdir ẕevḳi
aṭalar seyrine düşmüş o perīniŋ şevḳi

64.

maṭlaʿ-ı ġazel-i nābī

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. eyyām-ı bahār olmaz idi gülşen olaydım
ḫurşīd ṭulūʿ ėtmez idi revzen olaydım

---

58 10^{a} Y.

64 8^{b} derkenar Y. *Nâbî Dîvânı*: G/526.

65.

tezyīf-i hevāyī pertev

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. gezmezdi ṣoḳaḳlarda ciger çevren olaydım
bitmezdi bataḳlarda ḳamış ney-zen olaydım

2. esmezdi deŋizler ṣaġanaḳlı ḳara yeller
bir çifte ʿarab mavnasına yelken olaydım

3. çün almaz idi dirhemini bir pula küttāb
dünyāda mürekkebci hemān bir ben olaydım

4. ṣusam gibi efsürde olursam da olaydım
tek loḳma pişen ṭavaya yaş rūġan olaydım

5. dūşīze bulunmaz idi hevāyī ere ṭālib
ḳaṣd eyledigi evlenecek ergen olaydım

66.

maṭlaʿ-ı ġazel-i nābī

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. yāri açdım açıl ėy ġonca-dehānım diyerek
bezme geldi gel-e ėy rūḥ-ı revānım diyerek

67.

tezyīf-i hevāyī pertev

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. yāri açdım açıl ėy mantı-dehānım diyerek
öŋüne geldi gel-e ėy yaḫni-ḳapanım diyerek

2. āh bir kerre lala-vārī açup ḳollarımı
ḳucaġa alsam o beg-zādeyi cānım diyerek

---

65 8[b] derkenar Y. *Hevâyî Dîvânı:* G/105.
66 9[a] derkenar Y. *Nâbî Dîvânı*: G/445.
67 9[a] derkenar Y. *Hevâyî Dîvânı:* G/95.

3. ardına ḥışlayaraḳ bārī düşeydim yāriŋ
bire dur ḳaçma meded kesdiŋ amānım diyerek

4. o yahūdī beçeyi mest yıḳup mey-kededе
ṣala bilsem aŋa ver vāṣılı yanım diyerek

5. n'eyledi gör saŋa dünyāda hevāyī bize yār
söyleye söyleye ey yaŋşaḳ ozanım diyerek

68.

ḳıṭʿa-i faṭīn der ḥaḳḳ-ı mestçi ḥācī dede

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. bir denī sofam ile olmuş iken ṣāḥib-beyt
bilmeyüp ḳadrini āḫir beni ḳıldı izʿāc

2. özge bir ṣanʿat-ı sūziş-fiken īcād ėdüp
ḫāriḳu ʾl-ʿāde beni ėtdi ondan iḫrāc

69.

ġazel-i hezl-i bahāyī

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ėy fedāyī görmedim hīç burnuna beŋzer burun
ṣanki olmuş ṣūretiŋ üstüne kīr-i ḫar burun

2. yazıcaḳ dīvāra zer-nīḫ ced[vel] ile çehreni
bir ḳabā-beste gibi yazılsa lāyıḳ ger burun

3. boḫlıca bostanda bitmiş bādicāndır yā ḫıyār
egri bügrü boḳ ḳabaġı yā ger manṭardır burun

4. yā laġımcı kazmasıdır yā ṣapandır yā çapa
sen yürüdükçe ṭoḳunduġı yeri yırtar burun

5. yā ḳulaḳlı borudur yā sūrnādır yā ki nāy
hem nefes vėrdikçe kāhir ṭaġları ṣarṣar burun

6. ṭaş gemisine ḳayalıḳ parçası aṣma ḥala
belki olur keştī-yi gerdūna bir lenger burun

---

68 9[a] derkenar Y.
69 9[b] derkenar Y.

7. ne aḳıddı burnı beŋzer burnuna ne boz burun
ger ṣorarsaŋ yoḳ degil burnuŋ yanında yer burun

70.

ġazel-i hevāyī ez-letāyif-i pertev

feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . -

1. aġlayup dėdi beşikde bebegim
şīşeden idi ḳırıldı sübegim

2. ebe ḳarı baŋa çölmek ursun
gegregim batdı [ya] düşdi köbegim

3. bir zamān ben de mürekkebci idim
gėce gündüz dögülürdi dibegim

4. kendimi şimdi degirmene ḳodum
un olup geçdi elekden kepegim

5. kör yılanı ḳuṭudan çaldırmış
māymūn ile görüşsün şebegim

6. baş göstermedi bir kerre daḫı
delügine gireli köstebegim

7. dėr hevāyī daḫı söyler idim
şiʿrime baḳsa begenseydi begim

71.

meclis-i vālā aʿżāları tenḳīḥ olunduġı vaḳit birisi inşād ėtmişdir ḳıṭʿa

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. mecālisde miṣāl-i necm kim zāid
niçe mümsik ẕevāt olmuşdı cālis

2. be-ḥükm-i muḳtedā-yı ehl-i sünnet
kesildi fażla-yi aʿżāyı meclis

---

70 10ª derkenar Y. *Hevâyî Dîvânı:* G/112.
71 10ª derkenar Y.

72.

manẓūm-ı leṭāyif-i ʿosmān-zāde tāib efendi

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. sekbān-ı sefer dīde-yi pejmürde-ḳıyāfet
ḳāḍīlarıŋ ardındaki oġlanına beŋzer

2. ḫ͟ʸānende-i sāḫ͟te-i nāmūs-ı vaḳārı
çingāneleriŋ şübhelü īmānına beŋzer

3. baḥriŋe binā eyledigi çeşme-yi bī-āb
pinti ḥamīdiŋ ėtdigi iḥsānına beŋzer

4. şehr oġlanınıŋ yolda sefīhāne edāsı
ser-ḫ͟oşlarıŋ edā ile erkānına beŋzer

5. görmek dileyen māh-ı hilāl-i ramażānı
devletleriŋ sofra[da]ki nānına beŋzer

6. kitābларıŋ maḥfaẓası ek͟serī şimdi
ḳaṣṣābларıŋ yaġlıca cüzdānına beŋzer

7. hem-şehrīleriŋ tā o ḳadar kes͟reti var kim
nābīniŋ evi şimdi ḳaṭır-ḫ͟ānına beŋzer

73.

manẓūm-ı leṭāyif-i kānī el-mevlevī

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. nümāyāndır yelek māhiyyeti çāk-i girībāndan
velī entāriniŋ rengi görünmez eski ḳaftāndan

2. ne deŋlü arslān şeklinde baġlarsa şu şehrīler
geçerler ṣanma ḥınnālı ḳuzıdan telli ṭavşandan

3. ṣabāḥın ġāzīler ḥelvāsı isterse ḳaçacak ammā
anı bilmez ki baġ ḳandan gelür ḳapana bal ḳandan

---

72 10[a] Y.
73 10[a] Y. *Kani'nin Manzum Letaifnamesi*: G/225.
3 10[b] Y.

4. bizim tātār aġası boza içer et yėmez gerçi
velākin geçmesi müşkil ne ḳazandan [ne] ṭatmaḳdan

5. kesilmiş baş dökülmüş ḳan görünmez ortada dadı
velī meydān görünmez ol muṣayḳal ṭaşlı ḳalḳandan

74.

ḳıtʿa nāẓımı nā-maʿlūm

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. fuād-ı kāfir-i merdūduŋ aʿvān-ı şerārıŋdan
teḳarrub ėtdi bāb-ı devlete bir fāsıḳ-ı kāẕib

2. o sarıḳ nāẓır-ı māliye oldı sögdi aḥvāle
çıḳardı devleti iflāsa ṣoḳdı ʿāleme ḳalıp

75.

manẓūm-ı ḥasīb-i ḳāḍī-yi bosna-sarāy berāy-ı dizdār der-ḳalʿa-i bosna

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. āteş-i ʿaşḳını seyr eyle bedenden yāriŋ
yegdir allāh dėrim hecri ile dizdārıŋ

2. falyadan ḫālī degildir o güzeller şāhı
ṭopdan ölürse ʿaceb mi göresin aġyārıŋ

3. aldı cebḫāneyi ol ḫumbara-yı aḳıḳden
ber-hevā oldu işi ʿāşıḳ-ı miḥnet-kārıŋ

4. delī fişekle nice rāḥat ola ḳābildir
ṣanki ol ḫumbarasıdır felek-i ġaddārıŋ

5. bir ṣaḳī lāzım idi yāri ṭaḳup ṭoldurmuş
bu degildir çapını seyr ėdiŋiz aġyārıŋ

6. yürüyüşi ard ḳapudan belki olursa āsān
girse miftāḥı ele ḥışn-ı ẓafer-eṭvārıŋ

7. bir fitil ile aŋı atmaḳ olur idi ḥasīb
olmasa ḫavf-ı dile gülle-i āteş-bārıŋ

---

74 10^{b} derkenar Y.
75 10^{b} Y.

76.

hicviyye-yi ʿabdī efendi-yi şebinḳaraḥiṣārī kātib-i dīvān müteveffā şamaḳovī ḫusrev pāşā der-ḫaḳḳ-ı ḥayreʾd-dīn pāşā

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ėy ki ḥayreʾd-dīn ile meşhūr olan şerrüʾl-enām
ḥayf kim şimdi naṣılsa vālī-yi yozġādsıŋ

2. gerçi ẓāhirde vezīr olmuşsuŋ ammā maʿnīde
ṭaş ṭaşır ṭopraḳ alır çamur yapar ırġadsıŋ

3. ėtse teklīf-i riyāset ḳarıŋ eylersiŋ ḳabūl
ya niçün bir ḳahpeye bu rütbede münḳādsıŋ

4. ḳanġı zānīniŋ ʿaceb mezniyyesidir vālidiŋ
ḥükm-i şerʿ-i aḥmed üzre bī-eb u ecdādsıŋ

5. buldı şöhret ol ḳadar hemşīreŋ imiş ʿavretiŋ
dayısıŋ evlādıŋa hem anaŋa damadsıŋ

6. ėy sefīh rūzgār vay rezīl nābekār
ẓannım oldur şu aralıḳ ṭālib-i baġdādsıŋ

7. ḳanġı ḳubḥiyyātını taʿdād ḳılsun bu ḳalem
zümre-yi nā-dān içre cümleden berbādsıŋ

77.

ḳıṭʿa nāẓımı nā-maʿlūm

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. şimdiki nāẓır-ı māliyye olan menḥūsuŋ
mevlidi rus olıcaḳ kendüsi ʿosmānlı mıdır

2. heyʾeti ermenīye mosḳova beŋzer ḫalḳı
dėme kim aṣlını şirvanlı mıdır vanlı mıdır

---

76 10[b] Y.
7 11[a] Y.
77 10[b] derkenar Y.

78.

ḳıṭʿa nāẓımı nā-maʿlūm

müstefʿilün müstefʿilün
Recez - - . - / - - . -

1. nāẓım sözünde ḥaḳlıdır
tārīḫi pek revnaḳlıdır

2. noḳṣānı var bir ʿaḳlıdır
dīvāna geldi zır deli

1284 bir taʿmiyesi 1285 [1868/1869]

79.

ḳıṭʿa li-münşīihi ʾl-faḳīr

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlān
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - - .

1. ḥuḳūḳ-ı hem-civārīye riʿāyet ėtmeyüp aṣlā
faṭīni eyledi nāmūsı yoḳ bir merd-i bed izʿāc

2. ḳıyāfetle münāfıḳ evliyāya müntesib olmaz
cenāb-ı pīr anıŋ başına ėtsün biŋ belā intāc

80.

şuʿarā-yı ʿaṣırdan ismāʿīl pāşā-zāde el-ān ġarīḳ-i ceẕbe olan ḥaḳḳı begiŋ maʿhūd vaḳʿanüvis sāmī-yi kāfir ḥaḳḳında inşād ėtdigi hicviyedir

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ėy leīm-i dīv-sīret ġāin-i dīn-i mübīn
v'ėy saḳīm-i ḫīz-ser düşmān-ı rabbü 'l-ʿālemīn

2. sensin ol kārīz-i deyr-i kāfirān kim dāimā
zihnine ṣıçmış yebās-ı köhne-sāl-i kāfirīn

3. sensin ol mürted yezīd-i kāfir-i bī-dīn kim
eyleḍiŋ taḥḳīr-i ẕāt-ı raḥmet[en] li ʾl-ʿālemīn

---

78 10^{b} derkenar Y.
79 10^{b} derkenar Y.
80 11^{a} Y.

4. fācir-i iblīs-sīret maṣdar-ı her-melʿanet
rāyet-ārā-yı ḍalālet reh-nümā-yı ḫāsirīn

5. dest-gīr-i gebr ü tersā kāfir-i küfr-intisāb
ḳıbṭī-yi efrenc-ḳıyāfet kāse-līs-i müşrikīn

6. incilā-yı rāyı şemʿ-i ḫavra-yi ḳavm-i yehūd
tārikī-yi rūyı çün küfr-i şenīʿ-i fācirīn

7. öyle bed-aḫter köpek kim tīre ẕātından olur
ẓulmet-ārā encüm eflāk çarḫ-ı heftümīn

8. iki dünyāsı ḫarāb olduġunı iʿlān içün
būm-ı küfr olmuş serinde āşiyān-sāz-ı mekīn

9. ėtse ḫınzīra işābet ġılẓat-ı şekli eger
derd ü yāsından ėderdi kūh u ṣaḥrāda enīn

10. āb-ı rūy-ı reşḥası ḳarışsa deryāya olur
ḥırmen-i ʿālemde nā-būd dāne-yi dürr-i simīn

11. fācirā bī-meẕhebā dīv ü mecūsī-sīretā
ėy yezīd-i fīl-peyker eṣḳal-i rūy-i zemīn

12. faẓl u raḥmān-ı rasūluʾllāhı inkār eylemez
belki mebʿūṣ-ı ʿarab dėrler gürūh-ı müşrikīn

13. öyle iken anları dūzaḫla tebşīr ėtdi ḥaḳ
ġayrı farḳ ėt nerede dūzaḫda saŋa cāy-nişīn

14. it boḳuyla yaḳsa ger lāşe-yi murdārını
saŋa ʿālemde yine olmaz mücāzāt-ı yaḳīn

15. līk bulmazsın rehā şimşīr-i hücūmdan benim
ger domuz gibi olursaŋ daḫı in içre mekīn

16. geçirem zīr-i zemīne tīġ-i hicvümle seni
tā olunca murġ-ı cānım vāṣıl-ı ʿarş-ı berīn

17. bir ġazā-yi ekber ėtdim tīġ-i ḫāmem ile kim
sūr eder bāġ-ı beḳāda ḥayder-i kerrār-ı dīn

18. muġtenim oldum nuḳūd-ı maġfiretle n'eylerim
baʿd ez-īn bulsam daḫı ʿālemde biŋ genc-i defīn

[17] 11[b] Y.

19. ėy mühim-sāz-ı ihānet mülcem-i devr-i zamān
v’ėy nesaḳ-sāz-ı ḫabāṯet pīşvā-yı mülhidīn

20. sensin ol bī-meẕheb-i rūy-ı zemīn kim yaḳuşur
başına ṣıçsa kilāb-i evvelīn ü āḫirīn

21. böyle izbār eylemiş elḳāb-ı murdārıŋ seniŋ
levḥ-i maḥfūẓ-ı ezelde ḫāme-yi sunʿ-ı berīn

22. ḫūk-ı meşʾūm u ġalīẓ-i kūh-ı yābān-ı ḍalāl
köhne-yi zanḳoc u körpe deyr-i küffār-ı laʿīn

23. iḫtilāl-i sīreti murdār-ı inhādān mecūs
iḥtimāl-i ṭīneti çingāne vü çerge-nişīn

24. mülhid-i ʿifrīt-heykel nāmı sāmī kim odur
pey-rev-i nemrūd-ı merg-i kāfir-i dūzaḫ-ḳarīn

25. öyle tīz-reftār-ı yābān-ı ḍalālet kim aŋa
dīv-i kübrā-yı laʿīn olmuş hemīşe rāstīn

26. ėtse füccāra sirāyet ẓulmet-i naḳri anıŋ
tā ḳıyāmet rāh-ı deyrin bulamazdı rāhibīn

27. tā ki ol kāfir cihānda rūy-ı rāḥat görmeyüp
mūnis olsun hep ġumūm u ġuṣṣa vü āh u enīn

28. ʿarşa çıḳdıḳça şerār-ı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳān
yaġa ḳahru ʾllāh aŋa mānend-i berḳ-ı āteşīn

29. uġrasa gülzāra būy-ı ḫulḳı çün bād-ı semūm
mesken-i zāġān olurdı lāne-yi murġ-ı ḫazīn

30. bilse ger kārīz-i zuʿmın millet-i murdārına
ṭurfa eyler ṣubḥayı ḫāvrāya ḫāḫām-ı meşīn

31. sen o ḫınzīr-i mecūsī ḫīz-i senge eylediŋ
bī-muḥābā buġż-ı ẕāt-ı dīn-i faḫru ʾl-mürselīn

32. intiḳāmın alurum peyġamberiŋ senden köpek
eyleyüp dāim ḥavāle başıŋa şemşīr-i kīn

33. her ne deŋlü eylesem şāyān bu vāride faḫr
çün bu hicv oldı saŋa ilhāmu rabbi ʾl-ʿālemīn

34. bir ġazā ėtdim ki rūh-ı ḥamzayı şād eyledim
n’ola reşk ėtse bu feyża rüstem āver-āferīn

35. nev-ḳaṣīdem rūz-ı maḥşerde berāt-ı ʿafv ola
ṣafḥa-yi aʿmāli aldıḳda uṣāt-ı müʾminīn

36. ġāyri bitdi söz duʿāya başla ṭurma ḥaḳḳıyā
böyledir çünki selefde ṭarz-ı üslūb-ı güzīn

81.

baġdād vālīsi esbaḳ dāvūd pāşā bosna vālīsi iken dīvān kātibi bulunduġundan ḥaḳḳında inşād ėtdigi beytdir

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . -

1. sāmī dėrler bilemezler sāmirī
kātib-i dīvān ėderler kāfiri

82.

li-münşīihi ʾl-faḳīr

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. küfri taṣḥīḥ eylesün ʿālemde ruhbān ḳalmadı
bu ʿaṣır sāmī gibi himmetli şeyṭān ḳalmadı

83.

güfte-yi faṭīn efendi

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. belā ender-belādır heyʾet-i erkān-ı żabṭıyye
sözi ḳoz aŋlar ehl-i dāniş ü erkān-ı żabṭıyye

2. daʿāvī-yi ʿibādı tesviye ėtmek olur mümkin
söz aŋlarsa müşīr-i zīrek-i erkān-ı żabṭıyye

---

36 12[a] Y.

81 11[a] derkenar Y.

82 11[a] derkenar Y.

83 11[a] derkenar Y.

84.

şāʿir ṭālib efendi ḥaḳḳında bursalı münīb efendidendir

ḳıṭʿa

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. baḳ maḫlaṣınıŋ ḳalbi de ḳalbiŋ gibi ṭālib
bir yüzle balāṭ olmada bir vech ile bāṭıl

2. ṣūretde ʿacem ermeni ẓann olunur iken
gör sīret-i nā-pākini kim çıḳdı miḥāil

85.

ḳıṭʿa-yı ḳoniçeli biŋbaşı kāẓım beg

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. pādişāhım naẓar ėt ḥāline ʿaskerleriniŋ
sevb-i ṣad-pāre ile her biri keklik gibidir

2. ne iṭāʿatde tekāsül ne maʿāş u taʿyīn
ser-be-ser cümlesi efrād-ı melāik gibidir

86.

ḳıṭʿa nāẓımı nā-maʿlūm

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - .

1. dāḫiliyye nāẓırı kezzāb-ı bī-nāmūs u ʿār
bir ḳılı ḳırḳa biraz kiẕb ile eyler iftiḫār

2. herkese bir ṣūret-i dīgerde zengin gösterir
ḥoḳḳa-bāzlık ṣanʿatın cehhūd gibi ḫalḳa ṣatar

---

84 11[a] derkenar Y.
85 11[b] derkenar Y.
86 11[b] derkenar Y.

87.

ḳıṭʿa nāẓımı mechūl

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. keçecioġlu ile ėtdi dımaşḳı taḫrīb
vanlı şirvanlılarıŋ meẕheb u dīni ṣorma

2. dīni yoḳdur teresiŋ eyledi ḳaṣr ile ferāġ
böyle deyyūslarıŋ ʿādet ü āyīni ṣorma

88.

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ḫastalandıḳ derd ile dermānı sikdik ṣaġladıḳ
ṣıḥḥat ėl vėrdikde doḳtorānı sikdik ṣaġladıḳ

2. siki ḳalḳıḳ ḫᵛāba varduḳ bu gėce bi ʾl-iltizām
iḥtilām olduḳ hele şeyṭānı sikdik ṣaġladıḳ

3. cā be-cā eṭrāf u eknāfı tefaḫḫuṣ eyledik
dest-res olduġumuz oġlanı sikdik ṣaġladıḳ

4. millete tefhīm içün farż-ı emānet n'ėdügin
evvelā iḳnāʿ ėdüp ruhbānı sikdik ṣaġladıḳ

5. nükte-yi īmāda mekteb hᵛācesini ḳaz ḳılup
ʿādet-i taʿlīmde ṣıbyānı sikdik ṣaġladıḳ

6. dalyaraḳ meydāna çıḳdıḳ kārzār-ı kevn içün
ʿāḳıbet ġālib gelüp ḫaṣmānı sikdik ṣaġladıḳ

7. rīşeniŋ zībā başıyla sikmedik firʿavnı da
ṣad hezerān ḥayf kim hāmānı sikdik ṣaġladıḳ

8. biz o ḳorṣanız ki baḥr-i lūtda ḳıçdan çatup
orṣa boca ḫayli keştī-bānı sikdik ṣaġladıḳ

9. çilesini çekmedikse tekkede her ibneniŋ
şeyḫ efendi ile dervīşānı sikdik ṣaġladıḳ

---

87 11[b] derkenar Y.
88 12[a] Y.

10. ʿizzet ü ikrāmda ʿizz ü ḳuṣūr olmaz bize
ḫāngāha her gelen mihmānı sikdik ṣaġladıḳ

11. eyledik bir puştı ḳandırmaḳ içün sevgend ü ʿahd
sikmedik kendüyi de peymānı sikdik ṣaġladıḳ

12. kendü cebriyle muḳaddem ḳartca bir oġlan düzüp
göt degildir ʿādetā ormanı sikdik ṣaġladıḳ

13. ḫavf ėdüp aḫbābımız bizden baʿīd olsa ne var
çünki biz her vech ile aḳrānı sikdik ṣaġladıḳ

14. biz semender-ṭīnetiz külḫan-nişīniz vāʿiẓā
āḫiretce vādī-yi nīrānı sikdik ṣaġladıḳ

15. niyyet-i ḫayr ile evvel kaʿbede ḥac eyledik
ṣonra çölde ẕevḳ içün ʿurbānı sikdik ṣaġladıḳ

16. cāh u manṣıbdan teneffür eyledik bir rütbe kim
vazgeçüp elḳābdan ʿunvānı sikdik ṣaġladıḳ

17. bir zamāndır boşda ḳaldıḳ feth-i bāb oldı hele
ḳaṣd ėdüp dehlīzde derbānı sikdik ṣaġladıḳ

18. biz tüfeng-i kīr-i ber-dūş ʿazm-i naḥcīr ėdeli
heyʾet-i ṣayyādda mürġānı sikdik ṣaġladıḳ

19. ʿarṣagāh-ı kevne biz at sürmede ferzāneyiz
dikili ṭaş dėnilen meydānı sikdik ṣaġladıḳ

20. nāfe-yi müşküŋ hevāsıyla gezerken serserī
bir maḥalde rāst gelüp ceylānı sikdik ṣaġladıḳ

21. muġlim-i rū-bīn-i tensiz şīr ü ejder sikerek
heft-ḫ[v]āndan ʿazm ile ḳurdānı sikdik ṣaġladıḳ

22. biz ki türk evlādıyız baḳ ḳadr ü ḳıymet bilmeyiz
cevheri terk eyleyüp mercānı sikdik ṣaġladıḳ

23. baʿżı eṣnāfı ṭolandırmaḳ da bir sanʿat mıdır
biz ḳamānṭo gibi bāzergānı sikdik ṣaġladıḳ

24. bāhdan maʿdūd olursa ger taḥalluḳ māddesi
bellü başlu niçe maḥbūbānı sikdik ṣaġladıḳ

[17] 12[b] Y.

25. ṣūretā herkes bizi cāhil bilür bilsün yine
līk biz bu cehl ile ʿirfānı sikdik ṣaġladıḳ

26. beht ėtdi ḳorḳusundan dėyü bīzāruŋ biri
biz anıŋ ḫavf ėtdigi bühtānı sikdik ṣaġladıḳ

27. başladıḳ evṣāfına ol keştīniŋ ṭoġrusı
ṣabrımız yandı hemān sāmānı sikdik ṣaġladıḳ

28. luṭfı var olsun hemīşe ʿavretle bunca dem
ḥaḳḳımızda ėtdigi iḥsānı sikdik ṣaġladıḳ

29. ammā dünyāyı tefaḳḳud ėtse ādem bulamaz
miṣlini bir öyle ter-dāmeni sikdik ṣaġladıḳ

30. raḥmi çirk-āb-ı menīyle ṣanki bir çāh-ı ʿamīḳ
vüsʿ-i fercin var ḳıyās ėt anı sikdik ṣaġladıḳ

31. şāʿirān gerçi nisā sikmezler ammā biz faḳaṭ
ḥamd ola ol rospī-yi devrānı sikdik ṣaġladıḳ

32. her ne yapdımsa bu ʿālemde dėdik bi'l-iḫtiṣār
ḥāṣılı biz işte merḳūmānı sikdik ṣaġladıḳ

33. ḍarb-ı şimşīr-i yaraġ-ı ḫūn-feşān ile götüŋ
aġzı çāk olduysa da ġayṭānı sikdik ṣaġladıḳ

34. öyle bir kīrān-ser-dür[ür] ki vezn olmaḳ muḥāl
tecrübeyle ḫayluca mīzānı sikdik ṣaġladıḳ

89.

ḳıṭʿa

mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün mefā ʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. dü destī ḳaldı ṭaş altında aṣḥāb-ı ḥuḳūḳuŋ hep
ʿibādıŋ ḥaḳḳı ibṭāl olmada vü bābı üftāde

2. müzevvir şāhid-i zūra ḫükūmet iʿtibār ėtdi
şerīʿat ḳanda ḥākim ḳanda nā-būd oldı dünyāda

---

26 bīzāruŋ: nizār Y.

89 12[a] derkenar Y.

90.

ḳıṭʿa

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. reīs-i muḥlis-i taḥḳīḳ-i bāb-ı müftī-yi muḫṭī
ḥasan reʾfet efendi şeyḫ-i necdiŋ nāʾibi ḥālā

2. mürāyī-ṭavr taḳvāda imām-ı aʿẓam-ı s̱ānī
ʿināد u irtişāda dehre mis̱li gelmedi aṣlā

91.

ḳıṭʿa

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. ḳanġı ḫınzīr ḳodı kāfiriŋ ismin ṣādıḳ
dīni yoḳ meẕhebi yoḳ ʿaḳl u dirāyet hīç yoḳ

2. ẕātı mechūl-neseb cāhil ü mütekebbir ḥāin
māliye nāẓırı olmuşdı köpekden daha boḳ

92.

ḳıṭʿa

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilān
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . – .

1. devletiŋ gencīnesin taḥrīb ėtmişken yezīd
nāẓır-ı evḳāf oldı şimdi ol kāfir ʿanīd

2. ḥāin-i dīn ü şerīʿat olduġun ʿālem bilür
şimdi vaḳfu ʾllāhı tārumār ėder bī-şek yezīd

---

90 12ª derkenar Y.
91 12ª derkenar Y.
92 12ª derkenar Y.

93.

ḳıṭʿa

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. geldi bir ḳıbtī rezīl aydınlı mecḥūlü ʾn-neseb
bī-muḥābā oldı aʿżā māliye dīvānına

2. nāẓır-ı bed-ḫilḳatiŋ sirḳatde sırdāşı iken
cāhına ėtdi ḫalef siksün köpekler cānına

94.

ḳıṭʿa

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ḳonsülidi eskiler gibi alup ṣatmaḳ içün
nāẓır-ı māliyye olmuşdı bir izmirli cehūd

2. aldı ṣatdı devletiŋ nāmūsunu maḥv eyledi
ḳatli vācip idi geçdi cāh-ı evḳāfa ʿanūd

95.

ḳıṭʿa

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. devletiŋ māliyyesin iflāsa çekdi atdı ṭop
şimdi evḳāfa yerinde eyler ol kāfir hemān

2. ṭatlıḳ ėtdi dāḫiliyye nāẓırına yek-vücūd
mülk-i islāmı ḫarābe-zār ėtdi dü-laʿīn

---

93 12^{b} derkenar Y.
94 12^{b} derkenar Y.
95 12^{b} derkenar Y.

96.

ḳıṭʿa

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. nāẓır-ı evḳāf oldı mürted-i dīn-i mübīn
ol ḥabīs̲-i bed-fiʿāl-i ḥāin-i şerʿ-i metīn

2. millet ü dīniŋ ʿaduvv-ı kāfiridir şöyle kim
münkir-i ḳurʾān-ı ḥaḳ merdūd-ı rabbü'l-ʿālemīn

97.

ḳıṭʿa

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. mūsevī mi ʿīsevī mi put-perest mi bilmeyiz
ṣūreti ḳıbṭīye beŋzer geldi izmirden henūz

2. nāil oldı iltifāta farmasonlardan pelīd
nāẓır-ı māliyye oldı bugün ol kāfir ṭomuz

98.

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. ne bu devr ü feleginŋ ḥikmeti sübḥāne ʾllāh
aŋlaşılmaz ḥikem ü ʿādātı sübḥāne ʾllāh

2. ne ḥakīm ü ne velī vü ne müneccim aŋlar
böyle devrān ile bu heyʾeti sübḥāne ʾllāh

3. eyledi ʿāḳili medhūş u cihānı bī-hūş
kimse bilmez yine bu dehşeti sübḥāne ʾllāh

4. herkesiŋ ṣanki ḳıyāmet ḳopayor başında
maḥşere döndi cihān ḥāleti sübḥāne ʾllāh

5. seng-dil düşmeni ḫūn eyledi baġrın bu ḥāl
ṭaşa teʾs̲īr ėder ḳasveti sübḥāne ʾllāh

---

96 12^{b} derkenar Y.
97 12^{b} derkenar Y.
98 13^{a} Y.

6. hep külāh ėtmededür şuʿbede-bāz-ı gerdūn
geçirüp başa denī ḫılḳati sübḥāne ʾllāh

7. ḫānesinde yiyecek ėtmegi yoġ iken evvel
nereden geldi bu variyyeti sübḥāne ʾllāh

8. nışf u maʿdelet ü ʿilmiyyede hīç olmayanıŋ
ne olur devlete ḫıdmeti sübḥāne ʾllāh

9. burnı kibrinden olur süllem-i firʿavne temel
ḫalḳı medhūş ėder naḫveti sübḥāne ʾllāh

10. manṣıbıŋ maʿnā vü imlāsını çoġu bilmez
ehl-i cāhıŋ nedir ol keşreti sübḥāne ʾllāh

11. ʿaḳlı sirḳat ile rüşvetde sefāhetde ola
bu ṣıyānet mi ėder devleti sübḥāne ʾllāh

12. ammā dünyāyı taṣarruf ėdecek bulsa bütün
böyle ġāyet ṭamaʿ u şehveti sübḥāne ʾllāh

13. bir pula degmez iken zātıda ḥaysiyyetde
ne bu dārāt ile bu serveti sübḥāne ʾllāh

14. açdıġı yaraya buḳrāṭ müdāvāt ėdemez
tā cigergehde olan ʿilleti sübḥāne ʾllāh

15. māl yıġup bıraḳup gitmede yā zevḳ nedir
bilmedi kimse bu keyfiyyeti sübḥāne ʾllāh

16. başḳa bir ʿunṣura mı ėtdi tenāsuḫ ādem
yoḫsa dönüşdi mü māhiyyeti sübḥāne ʾllāh

17. ʿacabā ėtdi ḫudā levḥa-yi dilden imḥā
maʿnā-yi mā-ṣadaḳ-ı ġayreti sübḥāne ʾllāh

18. cān fedā-yı vaṭanıŋ ḥadd u ḥesābı yoġiken
ʿacabā şimdi neden ḳılleti sübḥāne ʾllāh

19. oldı mı yurdumuzuŋ erleri innā liʾllāh
bitdi mi ḫabs ile zürriyyeti sübḥāne ʾllāh

20. yėre mi geçdi ḥamiyyet ile islām-i ġayūr
ḳatı evvelde olan ġayreti sübḥāne ʾllāh

---

[19] 13[b] Y.

21. şimdi ālāyīş ü ʿādātuŋ alup avrupanıŋ
bizden almuşken eyü ʿādeti sübḥāne ʾllāh

22. zerr-i ḫālişle degişdik tuḥaf-ı maġşūşı
ʿaḳl alup virdi bize cenneti sübḥāne ʾllāh

23. ġālibiyyet ile efrence ėderken aḥkām
şimdi bu ḥāl ile gör milleti sübḥāne ʾllāh

24. özge esrār ki lā yüsʾel ʿammā yefʿal
allāh allāh nedir ol ḥikmeti sübḥāne ʾllāh

99.

güfte-yi mīr-alay kāẓım beg

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. şimdi āsār-ı teraḳḳīdir bozuldı eskiler
mösyö taḥsīn nāmını petroya taḥvīl ėtdiler

2. sen de göster kendüŋi baş ḳaldırup eyle ḳıyām
ey sikim endāzeyi metreye tebdīl ėtdiler

100.

nāẓımı nā-maʿlūm

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. teferrüd ėtmişidi bir edānī bāb-ı ʿālīde
ayaġı ḳaydı oldı nāẓır-ı māliyye şirvānī

2. o kāẓib mürtekib vana gider mā-baʿd inşā ʾllāh
diler olsun ḳarabaşī diler baṭrīḳ-i süryānī

---

99 13[a] derkenar Y.
100 13[a] derkenar Y.

101.

nāẕımı nā-maʿlūm

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec . - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. neva nehri gibi cūş u ḫurūş eylerdi her emri
ṭutuldı zemherīre buz kesildi ṭondı iḳbāli

2. ḳoġuldı himmet-i ʿālī ile nev-bāb-ı ʿālīden
bu kim mesḳūm mı şirvānī mi teftīş eyle bu ḥāli

102.

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. merḥabā ėy ḳıbṭıyān alayınıŋ ser-mehteri
āferīn ėy zümre-yi çār u beyānıŋ ekberi
sen bu lāfıŋ ile eslāfıŋda baġlarsın yeri
kim uṣūlüyle çevirdik ṭabl-ı çarḫ-ı çenberi
şimdi ṣāḥib-dāire bī-perdesin açıḳ deri
ėtmesün ʿarż-ı şemāḥat saŋa ġayrı serçeri
işte meydān var ise kām almayan gelsün beri
şöyle ḫırslı pehlivansın görmemiş ırḳıŋ biri
tīġ-i ters meymūnuŋı aṣ çergeye şimden geri
ḳurd ḳapanına düşürdüŋ sen niçe ayıları
ḥabbeẕā ayvansarāy iḳlīminiŋ kör yazarı
saŋa hem-denk olamaz her çergeniŋ āhengeri

2. cizyedāra çergeden ėdüp ferāġat bir direk
ḳanda toḫmın lonca meydānına her rūz şeb ek
gitmesün dėrsen eger zımpa çekiç maşa kürek
ṭāliʿ-i meymūnuna aldanma sen ʿālemde pek
kim tėmür ḳazıḳ da ḳaḳsaŋ s̲āniye ölmez felek
oynadur ṣoŋra seni olsaŋ da mār-ı engerek
ḳaç şerārından ki zīrā āteşīdir ol köpek
dāmen-i cānıŋ yaḳarsa yėtmez ol ṣu serpecek
ḥabbeẕā ayvansarāy iḳlīminiŋ kör yazarı
saŋa hem-denk olamaz her çergeniŋ āhengeri

---

101 13[a] derkenar Y.
102 13[b] Y.

3. ṣanma anı bir siyeh-çerde o ẕāt-ı masḫara
nār-ı kīmyā ile ėtmiş rūyını hep is ḳara
bir devā bulmaḳ içündür ʿillet-i celb-i zere
gėceler eger keser gündüz elinde destere
bilemezse gör deli balṭaya ister kestere
böyle ʿālemde çekerken lāf kürek ḳuru yere
destine anıŋ eger kim bir ḳara düzen gire
cüzʾ-i dāra bile çıḳmaz çergeden birden bire
ḥabbeẕā ayvansarāy iḳlīminiŋ kör yazarı
saŋa hem-denk olamaz her çergeniŋ āhengeri

4. n'ola fende pāyına gelse olunca başıdır
ḳulelide gördügüŋ maʿhūd anıŋ oynaşıdır
gözlerin ḳapdı dėme ʿayniyle ol fāl ṭaşıdır
masḳat-ı reʾsini sinüp ṣanma tėmur ṭaşıdır
var dėmiş seyyid ṣoyumda belki süd ḳardaşıdır
kār-ı naḳş-ı külbe-yi maʿnānıŋ ol naḳḳāşıdır
mehterānıŋ pek yürek bir ḳoç gibi yoldaşıdır
ḫᵛān-ı naẓmım ḳarışık olduysa çingān aşıdır
ḥabbeẕā ayvansarāy iḳlīminiŋ kör yazarı
saŋa hem-denk olamaz her çergeniŋ āhengeri

5. olṭayı yutmuş anıŋla genc iken bir ḳantemir
çingene palamudı avlardı zīrā müstemir
ḥāliyā āhen ʿamūda çatlasa ḳaynaḳ vėrir
ėtse çingān iskelesinde n'ola fende demir
fırtına ṣavmış şuşu iken yel oġlı gösterir
dekne-yi künbedli [eksik] olsa da çoḳ mu nedir
n'ola evṣāfıŋ anıŋ kālāyī ėtse biŋde bir
ḳıl baraḳdan ṣanma anı süd-be-süd çingānedir
ḥabbeẕā ayvansarāy iḳlīminiŋ kör yazarı
saŋa hem-denk olamaz her çergeniŋ āhengeri

[3] 14ª Y.

103.

şāʿir nāmık begiŋ türk ḫayrī ḥaḳḳında sene seksen ramażānında [Mart 1864] söyledigi ḳıṭʿalardır

ḳıṭʿa-i teʾdībiyye

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. gördigiŋ bāba rezāletle cebīn-sāy olaraḳ
ḫayriyā paraladıŋ perde-yi neng ü ʿārı

2. eylemez perdeye muḥtāc anı ifrāṭ-ı zīnā
yüzüne ṭut var ise ʿavretiniŋ şalvārı

104.

ḳıṭʿa-yı terhībiyye

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec - - . / . - - . / . - - . / . - -

1. deyyūs̱luġuŋ ėtmeyelim ʿāleme teşhīr
iḳrār-ı ḫaṭā ʿarż-ı ricā kesb-i felāḥ ėt

2. oġluŋ ḳızıŋ olmazsa daḫı ʿavretiŋ olsun
aḥbāba götür vāsıṭa-yi ṣulḥ u ṣalāḥ ėt

105.

ḳıṭʿa-yı teşhīriyye

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ṭalḳavuḳluḳdan ne ḥāṣıl ʿarż-ı zilletden ne sūd
ḫayriyā elden bıraḳma eski ḥāl ü kārıŋı

2. eylemişdiŋ kār-ḫāne bir zamān īcār ile
kendiŋ işlet şimdi tek büt-ḫāne-i murdārıŋı

---

103 14[b] Y.
104 14[b] Y.
105 14[b] Y.

106.

ḳıṭʿa-yı taḫḳīriyye

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün
Mużāriʿ - - . / - . - . / . - - . / - . -

1. yok ḳısmetiŋ tenaʿʿum-i ḫᵛān-ı maḳālden
poyraza aç köpek gibi ḫayrī dehānını

2. bir kāse bulmadıŋsa cihānda yalatmaġa
köhne sifāl götüŋe soḳ var zebānını

107.

ḳıṭʿa-yı maḫlaṣ-nāme-i ḫayrī be-ittifāḳ-ı şuʿarā

feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . -

1. şimdi ber-ḳāʿide-yi rıṭl-ı buġ
ḫayrīye maḫlaṣ ararken şuʿarā

2. buz gibi kendi ṣoġuḳdur nāmı
dėdiler berf ʿayāş olsa sezā

108.

şerīf beg-zāde raūf beg mektūbī-yi ṣadr ḳalfası iken faṭīniŋ hicviyesidir

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. n’eyledi n’işledi gördüŋ mi bu çarḫ-ı ġayūr
ėtdi bir ṣaḫṣ-ı denī-ṭabʿa ʿaṭā-yı mevfūr
var iken cild-i s̱aḳīlinde niçe ʿayb u ḳuṣūr
ḳalfalıḳ nāmı ile oṭaya oldı meʾmūr
kibri var himmeti yoḳ dīv-meniş bir ḳanbūr

2. bilürüz ẕātı şerīf olduġunı gerçi anıŋ
şerefi nesl ü neseb ile degil insānıŋ
beŋzemez aṣlına hīç bir yėri ol nā-dānıŋ
luṭf ėdüp alsa n’olur ḫażret-i mevlā cānıŋ
olur idi ḫulefā müfsid-i tenden mehcūr

---

106 14ᵇ Y.
107 14ᵇ Y.
108 15ᵇ Y.

3. yoġ iken ẕerre ḳadar maʿrifet ü iẕʿānı
rütbe-yi s̱āniyeden ėtme düşürme anı
arḳasında ṭuruyor ṣubḥ u mesā pālānı
yėridir olsa eger meskeni ḳaṭır ḫanı
eşek āḫurda gerek çünki meş̱eldir meşhūr

4. yoġ iken ṭabʿ-ı saḳīminde kemāliŋ eş̱eri
ne revādır ser-i kāra getüreler o ḫarı
nā-bedīd ėtdi ḳalemden hele ʿilm ü hüneri
ne ʿaceb zümre-yi küttāba olursa żararı
bu meş̱eldir ışırır gördügüni kelb-i ʿaḳūr

5. yoġ iken nāṣıyesinde eş̱er-i luṭf-ı ilāh
niçe bu mertebeye ėrdi o ṣaḫṣ-ı kūtāh
dāim ehl-i hünerіŋ ḳadrini ėtmekde tebāh
dilerem ḳanburı ile yėre geçsün nā-gāh
görmesün çāh-ı mezārında daḫı ḫᵛāb u ḫużūr

6. bundan aḳdem yıḳılup gitmiş idi bu oṭadan
nekbetinden ḫulefā olmuş idi müsteʾmen
niçe telbīslik ėdüp ʿāḳıbet ol dėyü beden
būm-veş oldı yine [bize] şeʾāmet-efgen
baʿd ez-īn oṭa-yı mektūbī olur mı maʿmūr

7. selefi nefḫa-yı küttāb idi ammā bu ḫar
ḳademiyle ḫulefāya gelicek vėrdi keder
bu sefīhāne revişle niçe żābiṭlik ėder
bir iki māha ḳadar ʿazl olup elbette gider
ḳurtulur şūr-ı şerrinden yine aṣḥāb-ı şuʿūr

8. ḳurulup köşeye firʿavn gibi aḥkām eyler
hezeyāndan diline her ne gelürse söyler
curcuna tepmek içün kendüye hem-pāyeler
bulunur anda niçe buŋa mümās̱il şeyler
niçe gelmez ḫulefāya ʿacebā yeʾs ü fütūr

9. n’eyledim bilmem o ḫar-ṭabʿa ki bir cürm ü ḫaṭā
dünki gün ėtdi baŋa biŋ sitem-i bī-pervā
vāḳıʿā hīçbirini ėtmedim ışġā ammā
n’ola şimşīr-i zebānımla ėdersem daʿvā
ėtdi nāmūsumı aḳrān arasında meksūr

---

[7] 16ª Y.

10. şöyle kim tīġ-i zebānı ėdeyim āmāde
vėreyim ḫırmen-i nāmūsını cümle yāda
ḥaddini bildireyim ḥāṣılı ol ber-bāda
aŋlasun himmet-i şāʿir ne imiş dünyāda
o daḫı ėtmesün erbāb-ı kemāli menfūr

11. öyle bir şaḫṣ-ı denī-ḫılḳat ü sīret kim
cism-i nā-pāki ile mātem ėder nār-ı caḥīm
gelmedi ʿāleme anıŋ gibi bir merd-i saḳīm
dūn-perverligin iṩbāt içün ol çarḫ-ı leīm
vėrdi ol ḫar-menişe bu derece ġırr ü ġurūr

12. nesl-i ādem mi ṣanur kendüsin āyā o öküz
ṣaldırır gördügi ehl-i dile mānend ü doŋuz
bilürüm ėrmez anıŋ semʿine bir ḥarf ile söz
berḳ-veş cānını yaḳmaz mı bu hicv-i dil-sūz
ḫāver-i ṭabʿ-ı belīġimden aŋa ėtdi ẓuhūr

13. bu seferlik bu ḳadarla ėdeyim ḳaṣr-ı kelām
cürmüne nādim olur belki ol şaḫṣ-ı kem-nām
bir daḫı böyle ḫaṭā eyler ise bī-ārām
eylerim ṭarz-ı digerde daḫı hicve ḳıyām
ẓurefā söyleyegeldikçe sinīn ile şuhūr

109.

ḳaṣīde-yi mūmā ileyh raūf beg ḥaḳḳında mābeyn kātibi żiyā begiŋ medḥ ü mūmā ileyhde hicv olan taẓmīnidir

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel . . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. bāreke ʾllāh zehī ʿāṭıfet-i rabb-i ġafūr
eyledi ʿāleme luṭf u kerem nā-maḥṣūr

2. laʿana ʾllāh ʿaceb seyr-i sipihr-i pür-şūr
çıḳdı meydāna yine ṭurfa edā bir ḳanbur

3. niçe şād olmaya erbāb-ı hezel bu demde
olmasun mu bütün aṣḥāb-ı maʿārif mesrūr

4. naṣıl ah eylemesün ehl-i ḳalem bu demde
ne şekil olmasun ʿāḳıl olan ādem maḫhūr

---

109 16[b] Y.

5. yaʿnī bir ẕāt faḫr ėder erbāb-ı ḳalem
kim anıŋ kāse-şūy-ı maṭbaḫı şāh-ı faġfūr

6. öyle bir cāhil ile ḳahr ėder erbāb-ı raḳam
ki anıŋ ṭaʿn-zenidür bütün aṣḥāb-ı şuʿūr

7. ser-ḫalīfe olıcaḳ oṭa-yı mektūbīde
eylediler ḫulefā her biri iẓhār-ı sürūr

8. ḳalfalıḳla gelicek oṭa-yı mektūbīye
ḫulefā laʿnet ile ismini ėtdi meẕkūr

9. nükte-perdāz-ı germ-pīşe raūf beg kim odur
çarḫ-ı reşk-i der-i iclāli ile kesb-i ġurūr

10. fitne-perdāz u ḫīle-bāz u füsūn-sāz kim odur
reviş-i eṣḳaline ḫande sipihr-i ḳanbur

11. ṣūretinde şeref-i reʾfet-i iclāl-i celī
sīretinde güher-i ʿilm ü maʿārif-mestūr

12. heyʾetinde keder ü ṣiḳleti var bār-ı celī
ṭīnetinde żarar u ʿayb u denāʾet mestūr

13. reʾy-i rūşen-güheri şuʿle-yi reh rāh-ı ṣavāb
dil-i ʿirfān-eṣeri ḫᵛāce-yi aṣḥāb-ı şuʿūr

14. fikr ü endīşesi tārīk-i reh-i rāh-ı ṣavāb
dil-i güm-geştesi sevdāger-i dükkān-ı ḳuṣūr

15. maẓhar-ı yümn-i ḳadem-būsı ile meclisde
banaraḳ eşk döker pāyına şemʿ-i kāfūr

16. maṣdar-ı fısḳ u fücūr olduġuçün ʿālemde
serzenişden olamaz ḥālī çü şemʿ-i kāfūr

17. nezd-i ʿirfān pesendinde maʿārif maḳbūl
meclis-i feyż ü kemālinde cehālet menfūr

18. aṣl u nesli nesebi n’olduġı cümle mechūl
vāḳıʿā nāṣiyesinde ḫaṭṭ-ı nikbet mesṭūr

19. ṣāḥib-i luṭf dėyü elsinede ḍarb-ı meṣel
müteveffiḳ dėyü efvāh-ı cihānda meşhūr

---

[17] 17ª Y.

20. altı ḳulaç dėyü elsinede ḍarb-ı meṣel
ḫīle-perdāz dėyü beyne ʾl-aḥālī meşhūr

21. kime nāzı geçer erbāb-ı diliŋ olmasa ger
ẕāt-ı pākiŋ gibi bir ṣāḥib-i ferheng-i şuʿūr

22. n’eyle aḥkām ėderdi ẓurefā olmasa ger
sen gibi dehrde bir muḍḥik-i bī-ʿaḳl u şuʿūr

23. olmasaydı ehl-i ʿāṭıfetiŋ merkūzum
iḫtiyār eyler idim bir sefer-i dūrādūr

24. olmasa hicviŋ eger bu derece maṭlūbum
niçe eylerdim ʿaceb dehrde ārām u ḥużūr

25. berḳ-veş tīġ-i zebānımla anı çāk ėderim
ẕāt-i pākine eger olsa felek ḫaşm-ı şürūr

26. güher-i medḥ u ṣenā ile żiyā-pāş ėderim
ben gibi düşmen olursa saŋa bu çarḫ-ı ġayūr

27. ben ḳuluŋ var iken kim saŋa ḫaşm olamaz
seyf-i sefāŋa ṭayanmaz bu meṣeldir tėmür

28 işte sen seg-menişe ben gibi neye ḫaşm olamaz
seng-i āzārıma artıḳ ṭayan ėy kelb-i ʿaḳūr

29 ṭutalım nefʿī-yi heccāv ise ḫaşmıŋ eger
dizerim aŋa dḫı ceyş-i suḫandan ṭabur

30 rūḥ-ı ʿazmī-yi suḫan-dān ise meddāḥıŋ eger
eylerim anı daḫi hicviŋe āḫır mecbūr

31. ʿarż-ı ḥāl ėtme emeldir ʿaḳab medḥiŋde
bī-edeblik ise de ʿafvıŋa oldum maġrūr

32. nemegi bir bir edā ėtmelidir hecviŋde
böyledir mülk-i maʿārifde uṣūl ü destūr

33. çünki pek yaḳdı beni mihr-i cefā-yı gerdūn
bulmadım sāye-yi luṭfuŋ gibi bir ẓıll-i sütūr

34. gördüm ʿālemde egerçi nėçe nā-kes nėçe dūn
görmedim sen gibi bir ehl-i hünerden menfūr

35. yoḳ mudur bizde liyāḳat ʿaceb istiḫdāma
niye nisyānda bıraḳdı bizi bu çarḫ-ı ġayūr

36. göremem ẕātımı lāyıḳ saŋa istiḫdāma
şīr maḥkūm-ı seg olmaz bu meṣeldir meşhūr

37. töhmet olduysa eger kesb-i maʿārif-i biʾllāh
n'eyleyim elde bulunmuş bıraḳılmaz maʿẕūr

38. hüner ʿayb ise yanıŋda seniŋ ey ḫaşm-ı ilāh
gelmez ehl-i hünere anıŋ ile yeʾs ü fütūr

39. bilmiş olsaydım eger kesb-i hüner cürm idügin
eylemezdim bu ḳadar aŋa da beẕl-i maḳdūr

40. ah kim bilmez idim ḫaşm-ı maʿārif idügin
hicviŋe eyler idim ben daḫi beẕl-i maḳdūr

41. maḳṣad ʿirfān ise bizde de azıcıḳ bulunur
yazacaḳ deŋlü müşārun ile lafẓ-ı meẕkūr

42. kesr-i nāmūsa ġaraż aŋa da himmet olunur
yoḳ mudur ṭabʿ-ı belīġimde benim ḳuvvet ü zūr

43. yoḳ kitābetse ġaraż ḫālimizi ʿarẓ ėderiz
iḳtiżā eylese bir teẕkire yāḫud memhūr

44. ṭabʿımız ḫᵛāhiş ėderse ulı orta gideriz
dėmeyiz ḳalfa mümeyyiz oluruz hicve cesūr

45. yoḫsa naḳḳāşlıḳ ise fażlı pāşā ḫanında
olalım bir boyacı terkine şākird süṭūr

46. yaraşur milletiŋ olursa ḳaṭır ḫanında
bulunur anda saŋa ḫaylīce şākird ʿubūr

47. ne ise lāyıḳımız anı bize tefhīm ėt
bī-kesān melceisin ėy himem-ārā-yı vaḳūr

48. lāyıḳıŋdır süfehā ile görüş ülfet ėt
müdbirān ekrehisin ėy hezeyānger maġrūr

49. cürʾet eyler mi idim böylece tasdīḳe eger
şuʿlezār eylemese sīnemi ālām-ı duhūr

50. böyle mi hicviŋe saʿy eyler idim olmasa ger
ṭabʿ-ı pākimde ġubār-ı elem-i nā-maḥṣūr

---

[36] 17ᵇ Y.

51. sen gibi böyle efendim var iken luṭf ile
kime aḥvāl-i perīşānım ėdeyim ʿarż-ı ḥużūr

52. var mıdır sen gibi bir masḫara inşāf eyle
vechiŋe kim naẓar eylerse ėder kesb-i sürūr

53. senden olur ne olur ise yine sulṭānım
luṭf ėdüp çāker-i maḥzūnuŋı eyle mesrūr

54. n'eyleyim hicviŋi yazmaḳdan uşandı cānım
saŋa taʿn eylemede yoḳdur egerçi maḥẕūr

55. ey żiyā lāfı ḳoyup eyle duʿāya āġāz
maẓhar-ı ḥüsn-i ḳabūl eyleye ta rabb-i ġafūr

56. inkisār eylemege eyle hevāyī āġāz
diye āmīn işidüp ins ü perī vaḫş u ṭuyūr

57. maẓhar-ı luṭf-ı ilāhī ola ta rūz-ı ḳıyām
ola kāşāne-yi iḳbāli demādem maʿmūr

58. maẓhar-ı ḳahr-ı ḫudā ola ṣabāḥ u aḫşam
olmaya ṭabʿ-ı saḳīmden elem bir dem dūr

110.

vīrāniyeli ḥüseyin pāşā-zāde süleymān begi izʿāc içün söyledigi ibānet-nāmedir

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. müsteḳardır ṭabʿ-ı erbāb-ı ṣafāda ibnelik
ehline eyler teveccüh bī-irāde ibnelik
cānıma cānlar ḳatar geldikçe yāda ibnelik
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

2. on sekiz yaşında bir şūḫ-bülend olsa eger
sikdirirdim kendimi ėtmez idim aşlā ḥaẕer
bir sikişlik leẕẕeti ʿindimde bir dünyā deger
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

---

55 18ª Y.

110 18ª Y.

3. māhī-yi sīmīnini oġlānlarıŋ yād eylerim
anlar ile ḫāṭır-ı maḫzūnumı şād eylerim
bir gėce sikilmesem tā ṣubḥ feryād eylerim
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

4. altına yatdıḳda oġlānıŋ gelür ḳalbe ḥużūr
gėri baṣdıḳça ṣaḳādan eylerim kesb-i sürūr
istifim bozmam cihān istemeden eylerse ʿubūr
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

5. cān u dilden resm-i kīr-i nāzıŋa dil-besteyim
ol cihetle fikr-i ferc ü götden vāresteyim
ḥaẕẕ-ı ber-āverde güzeller ḥasretiyle ḫastayım
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

6. eyleyüp vaḳt-i civānīde ṣoḳaḳ başın penāh
geh çocuḳlarla degiş gāhī doḳuş oynardım āh
leẕẕet-i kīri unutmam ḥaşre dek bī-iştibāh
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

7. ḫāṭıra kīr-i taʿalluḳ gāhīce eyler ḫuṭūr
ol daḳīḳa selb olur benden bütün ʿaḳl u şuʿūr
kendimi sikdirmedikçe göremem ḫᵛāb u ḥużūr
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

8. sīm ü zer ṣarf eylemek bir iş mi bu yolda baŋa
iştihā üzre sikişe mā-melek olsun fedā
kendini oġlana sikdirmek gibi var mı ṣafā
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

9. oġlanıŋ kīr-i dırāzın her ne dem alsam ele
ẕevḳ u şevḳından vėrir götüm cihāna velvele
farḳ olunmaz ol daḳīḳa olsa daḫı zelzele
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

10. bunda geh nāz u geh istiġnā ėder şāha gedā
yalvarur maḥmūd ayāza sik dėyü ṣubḥ u mesā
olmadı bīgāne bu sırr-ı nihāna āşinā
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

---

[6] 18[b] Y.

11. derd-i kīr-i yār ile ḳoca yaraḳ oldum ʿalīl
ʿarż-ı ḥāl ėtmede baḳmaz baŋa ol şūh-ı cemīl
sīn ü kāfı eyler īmā eyledigim ḳāl u ḳīl
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

12. nev-civānlar ṣoḥbetinde eyledi vaḳtim güẕer
n'eyleyim bī-iḫtiyār ʿālemde oldum iḫtiyār
şimdicek ẕikr-i ẕekerle geçmede leyl ü nehār
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

13. kīr-i şöhret-güsterin gösterse ol nāzik güzel
aḳça ile ėrse ʿālemde ḥuṣūl-i kāma ėl
maṣraf eylerdim bütün īrādı bunda bī-ḫalel
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

14. baŋa biŋ genc olmadan bir genc irisi olsa āh
belki anıŋla rücūʿ eyler idi ʿömr-i tebāh
yād ėdüp vaḳt-i şebābı aġlarım hep ṣubḥ-gāh
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

15. oŋa māil bundan ögrendi tevāżuʿ ṣanʿatın
ehl-i istiʿdād anıŋla buldı ʿizz ü rifʿatın
anıŋ erbābı biliyor ʿālemde ḳadr u ḳıymetin
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

16. ḫāksār oldı bu yolda niçe erbāb-ı ḫıred
sikdirüp kendülerini buldı ṣafā-yı lā-yuʿad
hīç inkār olunur mı bundaki ẕevḳ-i ebed
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

17. ḥıfẓ ėder cevher gibi bu sırrı aṣḥāb-ı kemāl
sūḳ-ı sulṭānīde çünki beyʿ olunmaz bu leāl
ben bu kārıŋ terkine ölsem de vėrmem iḫtimāl
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

18. ṣanma ḍarb-ı kīr ile maḍrūb olan ʿilletlenür
bundan aʿrāż eyleyen nāḳıṣ ḳalur ẕilletlenür
ol ki kendin sikdirir kāmil olur raġbetlenür
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

---

12 19[a] Y.
18 19[b] Y.

19. ṣatılur nesne degildir kūçe vü bāzārda
ol ḳumāş-ı ter bulunmaz sāil ü cerrārda
sen anı bulsaŋ bulursun ummadıġıŋ dārda
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

20. daḫl ü z̲illet görse de aṣḥābı fāizdir anıŋ
sikinde ḫ[v]ār u medḫūl olma cāizdir anıŋ
nefʿī-yi muʿciz-beyān vaṣfında ʿācizdir anıŋ
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

21. muġlime meʾbūnı tercīḥ eylerim her ḥālde
andaki himmet bulunmaz degme ṣāḥib-ḥālde
kendüyi sikdirmek ister olsa köhne sālda
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

22. sen civānım fāʿil ol ben saŋa mefʿūl olayım
götüme kīriŋ mużāf olsun ki maʿmūl olayım
meclis-i livāṭada bendeŋ ḳo medḫūl olayım
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

23. ḳāmet-i ḫam-geştemi gördükde ey serv-i revān
bildigiŋ ḳanbura beŋzetme beni luṭf ėt amān
ḫ[v]āhiş-i kīr ile böyle iki ḳat oldum hemān
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

24. bu sözüm küḫl-i cevāhirdir ʿuyūn-ı ibneye
tesliyet-baḫş-ı meserretdir derūn-ı ibneye
naḳş olunsun ḫāme-yi kīr ile göt-i ibneye
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

25. ber-güz̲ārım ola bu naẓm-ı laṭīf iḫvānıma
yād ėdüp belki oḳurlar gāh raḥmet cānıma
oldı bu ʿālemde bāʿis̲ s̲ervet ü sāmānıma
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

26. fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿīlāt
bu ibānet-nāmemiz bu vezn ile buldı ḥayāt
var ise ʿaḳlıŋ hevāyī ḳıl ibānetde s̲ebāt
başḳa bir şeydir ḳabūl ėtmez ifāde ibnelik

---

[25] 20[a] Y.

111.
müfred-i faṭīn efendi

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. gāh fāʿil gāh mefʿūl olmaġı der-pīş ėder
ehl-i şehvetde hevā-yı nefs bir sevdā iki

112.
taḳrīż-i manastırī şāʿir-i sūḫte nāilī efendi ḳıṭʿa-güft şud

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. bir ibānet-nāme tanẓīm eylemiş miskīn faṭīn
ḫalḳa-yı meʾbūn olduġun iʿlān ėtmiş āferīn

2. ol daḫi bu yüzden ėtdi dehrde ibḳā-yı nām
yād olunsun ḥaşre dek mānend-i şeyṭān-ı laʿīn

113.
faṭīn efendiniŋ nāilī ḥaḳḳında söyledigi ḳıṭʿāt

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. ṣaymayup nān u nemek ḥaḳḳın edebsiz nāilī
ṣāḥibin ḳıbṭī ḥüsāmī ẕemm ėdermiş rū be-rū

2. böyle nān-kör olduġun derk ėtmiş ecdādı gibi
ḳuleliye gönderdi eski ayudur deyü

114.
ḳıṭʿa-yı dīger der-ḥaḳḳ-ı mūmā ileyh

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. nāilī-yi sūḫte ḥaḳḳ-ı nemek bilmez nedir
söylemiş ḳıbṭī ḥüsāmıŋ ismine hicviyeler

---

111 20ª Y.
112 20ª Y.
113 20ª Y. İkinci beytin ikinci mısraının vezni bozuktur.
114 20ª Y.

2. vāḳıf olsa ḳubḥuna mülkünden ifrāz eyleyüp
azġun ayudur dėyü ayvansarāya vaḳf ėder

115.
dīger der-ḥaḳḳ-ı mūmā ileyh

fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. nāilī-yi zen be-müzd isterse ėtsün güft ü gū
kim siker ol am aġızlı ḳahpeniŋ güftārını

2. gönderdeydi ḳız ḳarındaşı orospuyı baŋa
sike sike bildirirdim ḳahpeniŋ miḳdārını

116.
dīger der-ḥaḳḳ-ı mūmā ileyh

fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. aḳbıyıḳ ḥammāmınıŋ ḫaylī aġartmışdı yüzin
nāilī-yi ḳaḥpe anda köhne bir dellāk iken

2. muġlimān bilmem naṣıl sikmiş o murdār ibneyi
dāimā aġzı gibi göti daḫı nā-pāk iken

117.
dīger der-ḥaḳḳ-ı mūmā ileyh

fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. nāilīye ʿīsevīler ḥürmet eylerse deger
dīnsiz bir feylesof-ı küfr istiġnāsıdır

2. rūm patriḳi olur kāfir kendi ḥasbeʾl-ġurūr
babası şehr-i manastırda büyük papasıdır

---

115 20[b] Y.
116 20[b] Y.
117 20[b] Y.

118.
hicviye-yi dīger-i mufaṣṣal der-ḥaḳḳ-ı mūmā ileyh

fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. nān-körlük eyleyüp ṣaff-ı kibārı faṣl eder
nāilī-yi sūḫte ḥaḳḳ-ı nemek bilmez nedir

2. ʿār u nāmūsı muḫal söz söylemekdir ʿādeti
deʾb-i erbāb-ı kemālātı eşek bilmez nedir

3. ʿārnābūd olduġu-çün ʿārı nā-būd eylemiş
ol sebebden kesr-i nāmūs eylemek bilmez nedir

4. aġzı dehlīz-i ḥelā-yı kīr ü tersāya şebīh
boḳ yėmekdir kārı ammā köstebek bilmez nedir

5. medrese memşālarında eyleyüp cāy-ı ḳarār
sūḫtegānıŋ faẕlasın yer ol çörek bilmez nedir

6. kendi zuʿmunca nücūm aḥkāmını inkār ėder
ʿilmi yoḳ iẕʿānı yoḳ devr-i felek bilmez nedir

7. ʿārż ėder bi-lā iftiḫār eşʿār-ı hezl āṣārını
birṭaḳım boḳ yėr ki maʿnāsın köpek bilmez nedir

8. ḫod-be-ḫod doġmuş büyümüş ṭaġda ayu gibi
ṣorsaŋ ol ḫınzīra deryāda semek bilmez nedir

9. bī-muḥābā ṭurmayup ḳıbṭī ḥüsāmı hicv ėder
ḥaḳḳ-ı nān u terbiye ḥāl-i şebek bilmez nedir

10. farḳ ėder ancaḳ çeker ṣabrını cengiŋ ṭoġrısı
ėtmemiş baḫre sefer resm-i kürek bilmez nedir

11. ṭaġlarda her zamān yėr armuduŋ aʿlāsını
gerçi ol ayu-ṣıfat taʿm-ı çilek bilmez nedir

12. vālideyniŋden aŋa mīrāṣ ḳalmış kārdır
ṣanma ol çingāneyi ḳalbur elek bilmez nedir

13. yetmiş üç milletden ayru özge bir meẕhebdedir
kim anı nevʿ-i beşer cins-i melek bilmez nedir

---

118 20[b] Y.

10 21[a] Y. ṣabrını cengiŋ: cengiŋ ṣabrını

14. ol ḳadar sikmişler anı genç iken ḥammāmda
götüne [ger] gire bol girse direk bilmez nedir

15. āteş-i hicv ile ḫalḳıŋ cānını yaḳmaḳdadır
öyle bir nemrūd kim sivrisinek bilmez nedir

***

KAYNAKLAR

Abdülkâhir el-Cürcânî. *Delâilü'l-İ'câz (Sözdizimi ve Anlambilim)*. Çev. Osman Güman. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. İstanbul 2015.

Ahdî. *Gülşen-i Şu'arâ*. Haz. Süleyman Solmaz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2018.

Aktunç, Hulki. *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla).* YKY Yayınları. İstanbul 1998.

Apaydın, Mustafa. *Türk Hiciv Edebiyatında Ziyâ Paşa*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 2001.

Âşık Çelebi. *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. Haz. Filiz Kılıç. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2018.

Atsız, Hüseyin Nihal. "Koca Ragıb Paşa, Haşmet ve Fitnat Hanım Arasında Şakalar". *Çınaraltı*. c.I/3. (1941). s.5-6.

Ayan, Elif. *Sürūrī ve Hezliyyāt'ı (İnceleme- Tenkitli Metin- Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara 2002.

Aytur, Ünal. "Humour and Satire in English Literature". *Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Journal of Arts and Sciences*. 3. (2005). s.35-41.

Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugati*. http://lugatim.com

Ayyıldız, Esat. *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*. Gece Kitaplığı. Ankara 2020.

Bağdatlı Müderriszâde Mehmed Fehmi. *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye (Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Devri-2)*. Haz. İsmail Araz. Fecr Yayınları. Ankara 2021.

Banarlı, Nihad Sâmi. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar)*. c.1. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul 1983.

Bardakçı, Ramazan. *Musa Kâzım Paşa (Hayatı, Sanatı ve Külliyatı)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara 2007.

Batislam, H. Dilek. *Kânî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana 1997.

Baypınar, Yüksel. "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. c.29/1-4. (1978). s.31-37.

Bilkan, Ali Fuat. *Nābī Dīvānı*. MEB Yayınları. İstanbul 1997.

Browne, Edward G. *A Literary History Of Persia*. c.III. Cambridge University Press. Cambridge 1951.

Budak, Ali. *Ziyâ Paşa'nın İroni ve Parodi Şaheseri Zafernâme: Çağdaş Kuramlarla Bir Satir Analizi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları. İstanbul 2013.

Cenap Şahabettin. "Yeni Kitaplar: Siham-ı İlham, Kara Kitap". *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri-4 Eser Tanıtma ve Önsözler (1860-1923)* içinde. Haz. İnci Enginün ve Zeynep Kerman. s.675-678. Dergah Yayınları. İstanbul 2011.

Çağın, Şerife. *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*. Dergah Yayınları. İstanbul 2007.

Çakır, Zehra Vildan. *Hevâyî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Dîvânı'nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne 1998.

Çalışkan, Nuray. XIX. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. c.2/1. (2018). s.30-40.

Çavuşoğlu, Mehmed. "Zâtî'nin Letâyifi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. c.18. (1970). s.25-51.

Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri.* Edebiyat Fakültesi Matbaası. İstanbul 1973.

Çıraklı, Durmuş Ali. *Kani'nin Manzum Letaifnamesi (İnceleme ve Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana 1998.

Çiftçi, Hasan. *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 2002.

Demirayak, Kenan. *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*. Şafak Yayınevi. Erzurum 1998.

Demirkazık, Hacı İbrahim. *18. YY. Şairi Mustafa Fennî Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*). Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul 2009.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara 2017.

Devellioğlu, Ferit. *Türk Argosu (İnceleme ve Sözlük)*. Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara 1980.

Durmuş, İsmail, Mustafa Çuhadar. "İbnü'r-Rûmî" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.21. 2000.

Durmuş, İsmail. "Hezl/ Arap Edebiyatı" md. *TDV İslam Ansiklopedisi.* c.17. 1998.

Durmuş, İsmail. "Hezl" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.17. 1998.

Durmuş, İsmail. "Hiciv/ Arap Edebiyatı" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.17. 1998.

Ebuzziyâ Tevfik. *Sürûrî-i Müverrih*. Matbaa-i Ebu'z-Ziyâ. İstanbul 1305.

Ekinci, Ramazan. "Türk Hiciv Edebiyatının Sıradışı Bir Şairi: Küfrî-i Bahâyî Ve Eserlerinden Örnekler". *Türkiyat Mecmuası*. c.24/Güz. (2014). s.33-58.

Elliott, Robert C. "The Satirist and Society", *ELH,* c.21/3. (1954). s.237-248.

Elmalı, Hüseyin. "Hassân b. Sâbit" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.16. 1997.

Furat, Ahmet Subhi. *Arap Edebiyatı Târihi*. Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul 1996.

Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Haz. Mustafa İsen. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2017.

Göçgün, Önder. "Tanzimat Devri'nin Bir Hiciv Abidesi: Ziyâ Paşa'nın Zafer-Nâme'si". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. c.0/3. (1986). s.1-27.

Güleç, Seçil. *Hevâyi'nin Dîvân-ı Hicv-i Gazeliyyât-ı Nâbi Eseri İle Nâbi'nin Divân'ının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın 2015.

Güven, Hikmet Feridun. "Fâzıl Paşa'nın Zafer-Nâme Reddiyesi ve Ziyâ Paşa Hakkındaki Kıtaları". *Sosyal Bilimler Dergisi*. c.1/2. (1999). s.171- 186.

Güven, Hikmet Feridun. "Hiciv Söyleme Amaçları ve Bu Amacın Hiciv Dili ve Söyleme Tarzını Belirlemedeki Rolü". *Hicve Revâ Mizaha Mâyil: Güldürücü Metinleri Anlamak* içinde. Haz. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu ve Ali Emre Özyıldırım. s.25-51. Klasik Yayınları. İstanbul 2018.

Güven, Hikmet Feridun. *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara 1997.

Halliwell, Stephen. "Aristophanic Satire". *The Yearbook of English Studies: Satire Special Number*. c.14. (1984). s.6-20.

Halman, Talat. "Ubeyd-i Zâkânî". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*. c.18/1. (2011). s.161-175.

Hendrickson, G. L. "Satura-The Genesis of a Literary Form". *Classical Philology*. c.6/2. (1911). s.129-143.

Hüseyin Remzi Altınbilek. *Lugat-ı Remzi.* Haz. Ali Birinci. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. İstanbul 2018.

İbn Manẓūr. *Lisānu'l-ʿArab*. Beyrūt 1300.

İşler, Emrullah. "Tarafe b. Abd" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.40. 2011.

Kandemir, M. Yaşar. "Kâ'b b. Mâlik" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.24. 2001.

Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Haz. Aysun Sungurhan. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2017.

Kırlangıç, Hicabi. "Yağmâ-i Cendakî" md. *TDV İslam Ansiklopedisi.* c.43. 2013.

Latîfî. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. Haz. Rıdvan Canım. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2018.

Levend, Agah Sırrı. "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten.* 18. (1970). s.37-45.

Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İnkılâp Kitabevi. İstanbul 1943.

Mengi, Mine. "Çağının İnsanı Olarak Nâbî". *Ömer Asım Aksoy Armağanı* içinde, Haz. Mustafa Canpolat, Semih Tezcan ve Mustafa Şerif Onaran. s.177-184. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara 1978.

Mercimek Ahmet. *Kabusname*. Haz. Orhan Şaik Gökyay. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul 1966.

Montgomery, James E. “Dichotomy in Jāhilī Poetry”. *Journal of Arabic Literature*. c.XVII. (1986). s.1-20.

Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsu’l-Muhît: Kâmûsu’l Muhît Tercümesi*. Haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. c.VI. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. İstanbul 2014.

Na’îmâ Mustafa Efendi. *Târîh-i Na’îmâ (Ravzatü’l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri’l-Hâfikayn).* Haz. Mehmet İpşirli. c.III. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara 2014.

Nâbî. *Hayriyye*. Haz. Mahmut Kaplan. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2019.

Nef’î. *Sihâm-ı Kaza Eleştirel Basım*. Haz. Furkan Öztürk. DBY Yayınları. İstanbul 2020.

Nefî Ömer Efendi. *Nefî Dîvânı*. Haz. Metin Akkuş. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2018.

Okay, M. Orhan. “Haşmet” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.16. 1997.

Okay, M. Orhan. “Hiciv/ Yeni Türk Edebiyatı” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.17. 1998.

Okay, M. Orhan. “Hiciv” md., *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.17. 1998.

Öngören, Ferit. *Cumhuriyet’in 75 Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 1998.

Özgül, M. Kayahan. “Tanzîmat’tan Cumhuriyet’e Klasik Edebiyat Çalışmaları (1839-1922)”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. c.5/9. (2007). s.47-172.

Öztoprak, Nihat. “Fennî ve İzzet Efendinin Sahilnameleri ve Bu Sahilnamelerde Üsküdar”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi.* 11. İstanbul 2004. s.111-148.

Pala, İskender. “Hezl/ Türk Edebiyatı” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.17. 1998.

Pala, İskender. “Mizah/Türk Edebiyatı” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.30. 2020.

Pala, İskender. *Kudemânın Kırk Atlısı*. L&M Yayınları. İstanbul 2002.

Rypka, Jan. *History of Iranian Literature*. Ed. Karl Jahn. D. Reidel Publishing Company. Dordrecht 1968.

Sandalcı, Sema. *Eski Roma Yazınında Satir Türü ve Kadın*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul 1999.

Sehî Beg. *Heşt Bihişt*, Haz. Halûk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan ve Turgut Karabey. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2017.

Soldan, Uğur. *Fatîn Divanı İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gaziantep 2005.

Şahinoğlu, M. Nazif. "Ahlâku'l-Eşrâf" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.2. 1989.

Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası. Dersaâdet 1317 [m.1899].

Şentürk, Ahmet Atilla. *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*. Enderun Kitabevi. İstanbul 1995.

Şentürk, Ahmet Atilla. *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî yahut Zâhid Hakkında*. Enderun Kitabevi. İstanbul 1996.

Tahir-ül Mevlevi. *Edebiyat Lugati*. Enderun Kitabevi. İstanbul 1994.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi. İstanbul 1988.

Tansel, Fevziye Abdullah. "Divan Şairlerimizden Fennî'nin Boğaziçi Kıyılarını Canladıran Mesnevisi: Sâhil-name". *Belleten*. c.40/158. Ankara 1976. s.331-346.

TDK Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/

Timurtaş, Faruk Kadri. *Şeyhî'nin Harnâmesi*. Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul 1971.

Timurtaş, Faruk Kadri. *Tarih İçinde Türk Edebiyatı.* Vilayet Yayınları. İstanbul 1981.

Tokmak, A. Naci. "Hiciv/ Fars Edebiyatı" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.17. 1998.

Tur, Salih. *Ahtal, Ferezdak ve Cerîr'in Şiirlerinde Medih ve Hiciv*. Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Şanlıurfa 1997.

Tüccar, Zülfikar. "Cerîr b. Atıyye" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.7. 1993.

Tüccar, Zülfikar. "Hutay'e" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.18. 1998.

Tülücü, Süleyman. "Züheyr b. Ebû Sülmâ" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.44. 2013.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler. c.4. Dergah Yayınları. İstanbul 1981.

Uçman, Abdullah. “Ziyâ Paşa” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.44. 2013.

Ullman, B. L. “Satura and Satire”. *Classical Philology*. c.8/2. (1913). s.172-194.

van Gelder, G. J. H. “hijā’” md. *Encyclopedia of Arabic Literature*. Edit. Julie Scott Meisami ve Paul Starkey. c.I. Routledge. London-New York 1999.

van Gelder, G. J. H. “Satire, Medieval” md. *Encyclopedia of Arabic Literature*. Edit. Julie Scott Meisami ve Paul Starkey. c.II. Routledge. London-New York 1998.

van Gelder, G. J. H. *The Bad and the Ugly: Attitudes Toward Invective Poetry (Hijā) in Classical Arabic Literature*. E. J Brill. Leiden 1988.

Webb, Robert Henning. “On The Origin of Roman Satire”. *Classical Philology*. c.7/2. (1912). s.177-189.

Yalazı, Esra. *Lukianos’un Eserlerinde Toplumsal Hiciv*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara 2007.

Yanık, Nevzat H. “Tarafe’nin Öldürülmesi”. *Doğu Esintileri*. 5. (2016). s.69-87.

Yıldırım, Nimet. “İslam Sonrası İlk Dönem Fars Şairleri”. *Doğu Esintileri*. 6. (2017). s.175-213.

Yıldırım, Nimet. “Sûzenî” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.38. 2010.

Yıldırım, Nimet. *İran Edebiyatı (İslamiyetten Gaznelilere)*. Pinhan Yayınları. İstanbul 2021.

Yılmaz, Kaşif. “Güftî” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.14. 1996.

Yücebaş, Hilmi. *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*. Milliyet Dağıtım. İstanbul 1976.

Yücebaş, Hilmi. *Neyzen Tevfik: Hayatı, Hatıraları, Şiirleri*. Gül Matbaası. İstanbul 1978.

Yüksel, Azmi. “Ahtal” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.2. 1989.

Zebîhullâh-i Safâ. *İran Edebiyatı Tarihi II*. Çev. Hasan Almaz. Nüsha Yayınları. Ankara 2005.

Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rıza. *Rıza Tezkiresi*. Haz. Gencay Zavotçu. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 2017.

Zipoli, Riccardo. *Irreverent Persia: Invective, Satirical and Burlesque Poetry From The Origin To The Timurid Period (10th to 15th Centuries)*. Leiden University Press. Leiden 2015.

Ziyâ Paşa. *Zafernâme*. Haz. Fikret Şahoğlu. Tercüman 1001 Temel Eser. İstanbul bty.